

**TC.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
BİLİŞİM BİLİM DALI**

**TOPLUMSAL HAREKETLERİN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜ:
SLAKTİVİZM ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

Refik Kutay HAKVERDİGİL

İstanbul, 2019

**TC.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
BİLİŞİM BİLİM DALI**

**TOPLUMSAL HAREKETLERİN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜ:
SLAKTİVİZM ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

Refik Kutay HAKVERDİGİL

Danışman: Doç. Dr. Necmi Emel DİLMEN

İstanbul, 2019

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

GAZETECİLİK Anabilim Dalı BİLİŞİM Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS
öğrencisi REFİK KUTAY HAKVERDİGİL'in TOPLUMSAL HAREKETLERİN DİJİTAL
DÖNÜŞÜMÜ: SLAKTİVİZM ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA adlı tez çalışması, Enstitümüz
Yönetim Kurulunun 13.06.2019 tarih ve 2019-17/14 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından
oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 25 / 06 / 2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı			İmzası
1.	Tez Danışmanı	Doç. Dr. NECMİ EMEL DİLMEN	
2.	Jüri Üyesi	Doç. Dr. BARIŞ DOSTER	
3.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi ALPER DEĞERLİ	

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
TABLO LİSTESİ	ix
ŞEKİL LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
TOPLUMSAL HAREKETLER ve KÜRESELLEŞME	4
1.1. Toplumsal Hareketler, Tanımlar ve Yaklaşımlar	4
1.2. Eski Toplumsal Hareketler	6
1.3. Yeni Toplumsal Hareketler	10
1.3.1. Kaynak Mobilizasyonu Paradigması.....	14
1.3.2. Yeni Toplumsal Hareketler Paradigması.....	17
1.4. Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler Arasındaki Farklar	18
1.5. Küreselleşme	27
1.5.1. Zaman-Mekan Sıkışması.....	31
1.5.2. Marshall McLuhan'ın Küresel Köy Teorisi.....	32
1.5.3. Küreselleşmenin Toplumsal Hareketlere Etkisi.....	33
1.5.4. Küreselleşme Karşıtı Hareketler.....	34
1.6. Ağ Toplumu	38
DİJİTAL AKTİVİZM	42
2.1. İnternetin Yapısal Dönüşümü	42
2.1.1. Dünyada İnternet Kullanım Oranları.....	47
2.1.2. Türkiye'de İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı.....	52
2.2. Sosyal Medya ve Gözetim	57
2.2.1. Cambridge Analytica Skandalı.....	62

2.3. Yeni Bir Kamusal Alan: Sosyal Medya	64
2.4. Yankı Fanusları.....	68
2.4.1. Politik Söylemlerin ‘‘Karşı’’ Tarafı İlişkisi.....	69
2.4.2. Yanlış Bilginin Sosyal Medyada Yayılma Hızı	71
2.5. Dijital Aktivizm	74
2.5.1. Dijital Aktivizme Farklı Bakış Açılımları	77
2.5.2. Bir Dijital Aktivizm Biçimi: Slaktivizm	79
2.5.3. Slaktivizm Bağlamında Toplumsal Hareketler.....	84
2.5.3.1. <i>Arap Baharı</i>	87
2.5.3.2. <i>İspanya Olayları: Indignados Hareketi</i>	89
2.5.3.3. <i>Occupy Wall Street: İşgal Et Hareketi</i>	91
2.5.3.4. <i>Gezi Parkı Olayları</i>	92
2.5.3.5. <i>Change.org</i>	95
SLAKTİVİZM ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	99
3.1. Araştırma	99
3.1.1. Araştırmanın Amacı.....	99
3.1.2. Araştırmanın Önemi	99
3.1.3. Veri Toplama Araçları	100
3.1.4. Araştırma Soruları.....	100
3.1.5. Veri Analizi.....	101
3.2. Bulgular.....	102
3.2.1. Tanımlayıcı İstatistikler	102
3.2.2. Frekans Analizleri	103
3.2.3. Araştırma Sorularının Analizleri	108
3.2.4. Fark Analizleri	114
3.2.4.1. <i>Yaş'a Göre Fark Analizleri</i>	115
3.2.4.2. <i>Eğitim Seviyelerine Göre Fark Analizleri</i>	123
3.3. Değerlendirme	133
SONUÇ.....	136
EK 1: ANKET SORULARI	141
KAYNAKÇA	143

ÖNSÖZ

İnternetin ve sosyal medyanın bizi özgürleştirdiği, daha eşitlikçi ve demokratik bir ortam yarattığı fikri bana her zaman eksik ve kapital düzenin çizdiği bir hayal olarak gelmiştir. Dünyada internete erişim anlamında var olan sayısal uçurumu, devletlerin gözetimi daha güçlü kılabilme olanağının ihtimalini ve dijital aktivizmin bir diğer yüzü olan slaktivizm (miskin aktivizm) kavramının geçerliliğini sorgulamak beni bu tezi yazmaya teşvik eden başlıca konulardı. Herhangi bir toplumsal olaydaki ideolojik altyapının; sosyal medya ortamında hızlıca meydana gelen ve çoğu zaman saman alevine benzettiğim sanal cemaatlerde yeterince güçlü olmadığını, dijital aktivizmin genellikle insanları miskin aktivizme yönelttiğini düşünmekteyim.

Bu tez fikrini ortaya attığımda beni destekleyen, sonuçlandırmamda görüşleri ve yönlendirmeleri ile katkıda bulunan değerli hocam Doç. Dr. Necmi Emel Dilmen'e, okuma ve yazım aşamasının her noktasında desteğiyle yanımda olan ve beni sabırla dinleyen sevgilim Çağla Su Bakdur ve dostum Özer Çetinkaya'ya, anket bölümünde kısa sürede yeterli sayıya ulaşmamı sağlayan ve teknik düzenlemelerde yardımcı olan tüm arkadaşlarıma, her zaman destekçim olan anneme teşekkürlerimi ve sevgimi sunarım. Çalışmanın ilgililere faydalı olmasını dilerim.

İstanbul, 2019

Refik KUTAY HAKVERDİGİL

ÖZET

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler hayatın birçok noktasına etki yaptığı gibi toplumsal hareketlerin de değişim ve dönüşüm yaşamasına sebep olmuştur. Küreselleşme ile yeni bir boyut kazanan kavram, internetin hayatımıza girmesiyle beraber yeni tür bir aktivizmin doğmasını sağlamıştır. 20. yüzyılın sonlarında ilk örneklerini gördüğümüz dijital aktivizm, internetin gelişimiyle kendisini tüm dünyada göstermeye başlamıştır. Web 2.0 teknolojisiyle birlikte ortaya çıkan sosyal medya; yeni çeşit bir kamusal alan haline gelerek dijital aktivizmin sahası haline gelmiştir. Bu süreç; internetin insanları özgürleştirdiği, eşitlikçi ve demokratik bir toplum yarattığı iddialarının ortaya atılmasına yol açmıştır. Aksi görüşler ise internetin ve sosyal medyanın; devletlerin gözetimi daha çok arttırmasına sebep olan, dijital uçurum sebebiyle erişim olanaksızlığının oluştuğu ve slaktivizm (miskin aktivizm) kavramına olanak sağlayan bir yer olduğunu savunmuşlardır.

Bu çalışmada, toplumsal hareketlerin gelişimi ve dijitalleşme aşaması tarihsel süreç boyunca incelenecek, internetin yaşadığı yapısal dönüşüm ve sosyal medyanın kamusal alan, gözetim ve yankı fanusları gibi kavramlarla ilişkisi araştırılacaktır. Son yıllarda dünyanın farklı birçok noktasında yaşanan toplumsal hareketlerle, internette yer alan aktivist imza kampanyaları ve protestolarla slaktivizm kavramının bağlantısına değinilecektir. Dijital yerliler olarak bahsedilen teknolojiyle küçük yaşta tanışmış 1990 ve sonrası kuşaktan kişilerle yapılan anket çalışmasıyla, slaktivizmin geçerliliği sorgulanacaktır.

Anahtar Sözcükler: toplumsal hareketler, küreselleşme, Web 2.0, sosyal medya, dijital aktivizm, slaktivizm, dijital yerliler, yankı fanusları

ABSTRACT

The recent developments in communication technologies has not only influenced daily life but also transformed social movements. Having gained a new dimension with the globalization, the context has given birth to a new type of activism with the emergence of the internet. Digital activism which has shown its' first examples in the late 20th century, has gotten wide spread with the worldwide usage of the web technologies. Emerging after the web 2.0, social media has become a new public sphere and provided the space required for digital activism. This process has led to certain discussions addressing the equalitarian, libertarian and democratic prospects of the internet. The opposing arguments has pointed out that the internet ensures a wider government surveillance, causes a lack of accessibility emerging from a digital gap and enables a lazy way of activism named slacktivism.

In this study, the development of social movements and their digitalization process with a historical background will be analyzed, the structural transformation of the internet and the relation between social media and concepts such as public sphere, surveillance and echo chambers will be investigated. The connection between the recent social movements on the world, the internet petitions, demonstrations and the slacktivism concept will be addressed. The validity of slacktivism will be questioned through survey studies made with people who were born after 1990 as they are called “Digital natives generation”.

Key Words: social movements, globalization, Web 2.0, social media, digital activism, slacktivism, digital natives, echo chambers

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Yeni Toplumsal Hareket Teorilerinin Özellikleri	22
Tablo 2: ‘Eski’ ve ‘Yeni’ Paradigmaların Temel Nitelikleri	25
Tablo 3: Kitle Toplumu ve Ağ Toplumunun Tipolojisi.....	41
Tablo 4: Web 1.0 ve Web 2.0 Karşılaştırması.....	46

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Zaman-mekân sıkışması	31
Şekil 2: Time Dergisi 2006 “Yılın İnsanı” Kapağı	44
Şekil 3: Dünya Geneline 2019 Yılı'nın Dijital Verileri	48
Şekil 4: Dünya Üzerindeki Bölgelere Göre İnternet Yaygınlığı Haritası	49
Şekil 5: İnterneti Kullanarak Harcanan Günlük Zaman	50
Şekil 6: Dünyanın En Çok Ziyaret Edilen Web Siteleri	51
Şekil 7: Bölgelere Göre Sosyal Medya Kullanım Yaygınlığı	52
Şekil 8: Türkiye İstatistikleri	53
Şekil 9: Yıllık Dijital Büyüme	54
Şekil 10: Medya ile Harcanan Zaman	55
Şekil 11: En Aktif Sosyal Medya Platformları	55
Şekil 12: Sosyal Medya Kullanıcı Sayıları	57
Şekil 13: Cambridge Analytica Tarafından Facebook Bilgileri Uygunuz Bir Şekilde Paylaşılan Ülkeler	63
Şekil 14: Liberal ve muhafazakar kullanıcıların etkileşim ağ trafiği	70
Şekil 15: Doğru ve Yanlış Haber İçeren Tweetlerin Görseli	72
Şekil 16: Teyit.org'un 28 Mayıs 2019 tarihi itibarıyla analiz sayısı	73

KISALTMALAR

YTH: Yeni Toplumsal Hareketler

RT: Retweet

OWS: Occupy Wall Street

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

TC: Türkiye Cumhuriyeti

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

DB: Dünya Bankası

IMF: Uluslararası Para Fonu

NAFTA: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması

ARPANET: Gelişmiş Araştırma Projeleri Dairesi Ağı

CERN: Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi

WWW: World Wide Web

NBC: National Broadcasting Company

NSA: ABD Ulusal Güvenlik Ajansı

MIT: Massachusetts Teknoloji Enstitüsü

GİRİŞ

Dünya tarihi düşünülduğünde henüz çok kısa bir süredir var olan internet; şimdiden hayatın birçok noktasına dokunmuş, değiştirmiş ve dönüştürmüştür. Sosyal hayata, iş hayatına, eğitim kavramına, küreselleşmeye, ekonomiye ve daha birçok konuya birbirinden farklı sayısız etkisi tartışılan ve tartışılmaya devam eden internetin, toplumsal olayları da etkilememesi söz konusu olamazdı. Toplumsal hareket kavramının küreselleşme ile yaşadığı dönüşüm, internetin hayatımıza girmesiyle beraber yeni bir kavramın da ortaya çıkmasını sağlamıştır. Dijital aktivizm artık zaman-mekan kavramının yerle bir olduğu küreselleşen dünyamızda herkesin aynı anda “online” bir şekilde yapabildiği aktivizm türüdür.

1999 Seattle olaylarıyla kavramsal olarak da konuşulmaya başlanan küreselleşen toplumsal hareketler, dijital aktivizm emarelerinin görüldüğü ilk protesto hareketi olarak gösterilmektedir. O tarihten bu yana dünyanın farklı yerlerinde meydana gelmiş birçok toplumsal harekette internet kullanılmıştır. Bazen iktidar denetimindeki haberleşme kanallarına alternatif olmuş, bazen lojistik destek ağını sağlamış, bazen de hareketin bilinirliğini arttırmak amacıyla kullanılmıştır. Web 2.0 dönemine girmemizle beraber sosyal medyanın da hayatımıza girmesi, internetin etkisinin ve kullanımının katlanarak artmasına neden olmuştur. İnsanlar sosyal medyada ürettikleri ve paylaştıkları içerikleri hızlı bir şekilde yayarak, geleneksel kitle iletişim araçlarının hantallığı karşısında büyük bir hız kazanmıştır. Buna benzer birçok artışı sebebiyle bazı sosyal bilimciler tarafından internet özgürleştirici, toplumsal hareketlere katkı sağlayan ve yeni tür bir aktivizmin ortaya çıkmasına neden olan araç olarak görülmektedir.

İnternetin ve sosyal medyanın özgürleşmemize sebep olmadığını hatta internetin iktidarların daha da güçlenmesini sağlayan, gözetim toplumunu çok daha radikal noktalara taşıyabilecek bir olgu olarak gören kuramcılar da vardır. İnternete erişim anlamında kıtalar arası oluşan dijital uçurum, anonimliğin yok olduğu noktada devletlerin vatandaşları daha kolay kontrol altına alma şansı gibi birçok etmen, internetin ve sosyal medyanın özgürleştirici olma noktasında birçok eleştiri almasına sebeptir. Bu noktada son yıllarda dünyanın birçok farklı yerinde gerçekleşen toplumsal harekette kendisinden sıkça söz ettiren dijital aktivizm kavramı da tartışmalı bir boyut kazanmıştır. Slaktivizm

kavramı bu noktada devreye girmektedir. Türkçeye miskin aktivizm olarak çevrilen kavram, insanların oturdukları yerde bilgisayar başında sosyal medya hesapları aracılığıyla yaptıkları bir paylaşımın ya da yazdıkları bir yorumun gerçekten bir şeyleri değiştirebileceğine inanma durumudur.

Bu çalışmanın amacı literatüre henüz yeni girmeye başlayan slaktivizm kavramının ne kadar etkin olduğu ve geçerliliğinin ne boyutta olduğunu ortaya çıkarmaktır. İnternetin yaşadığı yapısal dönüşüm sonucu ortaya çıkan sosyal medya aracılığıyla gelişen dijital aktivizmin toplumsal hareketlere birçok katkısı yadsınamaz; fakat aynı zamanda gerçekten bazı kuramcılarının iddia ettiği kadar özgürlükçü bir ortam mı yaratmaktadır, bu büyük bir soru işaretidir. İletişim teknolojilerinde yaşanan bu gelişimin, tabiri caizse internetin fişini elinde bulunduran iktidarların daha güçlü bir hale gelmesine sebep olması söz konusudur. Aynı zamanda küresel boyutta baktığımızda internete erişim noktasında dünyanın belli bölgeleriyle diğer bölgeleri arasında büyük bir uçurum söz konusudur. Bu dijital uçurum tam anlamıyla ne kadar evrensel bir küresel köyden bahsedebileceğimiz konusunda soru işaretleri oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda çalışmada ilk olarak toplumsal hareketlerin genel tanımından bahsedilmiş, genel yaklaşımlar üzerinde durulmuştur. Eski Toplumsal Hareketler kavramından Yeni Toplumsal Hareketler kavramına geçiş sürecinde aralarında ne gibi temel farklar olduğu sorgulanmış ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ışığında küreselleşme ve ağ toplumu gibi kavramlar toplumsal hareketler bağlamında incelenmiştir.

Sonraki bölümde ise internetin yapısal dönüşüm üzerinde durulmuş, Web 1.0'dan Web 2.0 teknolojisine geçişle beraber internetin ne gibi farklılıklar yaşadığı ortaya konmuştur. Sosyal medya kavramının yeni bir kamusal alan olarak görüldüğü fakat aynı zamanda gözetim ile olan ilişkisi sorgulanmıştır. Echo Chambers (Yankı Fanusları) kavramının sosyal medya ile geldiği nokta üzerinde durulmuştur. Dijital aktivizm kavramından bahsedildikten sonra ise slaktivizm kavramının son yıllarda dünya genelinde yaşanan toplumsal hareketler ile ilişkisi üzerinde durulmuş; insanların online imza kampanyaları ve protestoları ile ilişkisi sonrasında bu durumun fiziki hayatta ne kadar etkin olduğu araştırılmıştır.

Son bölümde ise dijital yerliler olarak bahsettiğimiz 1990 doğumlu ve sonrasındaki kuşağa dijital aktivizm alışkanları üzerinden bir anket çalışması yapılarak, slaktivist emareler gösterip göstermedikleri sınınmıştır. İnternet üzerinde destekledikleri eylem ve protestolara fiziki katılım sağlayıp sağlamadıkları ya da içerik üretip paylaşımında buldukları olayları daha sonra takip edip etmedikleri araştırılmak istenmiştir.

TOPLUMSAL HAREKETLER ve KÜRESELLEŞME

1.1. Toplumsal Hareketler, Tanımlar ve Yaklaşımlar

İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinden beri iktidarlara karşı farklı direnişler ve ayaklanmalar toplumda sürekli var olmuştur. Toplumsal yaşamın başlamasıyla birlikte meydana gelen eşitsizlik ve adaletsizliklerin sebep olduğunu sorunlar, isyan kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Jean Baudrillard toplumsal kelimesini şu şekilde açıklıyor: “ Toplumsal adlı kördüğüm, her şeyi sünger gibi emen bir gönderene dönüşerek, ne olduğu hem bilinen hem de bilinmeyen kitlelerin etrafında durmadan dönmektedir” (Baudrillard, 2003, s. 11).

Dünyanın çeşitli bölgelerinde yıllardan beri süregelen, farklı sebeplerden meydana gelmiş birçok eylem gerçekleştirilmiştir. İnsanlar tarih boyunca memnuniyetsizliklerini ifade etmenin yollarını bir şekilde bulmuşlardır. Fakat günümüzde kavramsal olarak kullandığımız toplumsal hareketler tanımının başlangıç noktası 1800’lü yılların ikinci yarısından itibaren varsayılmaktadır. O güne kadar ki protestolar ve hareketler organize olmayan, örgütlü olmayı başaramamış ve tarih sahnesinde kendisine yeterince yer bulamamış oluşumlardır. Ortaklaşa bir amaca dayalı, organize olmuş ve süreklilik barındıran eylem biçimi olarak tanımlanmasına sebep olan olaylar 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanmaya başlanmıştır (Furuncu, 2014, s. 3).

Toplumsal hareketler herhangi bir konuda değişim gerçekleştirme çabası içinde olan ya da ortaya çıkan bir değişimi engellemek için çalışan oluşumlardır. Bu hareketlerin hedefleri mevcut rejimi değiştirmeye yönelik olabileceği gibi savunmaya yönelikte olabilir. Sadece bu tarz genel konulardan ibaret olmayan hareketler, babalık hakları gibi rejim değiştirme isteğine göre çok daha dar kapsamlı konulara da hedef olabilir (Uysal, 2016, s. 1). Devletlerin yasal ve toplum yaşamına ait değişikliklerini normal kurumsal kanalların dışında harekete geçme ve tepki göstermeyi hedefleyen hareketler, otoritenin uygun bulduğu itiraz yollarını ve normlarını delmeyi hedefleyen, sekteye uğratmak amacıyla sürdürülen maksatlı girişimlerdir. “ Sürdürülen “ ifadesinden kasıt, bu tarz toplumsal hareketler tek seferlik değildir. Yani mitingler gibi bir defalığına toplu bir

protestodan öte; maksatlı, ortak amaca dayalı ve organize hareketlerdir. Toplumlarda görülen bu protesto hareketlerini tanımlamak amacıyla kullanılan toplumsal hareket kavramı ilk kez Saint Simon tarafından ortaya atılmıştır (Özcan, 2016, s. 5). O günden sonra literatürde kendisine yer bulan kavram ile ilgili birçok farklı tanım, yaklaşım ve çalışma bulunmaktadır.

Toplumsal hareketler kavramı ile ilgili birçok farklı tanım ve yaklaşım ortaya atılmıştır. Alain Touraine, toplumsal hareket kavramını şöyle tanımlamaktadır: “Bir sosyal hareket, tarihselliğin biçimi, kültürel yatırım, bilgi ve ahlak modelleri üzerindeki hakimiyeti ya da bağımlılığı ile tanımlanan bir sosyal sınıfın, bu kültürel modellere yönelmiş çatışmacı hareketidir” (1999, s. 51). Toplumsal hareketlerin çatışmacı yönüne vurgu yapan bir diğer kuramcı Alberto Melucci ise bu kavram için özet bir tanım yapmıştır: “Dayanışmaya dayalı, bir çatışma taşıyan ve yer aldığı sistemin sınırlarını zorlayan bir kolektif hareket biçimi” (2016, s. 81). Anthony Giddens ise toplumsal hareketler kavramını şöyle özetliyor: “Yerleşik alanın dışındaki toplu eylemler yoluyla, ortak bir çıkarı korumak ya da ortak bir hedefe erişmeyi sağlayabilmek için girişilen toplu bir çabadır” (2000, s. 540-541). Birçok farklı kuramcının tanımından yola çıkacak olursak, dayanışma içerisinde olan, içinde bulunduğu sistemin sınırlarını zorlamaktan çekinmeyen, değişim gözetken ve ortak çıkarları doğrultusunda ilerleme kaydedebilen oluşumlar toplumsal hareketler kavramının temelini oluşturmaktadır.

James M. Jasper’a göre (2017, s. 20) bir oluşumun toplumsal hareket olup olmadığını kavrayabilmek ve adlandırabilmek için aşağıdaki unsurlara ne kadar fazla denk gelirse o kadar fazla bu kavram içine koyabiliriz:

- Devamlılık
- Maksat
- Değişim Kaygısı
- Normal Kurumların Dışında Olma

Otoritenin çıkardığı bir yasaya ya da tavra karşı maksatlı bir şekilde sürdürülen ve protesto da devamlılık arz eden, bu süreci değiştirme kaygısıyla ilerleyen bir oluşum, kurumsal kanalların dışında da hareket ettiği takdirde bu hareketi toplumsal hareket kavramı içinde değerlendirebiliriz.

Toplumsal hareketleri, siyasi partilerden ve çıkar amaçlı kurulan gruplardan ayıran en önemli özelliklerden biri de kurumsal olmamasıdır. Birileri tarafından finanse edilme gerekliliği duymadıkları gibi, fikirlerini ve isteklerini aracısız bir şekilde doğrudan iktidara yöneltebilme seçeneği onların bu hareket alanındaki temel özgürlüğüdür. McAdam ve Snow tanımlardan yola çıkarak toplumsal hareketlerin özelliklerini 5 madde içerisinde özetlemiştir (Uysal, 2016, s. 1).

- 1- Kolektif veya ortak hareket etme
- 2- Değişim temelli amaçlar
- 3- Belirli bir düzeyde örgütlenme
- 4- Belirli bir süre devamlılık
- 5- Kurumsal sistemin dışında kolektif davranma ve hareket etme

1800'lü yılların ortasından itibaren geçmiş protesto ve isyanlara göre daha başarılı bir şekilde kolektif olmayı başarabilmiş ve sistemin sınırlarını zorlayarak rejimi dahi tehdit edebilecek şekilde dayanışma içinde ve ortak bir hedef doğrultusunda ilerleme gayesi olan bu hareketler üzerine yapılan çalışmalar, kavramı genelde "eski toplumsal hareketler" ve "yeni toplumsal hareketler" olarak iki ana başlık altında incelemektedir.

1.2. Eski Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareketlerin temel nedenlerini ve dinamiklerini anlamaya ve açıklamaya çalışan birçok farklı teori ortaya çıkmıştır. İnsanlık tarihinin başından beri isyanlar ve ayaklanmalar baş gösterse de düzenli bir şekilde sürdürülebilene ve organize olmayı başarabilmiş ve artık bu durumu açıklayacak bazı teorilere ihtiyaç duyulduğu noktada, eski toplumsal hareketler olarak adlandırdığımız süreçle alakalı ilk

çalışmalardan biri Fransız Gustave le Bon tarafından ortaya atılmış ve geliştirilmiş olan Kalabalık Psikolojisi araştırmasıdır. Fransız İhtilali sırasında ortaya çıkan isyanlar ve halkta yaşanan psikolojik patlamalar, bu çalışmanın temel prensiplerini oluşturmaktadır.

Bu teoride ortaya atılan yaygın düşünce, insanlar kalabalık halinde hareket ettiğini noktada aslında yalnız başınayken davranacağından daha farklı hareketlerde bulunmasıdır. Normal olarak yapacaklarından daha tuhaf ve farklı davranışlar sergileyen ve insanları bu şekilde hareket etmeye iten anormal bir mekanizma bulunduğu teoridir. Genellikle kullanılan kavram ise “delirten kalabalık” (madding crowd) terimidir. Bu yaklaşım sosyal psikoloji ağırlıklı olmakla beraber toplumsal hareketleri daha önceki eylem ve hareketlerden farklı bir noktaya koymaktadır (Uysal, 2016, s. 4). Eski toplumsal hareketler, temel olarak ekonomik meselelere odaklanmaktadır. İdeolojik ve amaçlar açısından toplumda sınıf farklılıkları sebebiyle yaşanan ekonomik uçurumlar ve haksızlıklar üzerine odaklanan hareketler, genellikle bir lider önderliğinde ilerler ve hareket eder. Gustave Le Bon’un teorisi uzun süre bu hareketleri açıklamakta kullanılmıştır.

Toplumsal hareketler konusundaki bir diğer yaklaşım da “kitle toplumu” ve “göreceli mahrumiyet (relative deprivation)” olarak isimlendirilen yaklaşımdır. Bu ilk dönem yaklaşımları içerisinde incelediğimiz yaklaşımın temsilcileri Gurr, Turner, Killian ve Smelser’dir. Bu yaklaşımın sorguladığı ve anlamlandırmaya çalıştığı temel soru, Almanya’da ortaya çıkmış Nazilerden ve İtalya faşizminin nasıl bu kadar yayıldığı ve halkın bir bölümünde karşılık bulduğudur. Günümüzde herkes tarafından kabul edilen bu yıkıcı hareketlerin yanında neden bu kadar çok insanın onlarla birlikte harekete geçtiği sorunsalı üzerinde düşünmüşlerdir. Bu yaklaşımın temsilcileri, modern toplumlarda sosyal bağların zayıflaması ve hatta olmaması insanları daha geniş ve büyük kitlelerle beraber hareket etme ve özdeşleşmeye yönelttiği üzerinde durmuşlardır (Uysal, 2016, s. 5). İnsanların kendilerini kitle toplumu ile özdeşleştirme sebepleri aslında Gustave Le Bon’un teorisiyle benzerlik göstererek kalabalık içerisinde yalnız kalmama isteğinden gelmektedir.

Eski toplumsal hareketlerle alakalı günümüzde de en yaygın kullanılan ve hareketlerin dinamikleri ve çıkış noktaları incelendiğinde açıklamak ve yorumlamak için

belki de en uygun teori Marksist teoridir. Eski toplumsal hareketler genellikle mevcut sistemi değiştirmeye yönelik hamlelerin gerçekleştirildiği, yönetimlerin devrilmesi, yeni bir sistem kurulması gibi başlıklar altında bulunan ve büyük amaçları ve idealleri bulunan, düşünme ve hareket etme biçimini ideolojilerden alan hareketler olarak da tanımlanabilir. Bütün yaklaşımları incelediğimizde başlangıç noktası olarak tek bir nokta atışı yapmak zor olacaktır. Fakat Sanayi Devrimi bütün teorisyenlerin kuramlarında ve yaklaşımlarında önemli bir yere sahiptir (Narmanlıoğlu, İnternet Aktivizmi ve Miskin Eylemcilik Üzerine Bir Araştırma, 2016, s. 441). Bu tarihten itibaren toplumsal hareketlere bakıldığında sınıf mücadeleleri ve ulusal mücadeleler gibi farklı farklı toplumsal hareketlerin filizlendiği gözükmemektedir. Sendikal birtakım örgütlenmelerin başlaması, işçi sınıfının bu hareketlerdeki önemli aktörlerden biri haline gelmesindeki en önemli etkidir. Siyasal hakları, ekonomik güvenceleri gibi konularda beraber hareket ederek, çeşitli talepler paralelinde patronlara ve iktidarlara baş kaldırmada konusunda daha özgür davranabilmektedirler.

Eski toplumsal hareketler genellikle emek ve sermaye arasındaki mücadele içerisinde geçmektedir. Bu hareketi en iyi tanımlayan kuram da Marksist kuramdır. Kolektif bilinç bu teoride oldukça önemlidir; çünkü insanlar yalnız başlarına olduklarında duygularını ve düşüncelerini aslında olduğunu gibi yansıtamayabilirler. Engel oldukları duygular ve düşünceler kitle içerisinde beraber hareket edebilme özgürlüğü sebebiyle ortaya çıkar. Ekonomik tabancı birçok sorundan kaynaklı işçi sınıfının iktidarı ele geçirme ve düzeni değiştirmesi temeli üzerine ele alınan eski toplumsal hareketlerle ilgili Marx bugünkü sosyolojiye toplumsal hayatın egemen olduğu ilişkileriyle olduğu fikrini söylemiş, Weber ise aktörlerin değerleri, duyguları ve düşünceleri ile hareket ettikleri fikrini vermiştir. Bu iki fikri bir araya getirip kaynaştırdığımızda ise eski toplumsal hareketlerin bir başka tanımı da ortaya çıkmaktadır. Kültürel özellikleri benzer olan ve kültürün ürettiği sorunların toplumsal kontrolü için beraber mücadele eden aktörlerin hareketleri (Aksulu, 2013, s. 7).

Toplumsal hareketler, toplumsal değişimin en önemli faktörlerinden biridir ve olmaya da devam etmektedir. Fransız devriminden başlayarak, toplumların kendi geleceklerini kendileri tayin etme isteği ve kendi hakları üzerinde söz sahibi olma

istekleri, demokratikleşme ve baskıcı iktidarlara karşı özgürleşme çabaları var olmuştur. Hızla gelişen sanayileşme, zenginlik, ülkelerdeki okuryazarlık oranlarının artması, ulaşım ve iletişim araçlarının döneme göre hızla gelişerek yaygınlaşmaya başlaması ve eski tarz imparatorlukların artık güçlerinin yavaş yavaş azalmaya başlaması gibi faktörler, toplumsal hareketler kavramındaki değişim ve gelişimlere neden olan farklı sebeplerden yalnızca bazılarıdır (Narmanlıoğlu, 2016, s. 441).

1930'lu yıllardan itibaren yükselmeye başlayan işçi hareketleri, sosyal bir olgu olarak incelenmeye başlandığı için sosyal ve toplumsal hareketlerle ilgili çalışmalar kendisine literatürde daha fazla yer bulmaya başlamıştır. Karl Marx'ın sosyal sınıf ve çatışmalar üzerine kurduğu teoriler günümüzde de hala birçok araştırma ve çalışmada referans olarak gösterilmektedir. Marksist yaklaşım, bu tarz hareketlerin tek bir amacı olduğunu söylemektedir. İşçi sınıfının, burjuvaziye karşı egemenliğini kurması ve ilan etmesidir (Lelandais, 2009, s. 63). Yani toplumsal hareketleri, mevcut düzeni ortadan kaldırıp devrimi gerçekleştirerek ideal düzene geçiş esnasındaki bir araç olarak görmektedir. Kolektif bir şekilde hareket ederek, mevcut düzendeki aksaklıkların giderilmesi ve sistemin ideale ulaşması için işçi sınıfının bu sosyal çatışma üzerine kurulu hareketleri Marksist yaklaşımın temel prensiplerinden biridir. Toplumun değişime ve iktidarın egemen değerlerine alternatif oluşturma isteği vardır. Marksist yaklaşım bu durumu "anti-sistemik" olarak adlandırmaktadır.

Toplumsal hareketler üstüne yapılan çalışmalar, 30'lu yıllarda Marksist teorilerin de etkisiyle devam etmiştir. Bu döneme damga vuran en önemli teorilerin başında da Mussolini iktidarına karşı mücadele veren İtalyan sosyolog Antonio Gramsci tarafından ortaya atılmıştır. Mussolini'nin 1926'dan 1937'ye dek hapisyanede tuttuğu Gramsci, Hapishane Defterleri adlı kitabında, toplumsal ve sosyal hareketlere ve sivil topluma yeni bir rol atfetmektedir. Marksist teoriye de sadık kalarak oluşturduğu bu kuramda bu tarz sosyal hareketlerin tek amacı devrim değildir. Sadece işçi sınıfıyla yürütülme gibi bir zorunluluğu da yoktur. Gramsci'ye göre sosyalizme geçiş süreci, aydınlar tarafından dönüştürülen sivil toplumun vasıtasıyla devlete gerek kalmadan özgürleşmenin yaygın bir hale gelmesiyle gerçekleşecektir. Yani aydınların, toplumları

ideolojik olarak değişim yaşatmak gibi bir görevleri vardır. Bazı farklı dūřünen toplumsal kesimlerle de uzlaşı yoluna girilme çabası kaçınılmazdır (Gramsci, 1997).

1960'lı yıllara kadar toplumsal hareketlerin yapısını ve ilerleyiş tarzını incelediğimizde, hemen hemen hepsinin benzer süreçlerden geçtiğini görüyoruz. Belirli bir ideolojik çerçevede ilerleyen ve iktidarları devirip düzeni değiştirme amacı güden ve genellikle işçi hareketleri bağlamında incelemeye alınan toplumsal olaylar olarak karşımıza çıkmaktadır. Marksist teorinin etkisi altında gözükken bu hareketler 60'lı yıllarda farklılık göstermeye ve toplumsal hareketler kuramında yeni bazı şeyler söylenme ihtiyacı olduğu fikri ortaya çıkmıştır.

1.3. Yeni Toplumsal Hareketler

20. yüzyılın ortalarından itibaren hayatımıza giren küreselleşme kavramı, dünyayı etkisi altına almıştır. Hızla geliştiğini gözlemlediğimiz sanayileşme, toplumun her alanındaki modernleşme, kentleşme gibi süreçlere, küreselleşmenin de etkileri eklenince toplumlardaki değişimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Hayatın her alanında yaşanan değişim özellikle 1960'lı yıllardan itibaren toplumsal olayların da dönüşüme ve farklı şekilde yorumlanmaya ihtiyacı olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Sistem karşıtı birçok hareketin de bu dönüşümden etkilendiği ve eski toplumsal hareketler olarak adlandırdığımız hareketlere göre farklı neden, sonuç, ilerleyiş ve amaç yapısı gösteren bu hareketler, literatürde kendisine yeni toplumsal hareketler adıyla yer bulmaktadır.

Küreselleşme olarak adlandırdığımız aslında yeni emperyalizm olarak da nitelendirilebilecek bu kavram dünyada egemen güç olduğunda, sosyalizmin de çökmesiyle beraber aslında bütün dünyada sol muhalefet bir krize girmiş oldu. Küreselleşmeyle birlikte kapitalizm de kendisine yeni bir soluk alma alanı bulmuş oldu. Bir bakıma tarihin ve ideolojilerin sonu ilan edildi. 19. yüzyılın toplumsal hareketleri yani eski toplumsal hareketler olarak adlandırdığımız hareketler Marksizm'i rehber edinmiş ve emek sermaye çelişkisinden yola çıkarak hareket edip, sistemli bir şekilde bir amaç doğrultusunda kolektif bir bilinç ortaya koyuyorlardı (Çoban S. , 2009, s. 175). İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya yeni uluslararası ilişkiler, politik düzlem ve yeni ekonomik durumlar ortaya çıktı. Dünya köklü bir alt-üst oluş sürecinden geçti. Birçok kuramcı

tarafından 20. yüzyıl 'da gerek sol değerler gerekse de bu sol değerler çerçevesinde hareket eden işçi sınıfı hareketlerinin kapitalizm karşısında yenik düştüğü yorumu yapılmaktadır. İşçi hareketinin bitmesi sebebiyle, dünyada kolektif bir şekilde 1800'lü ve 1900'lü yılların ilk çeyreğindeki kadar sistematik hareket edebilen bir işçi sınıfı bilinci olmadığı için, yeni toplumsal hareketler olarak nitelediğimiz bu hareketler bir sınıf bilincine dayanmamaktadır. Ortaya çıkan yeni hizmet sınıfı, sosyalizmi hedef edinerek değil, Habermas ve post-Marksist'lerin deyimiyle "radikal bir demokrasi" hedefiyle ilerleyen anlayıştır (Çoşkun, 2017, s. 15). Yani eski toplumsal hareketlere göre niteliksel farklılıklar da gösteren bu yeni sosyal hareketlerde sivil toplum, devletin karşısında duran bir toplum olarak ifade edilmektedir. Amacı iktidarı devirmekten öte, sivil toplum bilinciyle hareket ederek isteklerini yerine getirerek demokrasiyi kullanma amacı gütmektedirler. İşçi sınıfının tarihte varlığını sürdürdüğü merkezi konum küreselleşmenin de etkisiyle ortadan kalkmış ve sadece toplumsal bir aktör olarak var olmaya devam etmektedir.

60'lı yıllardan sonra kullanmaya başladığımız yeni toplumsal hareketler kavramı, özellikle feminist hareketi, ekoloji hareketi, nükleer karşıtı hareketleri, yeşil hareketi, barış hareketlerini ve azınlık hareketlerini ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Toplumsal hareketleri süreçlere ayırırken kullandığımız eski ve yeni kavramlarında "yeni" kavramı ise, kronolojik bir amaçla kullanılan bir kelime değildir. Eski toplumsal hareketlerin dayandığı sınıf temelli hareketlerden bir farklılık olduğu için kullanılan bir kelimedir (Çoşkun, 2017, s. 109). Eskinin sınıf temelli hareketlerinde var olan kolektif bilinç ve emek sermaye çelişkisi üzerine giden anlayış yerini küreselleşmiş dünyadaki daha çok insanların bireysel sorunları ile alakalı problemlere yönelmiştir. Yeni toplumsal hareketler olarak adlandırdığımız hareketlere baktığımızda iktidarlara karşı bir isyanın varlığını görebiliyoruz. Fakat amaç daha çok demokrasi ve mevzu bahis olan konularla alakalı iyileştirme talepleri üzerine ilerlemektedir. Sırf bu durum bile eski ile yeni kavramlarının neden kullanıldığını keskin bir şekilde anlatmaktadır.

Kimlik temelli olan yeni toplumsal hareketler, çoğulculuk ve farklılık gibi kavramları öne çıkarmaktadır. Yapıları esnektir ve lider barındırmayan ademi merkezi olarak nitelendirdiğimiz yapılara sahiptir. Genellikle eylemlerinde şiddet yerine

uzlaşmaya dayanmaktadırlar. Tarihte yeri geldiğinde iktidara karşı aynı şekilde şiddetle karşılık verilen eylemlerdeki gibi davranmak yerine yeri geldiğinde şiddet kullanmaktan çekinmeyen iktidarlara karşı uzlaşma yolunu seçtikleri için başka destekçilere ve kitleye de ihtiyaçları vardır. Bu tarz özelliklerinden dolayı önceki toplumsal hareketlerden ayrı bir konumda değerlendirilmektedirler. Kolektif bir bilinçle tek bir konu üzerinden iktidara saldırmak yerine farklı farklı onlarca konu ile örgütlenmeleri ve bunun sadece bir konu üzerinden olması örgütlenmenin ciddiyetini de azaltmaktadır.

Yeni toplumsal hareket kavramı içerisinde ifade edilen sosyal ve siyasal çatışma modelleri, eski toplumsal hareketlerdeki sınıf çatışması modeline tamamen zıt bir durumda olduğu söylenebilir. Bunun sebebi öncelikle yaşanan çatışmalar tek bir sınıf önderliğinde ya da tarafından değil, farklı sınıflardan bir araya gelen ya da sınıf olmayanlardan gelen değişik unsurların toplumsal ittifakı ortaya çıkarması ve sahnelemesi üzerine kuruludur. Talep edilen şeyler çoğu zaman sınıf temelli olmamakla birlikte daha çok evrensel nitelikteki konular üzerine ya da tam tersi oldukça ufak bir grubu ilgilendiren yerel problemler üzerine olmaktadır (Offe, 2016, s. 62). Eski toplumsal hareketlerin temelini oluşturan işçi sınıfı hareketleri ve iktidara karşı yönetimi değiştirme amacı güden birliktelikler yerini çoğunlukla emek piyasası dışında kalmış hareketlere bırakmış durumdadır. Hapishane koşulları, iktidarların gençlere, öğrencilere ve kadınlara verdiği haklar, okuldaki eğitim sistemleri hakkındaki problemler, devletlerin baskıcı siyasetleri gibi daha çok gündelik yaşam ile alakalı konular etrafında toplanan ve sınıf temelli olmayan bir yapıya dönüşmüş hareketlerdir. Devleti ele geçirmek gibi amaçlar yerine onu rahatsız etmek ve büyük ya da küçük eylemler vasıtasıyla etkileme amacı gütmektedirler. Sivil toplumun gelişimi, söz sahibi olması ve iktidarları devlet üzerindeki tek taraflı hakimiyetini azaltma amacı güden bu hareketler, eski toplumsal hareketlerdeki gibi stratejik bir hedef doğrultusunda ilerlemez. Yine de anti-bürokratik bir tavırla hareket edip, iktidarların alışık olmadığı tarzda yerel ve ülke çapında eylemler ile taleplerini dile getirirler.

Yeni toplumsal hareketler Melucci'ye göre (1985) dönüştürücü bir içeriğe sahiptir. Bu dönüşüm kültürel bir yapı içerisinde ortaya çıkmaktadır. Hareketlere katılan aktörler, eski toplumsal hareketlerdeki gibi sadece maddi bir kazanım, iktidar değişimi ve

yönetime talep olmadıkları gibi daha çok sembolik ve kültürel menfaatleri için savaşılmaktadırlar. Toplumsal hareketlerin yaşadığı dönüşüm hem dış dünyanın hem de ülke içerisindeki yaşamların radikal ve köklü değişikliklere tanık olduğunu gösterir. Dünya bu dönemde kültürel ve simgesel olarak algılanmaktadır. Doğal olarak insan eyleminin de doğası kültürel bir yapı içerisinde girmiştir. Hareketlerdeki bu grup çeşitliliği ve sınıf temelli olmama durumu, sadece eylemlerin temel stratejisini kapsamamakta, amaçlarında da farklılıklara yol açtığı gözlemlenebilmektedir.

Habermas'a göre ise (1981) halkın yaşam alanı ile ilgili taleplerinin taşıyıcısı görevini üstlenen bir kavram haline gelen yeni toplumsal hareketlerin, iktidarlara karşı sorgulanamayan ya da sorgulanmaktan çekinilen birçok konunun yeniden sorgulanır hale gelebilmesiyle yükselişe geçtiğini söylemektedir. Sosyalleşme ve kültürün yeniden üretimi gibi farklı alanlarda ortaya çıkan yeni çatışmalar, ekonomik dağılım ve emek-sermaye problemlerinden değil, yaşam biçimlerinin düzenlenmesine bağlı sorular aracılığıyla tetiklenmektedir. Yeni toplumsal hareketler refah, ekonomik dağıtım gibi sorunlardan çok, kültürel üretim, toplumsal bütünleşme gibi problemlerin üzerine odaklanmış olması Habermas'ın teorisini de doğrular bir nitelik taşımaktadır. Çünkü bu hareketler devletlerin ekonomik baskıcı yapısına ve yaşam alanlarına karışmasına karşı özgürleşme taleplerinde bulunmaktadır. Fakat hiçbir zaman tek amacı ekonomik çıkarlara yönelik talepler olduğu gözlemlenmemiştir. Eski tip hareketlerin temelini oluşturan bu durum, yeni toplumsal hareketlerin doğasında yoktur.

Yeni toplumsal hareketlerin yapısını birçok kuramcı farklı şekillerde yorumlamaktadır. Bu yeni hareketleri eski toplumsal hareketlerden ayıran özellikleri Castells şu üç madde başlığı altında değerlendirmektedir:

- a) Hareketlerin kimliği.
- b) Hareketlerin rakibi/düşmanı.
- c) Hareketlerin toplumsal hedefi (1997, s. 2)

Bu maddelerden yola çıkacak olursak hareketlerin kimliğinin eski toplumsal hareketlerdeki gibi sınıf temelli olmadığını görebilmekteyiz. Daha çok insan ilişkilerini

dönüştürmeyi ve ilerici bir hale getirmeyi hedefleyen hareketlerdir. Çevrecilik, feminizm vb. alanlar bu yeni hareketlerin en önemli konularındandır. Hareketlerin rakibi ve düşmanı yine iktidardır fakat eski hareketlerdeki gibi iktidar ve sistem değişimi gibi talepler yerine, yaşam tarzlarının düzenlenmesi ve refah seviyesinin artması, özgürleşme üzerine talepler geliştirmişlerdir.

60'lı ve 70'li yıllarda ortaya çıkan bu yeni toplumsal hareketler kavramına yukarıda da gördüğümüz üzere birçok farklı kuramcı birbirinden farklı tanımlamalar yapmıştır. Bu yeni sosyal hareketler ile ilgili herkesin ortak fikirde olduğu durum ise, bu hareketlerin eski toplumsal hareketlerdeki gibi ekonomik buhranlara ya da çöküşe tepki olmadığı, aktörlerin de farklı olup, taleplerin daha çok evrensel nitelikteki sorunlar ya da yerel problemler üzerine olduğudur. Bu tespitler zamanla yeni sosyal hareketler çalışmalarında iki farklı paradigmanın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunlar Amerika'da ortaya çıkmış olan Kaynak Mobilizasyonu (Kaynakların Seferberliği) ve Avrupa'da hakim olan Yeni Toplumsal Hareketler Paradigma'larıdır.

1.3.1. Kaynak Mobilizasyonu Paradigması

Amerika'da ortaya çıkan ve gelişen bu teori, sosyal grupların hangi amaç doğrultusunda toplumsal hareket oluşturduklarıyla değil, bu toplumsal hareketin nasıl oluştuğunu, geliştiğini, başarılı olduğu ve gerilediği ile ilgilenmektedir. Bu paradigma sosyal hareketlerin stratejik boyutlarıyla ilgilenmektedir. Bu stratejik hamleler; yaşanan toplumsal hareketin taleplerinin neler olduğu, kendisini kime ve neye göre tanımladığı, iktidarlardan talep ettikleri şeylerin hedefine ulaşması için hangi taktikler doğrultusunda ilerlemeleri gerektiği, hangi mevcut siyasal fırsatlardan yararlanacağı ve hangi tür eylemlere başvuracağı gibi sorularla ilgilenmektedir. Bu sorular üzerinden yola çıkacak olursak da zaten kendi sosyal hareket tanımını vermektedir. "Sosyal hareket, siyasi sistemin dışında bulunan kolektif bir aktörün o sisteme dahil olmak ve yerini korumak amacıyla yürüttüğü enstrümantal ve rasyonel eylemlere verilen addır" (Lelandais, 2009, s. 71). Bu sebeplerden dolayı bu teorinin adı Kaynak Mobilizasyonu Paradigması, diğer bir deyişle de Kaynakların Seferberliği Teorisi'dir.

Tarrow'a göre toplumsal bir hareketin ortaya çıkabilmesi ve kendisine taraftar toplayabilmesi için içinde bulunduğu ortamın politik fırsatlarından yararlanması gerekmektedir. Bahsedilen siyasi fırsatların azlığı veya çokluğu ise beş temel nedene bağlıdır. Bunlar sırasıyla;

a) Siyasi katılımın açıklığı: Ne tamamen açıklık ne de katılımın yokluğu toplumsal muhalefet eylemlerinin artmasını cesaretlendirmemektedir.

b) Siyasi gruplaşmanın istikrarı ya da istikrarsızlığı.

c) Destek gruplarının ve etkili hısımların varlığı ya da yokluğu. Bu, örneğin mevcut hukuk sistemi içerisindeki etkili görevlerde yer alan milletvekili vb. olabilir.

d) Seçkinlerin bölünmüşlüğü: seçkinlerin kendi içlerindeki bir çatışmanın varlığı temsil edilmeyen grupların kolektif eylem içerisine girmesinde önemli rol oynar. Çünkü çatışmanın varlığı sistem içerisinde yeni elitlere ya da etki gruplarına yer açılmasını sağlayabilir.

e) Son olarak da hükümetin talep edilen konularda kamu politikaları oluşturabilme kapasitesi de kolektif eylemlere kalkışılma oranında önemli bir rol oynar (Lelandais, 2009, s. 74).

Tarrow'un bu politik fırsatlar yapısı ile alakalı ortaya koyduğu bu 5 temel faktör, siyasal sistemin sosyal grupların oluşturduğu eylemlere karşı duyarlılığını ve aynı zamanda toplumsal hareketlerin başarısını da ölçmek için yardımcı olabilecek sebepler olarak yorumlanabilir. Bu sebeple Kaynak Mobilizasyonu Paradigması'na önemli bir katkı olarak da kabul edilebilecek tanımlardır.

Çatışmacı kolektif hareketleri normal olarak değerlendiren Kaynak Mobilizasyonu Paradigması, hareketlere katılan insanları gerçekçi ve örgütlerine iyi entegre olmuş üyeler olarak görmektedir. Toplumsal hareketin, birbirinden bağımsız örgütler ve gelişmiş iletişim çeşitleri çerçevesinde organize olmuş grupların birbirleriyle verdikleri mücadele olduğunu söyler (Cohen, 1985, s. 673).

Kaynak Mobilizasyonu Paradigması, çağdaş sosyal ve toplumsal hareketleri daha çok politik ve siyasal düzeyde ele almaktadır. Var olan çatışmaları ya toplumdan dışlanmış sosyal grupların mevcut sisteme katılma mücadelesi ya da kaynakların değişik biçimlerde dağıtımını istediğinin bir açıklaması olarak görmektedir. Kaynak Mobilizasyonu Paradigması homojen bir paradigma değildir. Fakat yine de birçok teorisyen “temelde kolektif hareketin stratejik bir mantıkla bireylerin çıkarlarının rasyonel bir takibi olduğunu” ileri sürmektedir. Hareketin elde ettiği başarı, siyasi aktör olarak tanınma elde etme ya da maddi kazancın artırılmasına bağlıdır. Bu yaklaşımın en önemli isimlerinden Tilly’e göre de kolektif hareket bir toplumsal sınıf, sendika, etnik grup, parti vb. gibi grupların ortak çıkarlarının bir ifadesi olmaktadır. Tilly’e göre sosyal hareket “oturmuş siyasal pozisyonu var olmayan bir sosyal kategori adına gücü elinde bulunduran iktidarlara karşı yöneltilen istek ve mücadeleyi” içermektedir. Yani Tilly günümüzde var olan toplumsal çatışmaları çoğunlukla politik düzleme oturtmakta ve toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasını dışlanmış ve marjinal grupların siyasal sahneye giriş mücadelesi olarak politik bir süreçle açıklamaktadır (Çayır, 2016, s. 18).

Kaynak Mobilizasyonu Teorisi, arkadaş çevresi, inançsal ve diğer sosyal bağlantılara sahip olan insanların protesto ve eylemlere diğer insanlara göre çok daha çok katılım sağladığını savunmaktadır. Bu bakış açısı, kızgınlık ve şikayetlerin toplumsal hareketlerin oluşumunda çok da etkili olmadığı fikrini dile getirmektedir. Gerçekte belirleyici olan ana unsur ise toplumsal hareket örgütlerinin ne kadar çok kaynak topladığı ve onu etkin kullanıp kullanmadığıdır. İnsanların sosyal çevrelerinden etkilenmesi ve problemlerini o ağ bağlantılarıyla beraber politik düzleme indirilmesi ve harekete geçmesi çok daha mümkündür.

Yapılan analizlerinde toplumsal hareketlerin yararlanabileceği kaynaklar, en önemli unsuru olduğu için ve hareketlerin gelişim süreçlerini, değişmesini ve gerilemesini incelediği için bu yaklaşıma Kaynak Mobilizasyonu adı verilmiştir. Hareketin öncülüğünü D. McCarthy ve Mayer N. Zald’un yaptığı bu teori, 1980’lerin sonlarına doğru Avrupa’da ortaya çıkan Yeni Toplumsal Hareketler Paradigması tarafından karşı karşıya kaldığı ciddi bir eleştiri gelinceye kadar ağırlığını korumuştur (Uysal, 2009, s. 219). İki paradigmanın da bazı ortak özellikleri mevcuttur. Katılımcıları

iyi örgütlenen bireyler olarak görmektedirler. Gelişmiş iletişim olanaklarını kullandıkları konusunda da hem fikir olan iki paradigmanın ayrıldığı noktalarda mevcuttur.

1.3.2. Yeni Toplumsal Hareketler Paradigması

1960'lı yılların sonlarından itibaren toplumsal hareketler kavramını incelediğimizde artık bir dönüşüm içerisinde girerek genel sorunlar üzerinden hareket etmek yerine feminizm, çevrecilik, öğrenci hakları, yeşil hareket, ırkçılık karşıtı hareketler, azınlık hareketleri, anti-nükleer hareketler gibi daha özel konular üzerine eylem hali gösteren hareketler olarak da görebiliriz. Bu tarz hareketler iktidarların devrilmesini talep etmek üzerine yönelmez. Toplum olarak özgürlükler ve haklar parametreleri çerçevesindeki sorunların iktidarlar tarafından görülüp çözüme ulaştırılmasıyla alakalı devletleri harekete geçirmek üzerine yönelim göstermektedir.

Yeni toplumsal hareketler teorisyenleri yeni hareketlerin politik düzlemde değişikliği amaçlayan sosyopolitik yönünü değil, mevcut değerler, normlar ve kimlik yapılarında farklılık taleplerini ortaya koyan sosyokültürel boyutu ön plana çıkarırlar (Çayır, 2016, s. 20). Amerika kaynaklı ortaya çıkan Kaynak Mobilizasyonu Teorisi ile en büyük farkı da buradadır. Toplumsal hareketleri incelerken daha çok politik ve siyasal düzlem başlığı altında inceleyen Kaynak Mobilizasyonu Teorisi, toplumsal grupların Yeni Toplumsal Hareketler Paradigması'nda olduğu gibi hangi amaç doğrultusunda sosyal hareket oluşturduklarıyla değil, hareketin nasıl oluştuğu, geliştiği, başarılı olduğu ve gerilediği ile ilgilenmektedir. Sosyal hareketlerin stratejik boyutlarıyla ilgilenen teoriyle, Yeni Toplumsal Hareketler Paradigması arasındaki en büyük fark bunlardır.

Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı Claus Offe'ye göre 1970'li yıllarda Avrupa'da var olan sosyal demokrasinin sebep olduğu refahlık, eğitim imkanlarındaki olanaklar yeni sosyal hareketlerin ortaya çıkmasındaki baş aktörlerden bazılarıdır. Kamu sektöründe çalışan ve orta sınıf diye tabir ettiğimiz kesim bu hareketlerin evrensel konulu içeriklerine en çok duyar gösteren kesimi oluşturmaktadır (Lelandais, 2009, s. 69). Eğitim ve refah seviyesi arttıkça toplumdaki orta sınıfın evrensel konulardaki sıkıntılarını dile getirme biçimleri de ortaya çıkmıştır. Klasik paradigmadaki işçi sınıfının varlığı, kapitalizmin de dünya üzerindeki hakimiyeti ve sosyalizmin göreceli olarak çökmesiyle

beraber yeni bir sınıfın ortaya çıkmasına ve sosyal hareketlerde bir dönüşüm içerisine girilmesine yol açmıştır.

Yeni toplumsal hareketler kuramcıları arasında en önemli isimlerden biri olan Touraine, toplumsal hareketi bir duruma tepki olarak görmemektedir. Tam tersine yaşanan o durum, hareket içindeki aktörler arasındaki farklılaşan ilişkilerin bir sonucudur. Touraine'e göre toplum verili olan bir şey değil, yeniden üretilen bir yapıdır. Toplumsal hareket için "Durumların değil, sosyal hareket ve ilişkilerin sahnelendiği bir oyundur" tanımını yapan Touraine, toplumsal hayatın merkezi durumda olan bir çatışmanın etrafında örgütlenip harekete geçtiğini ileri sürer (Çayır, 2016, s. 20). Yani sahnelenen bu oyun yeniden ve yeniden çatışmalar vasıtasıyla yazılmaktadır. Yaşanan sosyal çatışmalar toplum için garip değildir, çünkü bu tanımlardan yola çıkacak olursak toplumun ta kendisinin ürettiği bir araçtır.

1.4. Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler Arasındaki Farklar

Eski ve Yeni Toplumsal Hareketleri birbirinden ayıran ve bu hareketlere neden "eski" ve "yeni" dendiği ile ilgili temel farklar mevcuttur. Yeni toplumsal hareketleri tek tip bir tanım ile açıklayamadığımız gibi, önceki sosyal hareketlerden ayıran özellikleri, onu "yeni" yapan şeyin ta kendisidir. Genel tanımı itibariyle bu tarz hareketlerin "yeni" sıfatını kazanması, 1960'lardan itibaren incelediğimizde ortaya çıkan eski tip sınıf temelli, emek-sermaye ilişkisi üzerine kurulan toplumsal hareketlerin yerini kimliğe dayalı ve daha çok farklılık siyaseti üzerine kurgulu toplumsal hareketlere bırakmasıyla gerçekleşmiştir.

Yeni toplumsal hareketleri temelde iki açıdan yeni olarak değerlendirebiliriz. Öncelikle, kendinden önceki eski toplumsal hareketlere göre bazı farklı özelliklere sahiptir. İkinci olarak ise, bu yeni olma durumundan kasıt, bu sosyal hareketlerin yeni bir toplumsal örgütlenme biçimi eşliğinde ortaya çıkması durumu ile alakalıdır. Yeni olarak nitelendirmelerinin ana sebeplerinden biri, yeni toplumsal ve politik ilişkilere örnek olmakta olduklarıdır. Özellikle küreselleşmenin de hayatın temel dinamiklerinden biri haline gelmesiyle beraber yok olma eğilimi gösteren sınıf temelli eski toplumsal

hareketler yerini kimlik ve kültürel temeli olan yeni toplumsal hareketlere bırakmaya başlamıştır.

Yeni toplumsal hareketler, toplumsal hareket kavramının kapsamı doğrultusunda ele alınmakla birlikte odaklandıkları konular bakımından klasik toplumsal hareketlerden ayrılmaktadırlar.

“Yeni toplumsal hareketler kimi kuramcılara göre ‘eski’ hareketlerden tümüyle bir kopuşken kimilerine göre ‘eski’ hareketleri eleştiren ancak aynı zamanda doğal olarak bu gelenekten de beslenen, kimi noktalarda onlarla ortak talep ve dönüşüm istekleri bulunan hareketlerdir” (Göker, 2009).

Yani bazı kuramcılar bu yeni hareketlerin eski hareketler ile benzerliğinin bulunmadığını ve eski hareketlerin yapısı ve ilerleyişinin tamamen terkedilerek kopuş yaşandığını ve yeni bir hareket biçimi geliştirildiğini söylemektedir. Bazı kuramcılar ise bunun aksine klasik toplumsal hareketlerden yani eski paradigmadan da beslenen hatta bazı durumlarda eski paradigmanın yapısına benzer ortak talep ve dönüşüm isteklerinin bulunduğunu öne sürmektedir. Yeni hareketler incelendiğinde aslında iki duruşunda kısmen haklı olduğu görülmektedir. Bazı hareketlerde o kopuş tamamen hissedilmekte, var olan eylemlerin gerçekten “yeni” olduğu hem gözlemlenebilir hem de hissedilebilir gözükmektedir. Ama bazı hareketlerde ise eski gelenekten beslenildiği ve bazı zamanlar ortak taleplerin de oluştuğu söylenebilir.

“Eski” ve “Yeni” kavramları üzerine önemli çalışmaları olan bir diğer kuramcı Pakulski’ye göre ise yeni toplumsal hareketler özellikle üç noktada eski sosyal hareketlerden farklılıklar göstermektedir. Bunlar:

- Jenerasyon
- Statü politikaları
- Sivil toplum ’dur (Pakulski, 1993, s. 285).

Yeni toplumsal hareketler kavramı içerisindeki gençleri incelediğimizde, eski sınıf temelli yaklaşıma ve emek-sermaye kavramına göre jenerasyon tabirinin daha net

bir açıklayıcı kavram olduğunu görebiliriz. Sadece işçi sınıfını kasteden sınıf temelli yaklaşım yerini tüm gençleri kapsayan jenerasyona bırakmıştır. Statü politikaları ile anlatılmak istenen ise eski sınıf çatışmalarının yani işçi ile burjuva arasında gerçekleşen tartışmaların yerini statü grupları arasında gerçekleşen çatışmalara bırakmasıdır. Üçüncü ve son farklılık ise sivil toplumdur. Yani eski hareketlerdeki iktidarı devirme ve sosyalist düzeni getirme gibi amaçlar doğrultusunda bir araya gelen ve kolektif bir bilinç ile hareket eden topluluklar yerini, sivil toplum bilincinin egemen olduğu bir düzene bırakmıştır. Hareketlerin odak noktası siyasal ve politik bir düzlemde çok, sosyo-kültürel bir odak noktasında oturduğu durumdur.

Yeni toplumsal hareketler kavramının eski toplumsal hareketlerden farkını açıklamaya çalışan iki farklı teori daha vardır. Bunlar süreklilik teorileri ve kopuş teorileridir. Bu iki teori, yeni toplumsal hareketlere farklı iki bakış açısı kazandırmıştır. Eski toplumsal hareketlerdeki sınıf temelli yaklaşımın sadece biçim değiştirdiğini, aslında aynı mantık doğrultusunda devam ettiğini savunan süreklilik teorisyenlerine karşı, sınıf temelli ve emek-sermaye ilişkisi bağlamında ilerleyen eski paradigmadan tamamen uzaklaşıldığını savunan kopuş teorisyenleri, yeni toplumsal hareketlerin incelenmesine iki farklı bakış açısı kazandırmıştır. Birçok sosyal bilimcinin farklı biçimlerde ve ölçütlerde sınıflandırdığı yeni toplumsal hareketler teorilerine, Buechler'ın yaptığı sınıflandırma en çok kabul görenlerdendir. Yeni sosyal hareketleri "kültürel" ve "siyasal" versiyonlar olarak inceler ve iki biçime ayırır. Siyasal olarak adlandırdığı süreklilik teorisi, sınıf temelli yaklaşımın biçim değiştirerek devam ettiğini savunan teoridir. Kültürel versiyon olarak nitelendirdiği Kopuş teorisi ise toplumsal aktörler ve hareket etme biçimleri arasında bir kopuş yaşandığını söylemektedir (Çoşkun, 2006, s. 70).

Kültürel versiyon olan kopuş teorisi, geçmişteki emek-sermaye ilişkisi çerçevesinde ilerleyen ve sınıf temelli hareketlerden keskin bir kopuşu kastetmektedir. Habermas, Melucci, Castells ve Touraine gibi kuramcılar bu versiyonun önde gelen temsilcileridir. Bu sosyologlara göre yeni toplumsal hareketlerin amacı, eski hareketlerdeki gibi devleti ve iktidarları devirmekten öte; sivil toplum bilincine sahip, talep ettikleri konuların hayata geçirilmesi için protestolar gerçekleştiren ve bu hareket

biçimini benimseyen hareketlerdir. Böylece sınıf mücadelesi kavramı ortadan kalkmıştır, sınıf politikaları son bulmuştur (Çoşkun, 2006, s. 71). Sınıf temelli ideolojiler çerçevesinde ilerlemeyen ve yerini kültürel içerikli daha evrensel problemler doğrultusunda hareket eden sosyal hareketler varlığını sürdürmektedir.

Siyasal versiyon olan süreklilik teorisi ise eski hareketlerden tam olarak bir kopuş olarak nitelendirebileceğimiz bir durumun yaşanmadığı fikrini savunmaktadır. Küreselleşme çerçevesinde giderek güçlenen kapitalizme uyum sağlayarak farklılaşan bir yeni toplumsal hareketler tanımı yapmaktadırlar. Değişen, güçlenen kapitalizmin ortaya çıkardığı yeni orta sınıf üzerinden varlığını sürdüren bu hareketler, kopuş teorisindeki gibi sınıfsal bilinçten kopmamış, sadece yeni bir sınıfsal anlayış ortaya koymuştur. Bu teorinin önde gelenleri ise Offe, Williams ve Wallerstein'dir. Yeni toplumsal hareketlerin eski sınıfsal hareketlerden tam olarak kopmadıklarını, aralarında teorinin adında da olduğu gibi bir 'süreklilik' bağı kurulabileceğini söylemektedirler (Çoşkun, 2006, s. 71). Yeni toplumsal hareketlere ilişkin bu iki farklı yaklaşımı aşağıdaki gibi karşılaştırmak mümkündür.

KOPUŞ TEORİLERİ (Kültürel Versiyon)	SÜREKLİLİK TEORİLERİ (Siyasal Versiyon)
<ul style="list-style-type: none"> - Yeni Toplumsal Hareketler sosyalist ideolojinin, modernleşme sürecinin ve refah devletinin eleştirisini yaparak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle eski toplumsal hareketlerden keskin bir ayrıma işaret ederler. - Yeni Toplumsal Hareketler orta sınıf temelli hareketlerdir. - Kimlik yönelimli talepler içerirler. Bu nedenle de üretim ilişkileri gibi kavramlarla açıklanamazlar. - Yeni Toplumsal Hareketler merkezsiz ve hiyerarşik olmayan örgütlenme biçimleri ortaya koyarlar. 	<ul style="list-style-type: none"> - Yeni Toplumsal Hareketlerin talepleri kapitalizmin sınıf yapısından kaynaklanan sorunlara karşı bir tepkidir ve ekonomik yapıdan özerk değildir. Yeni Toplumsal Hareketlerin talepleri, bu nedenle, eski toplumsal hareketlerden miras alınmış görünmektedir. - Yeni Toplumsal Hareketler eski ve yeni orta sınıflardan, işsizlerden, öğrencilerden ve emeklilerden oluşur. Dolayısıyla bu hareketler sınıflar arasındaki bir ittifaka dayanır. - Bu hareketlerin talepleri üretim ilişkilerinden ayrılamaz. Bu talepler emek-sermaye çelişkisinin karmaşık dolayımıdır. - Yeni Toplumsal Hareketler örgüt içinde yatay ve dikey olarak daha az bir farklılaşma üretir.

Tablo 1: Yeni Toplumsal Hareket Teorilerinin Özellikleri (Çoşkun, 2006, s. 75)

Tabloda belirtilen maddelerde de görüldüğü üzere hem kültürel versiyonu temsil eden kopuş teorileri hem de siyasal versiyonu temsil eden süreklilik teorileri, eski ve yeni toplumsal hareketler arasında önemli birçok farklılık bulunduğunu kabul etmektedir. Fakat iki yaklaşımı da kendi aralarında incelediğimizde ciddi fikir ayrılıkları olduğunu görebilmekteyiz. Kültürel versiyonu temsil eden kopuş teorisinde YTH'ler sosyalist ideolojiden farklı bir noktaya evrilmiş ve keski bir ayrımı yaşamaktadır. Fakat siyasal versiyonu temsil eden süreklilik teorisinde ise tam tersi YTH'lerin iktidarlardan talep ettikleri şeyler aslında tam olarak kapitalizmin hegemonyasından kaynaklanan problemler karşısında verilen bir tepkidir ve aslında içinde buldukları ekonomik yapıdan çok da farklı bir noktaya seyretmemektedir. Bu nedenle eski toplumsal hareketlerden kalan bir miras konumunda görülmektedir. Aynı şekilde sınıf yaklaşımında da iki versiyon farklılık göstermektedir. Kopuş teorilerinde YTH'lerin orta sınıf temelli olduğu yaklaşımı mevcutken, süreklilik teorilerinde YTH'lerdeki kimlik yönelimli taleplere vurgu yapılmaktadır. Daha evrensel problemler üzerine odaklanırlar.

Feminist hareketler, barış hareketleri, anti-nükleer hareketler, ırkçılık karşıtı hareketler gibi kimlik yönelimi üzerine olan talepleri vurgulayan kültürel versiyon bu nedenle eski hareketlerdeki üretim ilişkileri, emek-sermaye kavramları gibi kavramlarla mevcut durumu açıklamaz. Süreklilik teorilerinde ise bu durum, hareketlerin talebinin üretimden ayrı düşünülmemeyeceği fikri üzerinedir.

Konunun önde gelen kuramcılarından Offe, eski toplumsal hareketler ile yeni toplumsal hareketler arasında dört farklı düzeyde belli farklılıklar bulunduğunu ileri sürmektedir:

- Temalar
- Değerler
- Etkinlik Biçimleri
- Aktörler (Çoşkun, 2017, s. 152).

Yani temalar açısından eski hareketlerdeki gibi iktidara karşı tutumlar yerine çevre hareketi, insan hakları, sosyal haklar, özgürlükler, barış gibi konular yer almaktadır. Değerler açısından baktığımızda ise eski harekette maddi tüketim gibi problemler ön planda iken yeni hareketlerdeki ideal tüketim özgürlüğü üzerine talepler vardır. Yeni hareketler lidersiz ve kendiliğinden gelişen örgütlenmeleri içerirken, eski toplumsal hareketlerin kolektif, resmi yapılanmaları içerdiği gözükmektedir.

	Eski Paradigma	Yeni Paradigma
Aktörler	Grup olarak hareket eden, gelir dağılımı çatışmasına müdahil sosyoekonomik gruplar	Grup gibi davranmayan fakat belli temalar etrafında bir araya gelmiş topluluklar lehine hareket eden sosyo ekonomik gruplar
Temalar	Ekonomik büyüme ve dağılım; askeri ve toplumsal güvenlik, toplumsal kontrol	Barışın çevrenin ve insan haklarının korunması
Değerler	Özgürlük, tüketim güvenliği ve maddi ilerleme	Merkezi kontrolün dışında kişisel özerklik ve kimlik
Hareket Biçimleri	İçsel: Resmi örgütlenmeler, büyük ölçekli temsil birlikleri. Dışsal: Çoğulcu ya da korporatist çıkar aracılığı siyasi parti ve çoğunluk oyu	İçsel: Enformalite, düşük düzeyde dikey ve yatay farklılaşma. Dışsal: Negatif terimlerle formüle edilmiş taleplere dayanarak protesto politikaları

Tablo 2: ‘Eski’ ve ‘Yeni’ Paradigmaların Temel Nitelikleri (Offe, 2016, s. 61)

Bu bağlamda Robin Cohen, yeni toplumsal hareketler ile eski toplumsal hareketler arasındaki farkları 6 başlık altında yorumlamıştır. Yeni hareketlerin neden ‘yeni’ olduğu ve eski hareketlerden hangi noktalarda temel farklılıklarının bulunduğunu açıklamaya çalışan Cohen, altı temel özelliği şu şekilde sıralamaktadır. Ona göre yeni toplumsal hareketleri, eski hareketlerden ayıran özellikler:

- a) Kültürel ve kişisel kimliklere yönelirler.
- b) Teknolojik devlete karşı kültür ve sivil toplumu savunurlar.
- c) Yaşam niteliğine ilişkin ihtiyaçlara odaklanırlar.
- d) Karar verme süreçlerini demokratikleştirmişlerdir.
- e) Alternatif anlam çatılarının gündelik hayatta üretimiyle beslenirler.
- f) Demokratik ve katılımcı biçimleri deneyimlemektedirler (Çoşkun, 2017, s. 138).

Cohen aslında kopuş teorisindeki eski sınıf temelli yaklaşımın terkedildiği fikrini savunmaktadır. Hareketlerin doğasının kültürel ve kişisel kimliklere yönelik olduğunu düşünmektedir. Kolektif sınıf bilinciyle hareket ederek emek-sermaye çelişkisi üzerinden yükselen toplumsal hareketlerin, yerini daha çok kişisel kimliklere yönelik sivil toplum bilincine yöneldiğini söylemektedir. Yaşam ile alakalı ihtiyaçlar odak noktadır. İktidarı devirmek ve yönetim sistemini değiştirmekten çok, sivil toplum bilinciyle taleplerini ortaya koyarlar. Karar verme süreçlerindeki aşamalar eski hareketlere göre daha demokratik ve katılımcıdır.

Yeni toplumsal hareketlerin niteliklerini ve eski hareketlerden farkını ortaya koyan bir diğer bakış açısı da Hank Johnston, Enrique Larana ve Joseph R. Gusfield tarafından ortaya konmuştur. İleri sürdükleri nitelikler aslında Cohen’in aksine kültürel versiyon olan kopuş teorisine yakın olmaksızın, siyasal versiyon olan süreklilik teorisine daha yakın gibi gözükmektedir. Aslında iki teoriye de tam olarak konumlandırılamayacağımız bu özellikler ne tam olarak bir kopuş ne de tam olarak bir

süreklilikten bahsedebileceğimizi; ama kesinlikle eski hareketlere göre büyük farklılıkların mevcut olduğunu söylemektedir.

Söz ettikleri niteliklerden biri bu toplumsal hareketlerin, protestolara katılan insanların aslında toplumdaki rolleri ile açık bir şekilde ilişki sergilemedikleridir. Yani sosyal hareketlerin toplumsal tabanı konusunda sınıf temelli o eski yapıyı aşan bir durum söz konusudur. Örneğin Avrupa'daki Yeşiller ya da Amerika'da ortaya çıkan ekolojik çevre hareketlerinde herhangi bir sınıf temelli yaklaşım söz konusu değildir (Johnston, Larana ve Gusfield, 2016, s. 125). Her yaştan, her cinsiyetten ve ekonomik durumdan insan bu hareketlere katılır ve orada bulunma motivasyonları sınıf değil, sivil toplumun ön planda olduğu toplum bilincidir.

Bir diğeri ise yeni toplumsal hareketlerin ideolojik çerçevesi üzerinedir. Marksist ideoloji anlayışına tamamen zıt bir konumdadır. İşçi sınıfı bilinci yerine daha pragmatik davranan ve her kesimi kapsayan çoğulcu bir yapı içerisindedir. Ortaya koydukları bir diğeri nitelik ise bu hareketlerdeki aktörlerin kendilerine özgü imajları, farklılaşmış olan bir toplumsal gruba ait olma hissiyatı ile ilişki olan bir değer ve anlam bütüne sahip olmalarıdır. Bahsettikleri bu nitelik ise hemen hemen birçok kuramcının üzerinde durduğu bir konudur. Bireysel ve kolektif arasında var olan ilişki bağının bulanıklaşması. Yeni hareketlerin çoğu kendini bireysel hareketlerle ifade etmektedir (Johnston, Larana ve Gusfield, 2016, s. 126-127). Gay hakları, hippie hareketleri, kadın hareketleri gibi çoğaltılabilecek onlarca örnek mevcuttur. Açık ve net bir şekilde sınıfsal temel ortaya konamamaktadır. Yeni toplumsal hareketleri, eski klasik hareketlerden ayıran en önemli özelliklerden biri de budur.

1.5. Küreselleşme

Ortaya konulan birçok araştırmaya göre kavram olarak baktığımızda küresel (global) sözcüğünün kökeni, 400 yıl öncesine kadar dayanmaktadır. Günümüzde de sık sık kullandığımız küreselleşme (globalization) kavramı ise ilk olarak 1960'lı yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. 1980'li yıllardan sonra ise iyice yaygınlaşmaya başlamış ve 1990'lı yıllara gelindiğinde ise bilimsel çevrelerde de kabul edilmiş ve önemli bir sözcük haline gelmiştir (Aydoğan, 2011, s. 5).

Bu sözcük hakkında birçok farklı kuramcı ve sosyolog tarafından değişik tanımlamalar geliştirilmiştir. Peter Burger küreselleşme kavramını şu şekilde açıklamaktadır: ‘‘Alman kömür endüstrisindeki gerilemeden, Japon gençlerinin günlük alışkanlıklarını açıklamaya kadar pek çok insanı ilgilendiren ve hayatına yön veren bir kavram’’ (Aydoğan, 2011, s. 5). Anthony Giddens ise küreselleşme kavramının vazgeçilmez bir olgu olduğunu ve bu kavrama değinmeden ortaya konulacak hiçbir politik konuşmanın ya da çıkarımın tam olarak açıklayıcı ve yeterli olamayacağını savunmaktadır. Giddens küreselleşme kavramını birbirinden uzakta bulunan yerel ağları birbirine bağlayan ve dünya çapında toplumsal ilişkilerin pekişmesine yol açan bir çeşit modernite olarak nitelemektedir. Ulusal sınırın varlığını koruduğu, ulus devletlerin vatandaşları için yapısal olarak varlığını devam ettirdiği, iktidarların pazarın ve piyasanın öğretilerini giderek geliştirdiği, ulusötesi şirketlerin giderek başı çekerek büyüdüğü ve sürekli olarak küçülen bir dünya ortaya çıkmıştır (Aydoğan, 2011, s. 6). Thomas Friedman da küreselleşme kavramını genel teoriler ile açıklamanın ve kavramanın kolay olmayacağını ve çok boyutlu bir sistem olduğunu ileri sürmektedir. Friedman’a göre de küreselleşme, git gide artan sayıda nüfusları birbirinden farklı alanlarda etkisi altına alan bir sistemdir. Küreselleşme serbest piyasa kapitalizminin rahatlıkla her ülkede kendisine hareket alanı açması ve varlığını sürdürüp gücünü büyütmesidir (Aydoğan, 2011, s. 6). Birbirinden farklı birçok kuramcının tanımlamasından yola çıkacak olursak küreselleşme tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Sınırların artık çokta anlamının kalmadığı ve dünyanın bir ucuyla bir ucunun giderek yaklaştığını ifade edilebilir. Toplumsal ilişkiler küreselleşme ile birlikte oldukça pekişmiş ve yakınlaşmıştır.

Küreselleşme kavramı özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren sık sık duymaya başladığımız bir olgudur. Özellikle de ekonomik olaylar, siyasi ve politik durumlar ve de teknolojik gelişmeler ile alakalı belirli söylemler geliştirirken sıkça kullandığımız bir kavramdır. Çünkü küreselleşme olarak adlandırdığımız sürecin başlaması ve ilerlemesinde siyasal, kültürel, ekonomik ve teknolojik gibi birçok özellikler etkin olarak gelişim sürecinde rol almışlardır. Tarihe baktığımızda ve incelediğimizde karşımıza çıkmaktadır ki, küreselleşme süreci olarak adlandırdığımız dönem, Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Sosyalist Blok’un çökmesi durumu ile birlikte büyük bir ivme kazanmıştır.

Küreselleşme sürecine kuşkucu bir tavır ile yaklaşan bazı kuramcılar da mevcuttur. Küreselleşme kavramının ortaya çıkışını ekonomik ve teknolojik gelişmelere bağlamayan kuşkucular, bu kavramın daha çok ideolojik bir tutum olduğu fikrini savunmaktadır. Kapitalist sistem, kendisine yeni bir nefes alanı bulmuştur. Küreselleşmeye yönelik eleştiriler şu maddelerle özetlenebilir (Wolf, 2004, s. 8).

- İktidarların ulusal ekonomik anlamdaki kontrollerine, vergi toplamalarına, toplumsal refahı kurmak amacıyla para harcamaları gibi konulara zarar vermesi.
- Büyük şirketlerin ve pazarın kendi kurallarını halka dayatabilme imkanı.
- Küresel çapta büyük şirketlerin gücünün, demokratik hükümetlerden daha fazla olması.
- Uluslararası boyutlara varan kitlesel yoksulluklara neden olması.
- Küçük çiftçilerin geçim kaynaklarına zarar vermesi.
- Sağlık gibi herkesin eşit şartlarda erişime ulaşma hakkı olması gereken bir konuda, ucuz ilaçları yoksul toplumlardan mahrum bırakması.
- Çalışma standartlarının düşmesi ve ekonomik güvensizlik.
- Kültürlerin çeşitliliğine zarar vermesi.

Küreselleşmenin sonucu ortaya çıkan uluslararası şirketler, dünyanın gidişatına yön vermektedir. Özellikle kapitalizmin kendisine yeni bir pencere bulmasına da yol açmaktadır. Zengin ile fakir arasındaki uçurumun giderek arttığı günümüz dünyasında, kitlesel yoksulluklar hiç olmadığı kadar büyük boyutlarda seyretmektedir.

Küreselleşme sözcüğü özellikle son yıllarda daha çok kullanılan bir kavramdır. Günümüz dünyası ile ilgili bir çıkarım yapmaya kalktığımızda, küreselleşme sürecinden bahsetmezsek hem dünya düzenine hem yaşama hem de toplumsal hareketlere etkisini göz ardı etmiş oluruz. Küreselleşme sürecinin aslında eski dönemlere kadar uzanan bir kavram olduğunu savunanlar da mevcuttur. Küreselleşme kavramını “dünyanın

küçülmesi'' (Robertson, 1999, s. 21) olarak ifade eden Roland Robertson bu görüşü savunan kuramcılarının en başında gelenlerdendir. Küreselleşme sürecinin aslında 15. yy'da filizlendiğini ve oluşum sürecine girdiğini savunmaktadır. Küreselleşmenin tarihsel gelişimini ise 5 farklı evreye ayırmaktadır (Robertson, 1999, s. 100):

Oluşum evresi; Robertson bu evrenin Avrupa'da 15. yy. ile 18 yy'ın ortalarına kadar geçen süre içinde var olduğunu söylemektedir. Modern coğrafyanın başlamasına, birey algısının ve insanlığa ilişkin toplumsal düşüncelerin öne çıkarılmasına, ulus toplulukların ortaya çıkışına işaret eden dönemdir.

Başlangıç evresi; 18. yy.'ın ortalarından başlayarak 1870'li yıllara kadar olan dönemi, bu isimle adlandırır. Uluslararası yasal sözleşmelerin hızla arttığı dönemi, küreselleşme sürecinin başlangıç evresi olarak görmektedir. Üniter devlet düşüncesinde de değişmelerin başladığı süreçtir.

Yükseliş evresi; 1870'li yıllardan 1920'li yıllara kadar süren dönemi de yükseliş evresi olarak adlandırmaktadır. Modernlik probleminin ilk kez konuşulmaya ve tartışılmaya başlandığı dönemdir. Hem ulusal hem de kişisel kimliklere yönelik düşünceler ortaya çıkmıştır, Avrupalı olmayan bazı toplumlar uluslararası toplumla kabul edilmiş ve küresel olarak adlandırabileceğimiz iletişim biçimlerinin sayısı giderek artmaya başlamıştır. Günümüzde de önemini koruyan Nobel Ödülleri, Olimpiyatlar gibi küresel yarışma biçimleri o süreçte ortaya çıkmış, ilk küresel romanlar ortaya konmuştur. Miladi takvim hemen hemen bütün dünyada kullanılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda ilk Dünya Savaşı gerçekleşmiştir.

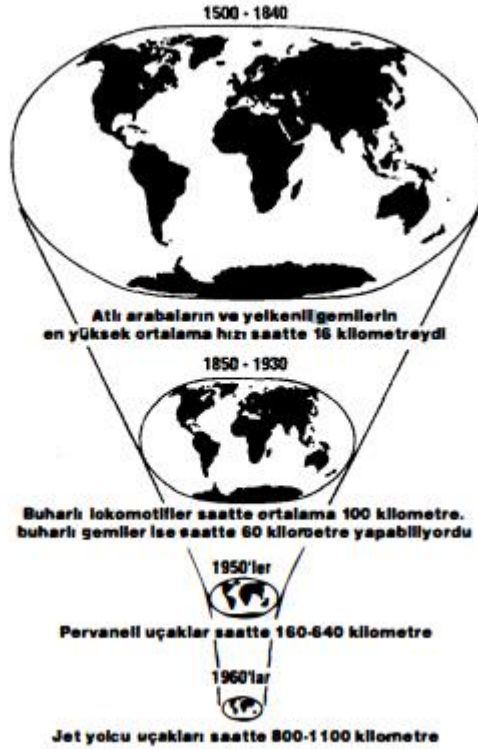
Hegemonya için mücadele evresi; 1920'lerden 1960'lı yıllara kadar olan dönem bu isimle özetlenmiştir. Birleşmiş Milletler kurulmuştur. 2. Dünya Savaşı yaşanmış, ardından dünya Soğuk Savaş dönemine girmiştir. Küreselleşme, teknolojinin ve iletişim olanaklarının sayesinde dünya da kendini iyice hissettirmeye başlamıştır.

Belirginlik evresi; 1960'larda başlamış olup, 1990'lı yıllarda kriz belirtileri gösteren dönem, belirginlik evresi dönemi olarak isimlendirilmiştir. Soğuk Savaş dönemi sona ermiştir ve artık uluslararası sistem çok daha akışkan bir hal almıştır. Soğuk Savaş dönemi yaşanan ambargolar yerini akışkan bir sisteme bırakmıştır. İnsan hakları dünya

çapında bir problem durumuna gelmiş, üzerine çeşitli çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Nükleer silahlar yaygınlık kazanmaya başlamış, küresel medya iyice güçlenmiştir.

1.5.1. Zaman-Mekan Sıkışması

Küreselleşme süreci ile mekansal bazı engellerin de ortadan kalktığını görmekteyiz. Eskiden dünyanın bir ucu olarak tabir edilen herhangi bir bölge, ulaşım alanında ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sayesinde artık o kadar da uzak değil. David Harvey bu durumu ‘zaman-mekan sıkışması’ olarak adlandırmaktadır (Harvey, 1996, s. 270). Mekan ve zamanın nesnel olarak isimlendirebileceğimiz nitelikleri ile alakalı köklü ve devrimci değişimler meydana gelmiştir. Kapitalizm, hayat hızını giderek arttırmıştır. Ama mekansal engeller olarak bahsettiğimiz mesafeler, artık aşılmıştır.

Şekil 1: Zaman-mekân sıkışması (Harvey, 1996, s. 271)

Yukarıdaki şekilde mekânı kat etmenin aldığı zamanın, süreç içerisinde nasıl değiştiği görülmektedir. 1500'lü yıllardan 1840 ortalarına kadar olan süreçte insanlar atlı

arabalar ve yelkenli gemiler ile seyahat ediyordu. Bu araçların ortalama hızları saatte 16 kilometre civarlarındaydı. 1850’li yıllardan 1930’lara kadar ise buharlı lokomotifler ve buharlı gemiler vasıtasıyla yolculuk yapılıyordu. Buharlı lokomotifler saatte ortalama 100 kilometre, buharlı gemiler ise saatte 60 kilometreye kadar hız yapabiliyordu. 300 yıl içerisinde insanlık, ulaşımdaki hızını 7-8 kat arttırabilmişti. 20. yy.’da ise hız artık akıl almaz boyutlara ulaşmıştı. 1950’lerde pervaneli uçaklar saatte 160-640 kilometre, 1960’larda ise jet yolcu uçakları saatte 800-1100 kilometre hızla yolculuk yapıyordu (Harvey, 1996, s. 272). 400-450 yıl içerisindeki süreci incelediğimizde ortaya çıkan şu ki; insanlık ulaşım hızını 16 kilometre civarlarından saatte 1100 kilometre hızla yolculuk yapabilecek kadar ilerletmiştir. Tüm bu bilgiler göz önünde bulundurulduğunda ‘‘zaman-mekan sıkışması’’ kavramı, git gide küçülen dünya için oldukça mantıklı bir önermedir.

Bu durumun yani zaman-mekan sıkışması sayesinde mekansal mesafelerin teknolojik gelişmeler vasıtasıyla sıfırlanması, Zygmunt Bauman’a öre insanlığın durumunu homojen bir yapıya getirmektense daha çok kutuplaştırır (Bauman, 2006, s. 26). İletişim teknolojilerindeki bu denli gelişme sebebiyle, artık enformasyon dağıtıcısı her kimse ondan bağımsız olarak ortada dolaşmaktadır.

1.5.2. Marshall McLuhan’ın Küresel Köy Teorisi

Küreselleşme kavramı dendiğinde akla gelen bir diğer önemli isim de Marshall McLuhan’dır. İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ve kitle iletişim araçlarının gelişimi, dünyanın küresel bir köye dönüşmesine yol açtığını ve bu iletişim çağında ‘‘mesaj’’ ’ın kavramını yitirip ‘‘aracın’’ mesajın kendisi haline geldiğini dile getirmiştir. Robertson’un küreselleşmeyi kavramsallaştırırken ‘‘belirgin evresi’’ olarak değerlendirdiği 1960’lı yıllarda McLuhan ünlü teorisi ‘‘küresel köy’’ (The Global Village) ile küreselleşme kavramına yeni bir yaklaşım kazandırmıştır (McLuhan, 1962, s. 31). Dünya üzerinde yaşayan toplumların istediği her an istediği bilgiye ulaşma, her türlü gelişmeden haberdar olma yani dünyanın küçük bir topluluk olduğunu söylemektedir. Tanımın global yönü de oldukça önemlidir fakat McLuhan’ın özellikle işaret ettiği şey, o dönemde büyük toplumsal kitlelere ulaşmayı sağlayan radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarının sunduğu işitsel ve görsel durumun, matbaanın yerini alacağı; yaşanan bu durumun da dünyayı bir köy karakterine büründüreceğidir.

Küreselleşme kavramını en iyi açıklayan teorilerden biridir. Değişen yeni dünya düzeninde küreselleşmenin de etkisi göz önüne alınırsa, toplumsal hareketlerin yapısında da dönüşümler yaşandığı söylenebilir.

McLuhan'ın ortaya koyduğu 'küresel köy' teorisini; dünyanın, küreselleşme süreci sonrası tek bir mekan olarak algılanabilecek ölçekte küçülmesi ve iletişimin kolaylaşarak sınırların kalmadığı bir düzen olarak da yorumlayabiliriz. Küreselleşme ve bu kıtalararasındaki sınırların kalkması ile birlikte artık toplumların bilinç düzeyleri de yükselmiştir. İnsanların memnuniyetsizliklerini fark etmeleri kolaylaşmış, dile getirmeleri ve problemleri düzeltmek adına örgütlenme olanakları da aynı ölçü de artmıştır (Advan, 2015, s. 59). Bu bağlamda düşündüğümüzde küreselleşme kavramı ile toplumsal hareketler arasında da ciddi bir bağ söz konusudur. Küreselleşme süreci ile değişime uğrayan yeni düzende toplumsal hareketlerin de oluşma, gelişme ve yayılma süreçlerinde farklılıklar ve değişimler meydana geldiği görülmektedir.

1.5.3. Küreselleşmenin Toplumsal Hareketlere Etkisi

Dünyanın özellikle son çeyrek yüzyılına damgasını vuran kavramlardan en önemlisi belki de 'küreselleşme' kavramıdır. Önüne geçilemez bir şekilde ilerleyen küreselleşme süreci, aynı zamanda toplumsal bazı eşitsizliklere ve kutuplaşmalara da yol açtığı sebebiyle bazı eleştiriler almıştır (Wood, 1992). Direkt olarak bizzat küreselleşme sürecini hedef alan protesto hareketleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu hareketler, bir yandan doğrudan doğruya uluslararası finans kuruluşlarını, bir yandan da dünyanın birçok farklı bölgesinde yaşanan farklı niteliklerdeki toplumsal hareketleri aynı noktada buluşturması ve bir araya getirmesiyle dikkat çekmektedir. Yani dayanak noktası sadece küreselleşme süreciyle alakalı olumsuz sonuçlara karşı yürütülen bir protesto olmamakla beraber aynı zamanda bu süreçte ortaya çıkan yeni dinamiklere de dayanmaktadır. Küreselleşme süreciyle beraber, toplumsal hareketlerin bir dönüşüme uğradığı da görülmektedir.

Jackie Smith küreselleşmenin toplumsal hareketler üzerine etkileri ve kavrama yaşattığı dönüşümü *Globalisation and Resistance* isimli kitabında oldukça iyi açıklamıştır. Küreselleşmenin hem yerel hem de uluslararası protestoları şekillendirdiği

vurgulanmıştır (Lelandais, 2009, s. 78). Yani küreselleşme sayesinde ulusötesi ortak fırsatlar yaratılabilme fırsatı doğmuştur. Medyana gelen bir protestonun dünya çapında duyulmasına sebep olabilmektedir. Birbirinden tamamen farklı ortamlarda ortaya çıkan toplumsal hareketler tarafından birbirine benzer çözümlerin ön plana çıkarılmasına ve aynı sorun çözümlerinin benimsenmesine sebep olmaktadır.

Bu benzerlikler şu şekilde sıralanabilir:

1- Toplumsal hareketler birbirine benzer problemleri ve temaları işleyebilir, ortak hedefleri benimseyebilir. Aynı hareket (savaş karşıtı hareket, anti-nükleer hareket, feminist hareket vb.) farklı ülkelerde benzer şekilde meydana gelebilir.

2- Toplumsal hareketler kendi aralarında aynı miktarda protesto ve katılımcı olmasını sağlayan benzer seviyede bir mobilizasyona sahip olabilir.

3- Strateji, taktik ve eylem tipleri kendi aralarında benzeyebilir.

4- Kaynak ve örgütsel özellikleri incelediğimizde, bazı benzer örgütsel yapıları görebiliriz.

5- Toplumsal hareketlerin ideolojik ve sembolik içerikleri birbirine benzeyen modellere denk gelebilir.

6- En önemli benzerliklerden biri de protestoların düzenlenme tarihleri, bilinçli olarak aynı dönemlerde seçilebilir (Lelandais, 2009, s. 79).

Maddeleri tek tek incelediğimizde küreselleşme, farklı ülkelerde meydana gelen birçok toplumsal hareket arasında benzerliği sağlayabilecek kapasitede olan bir kaynak konumundadır. Yapısal yakınlaşmalara fırsat yaratabilir, fırsatların doğmasına neden olabilir.

1.5.4. Küreselleşme Karşıtı Hareketler

Küresel toplumsal hareketler olarak adlandırdığımız olaylara ilk örnek olarak 30 Kasım 1999 tarihinde Seattle'da gerçekleştirilen Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) zirvesine karşı gerçekleştirilen eylem verilmektedir. Ulus çapında kitlesel bir protestoya dönüşen

eylem, tüm dünyada farkındalık yaratmış, insanların ilgisini çekmiş ve dünya gündemine girmeyi başarmıştır. ABD'nin Seattle şehrinde dünyanın her bölgesindeki insanları temsil eden grupların, sendikaların, feministlerin ve daha birçok küreselleşme karşıtı grubun katılımında bulunduğu eylemde, Dünya Ticaret Örgütü'nün neo-liberal olarak adlandırılan siyasi duruşları ve politikaları eleştirilmiştir. İlk başta burada gerçekleşen gösterilerde, anaakım medya protestocuları çevreye maddi zarar veren, kamu mekanlarında şiddete başvuran insanlar olarak gösterdi. Bir araya gelen insanların, kapitalizm ve neo-liberal politikalar hakkındaki görüşleri ve talepleri küçümsenmiş, ciddiye alınmamıştır. Bu durum alternatif medyanın doğuşuna, bağımsız medya kuruluşlarının ortaya çıkmasına neden oldu. Bu sayede gösterilerde sadece toplantıların engellenmesi ve polis ile protestocular arasında yaşanan gerilimler değil, eylemcilerin talep ettikleri konular da gündeme gelmiş, konuşmaya başlanmıştır. Böylece Seattle ile başlayan bu süreçte "küreselleşme karşıtı hareketler" denilen toplumsal hareket biçiminin doğmasına neden oldu. Seattle'da yakalanan bu hava ve dönüşen toplumsal hareketler biçimi, IMF ve Dünya Bankası'nda da benzer protestolara maruz kalmasını sağladı.

Küreselleşme karşıtı hareketlerin içinde bulunan göstericilerin Seattle ile başlattıkları bu protesto hareketleri, kitlelerin artık sesini daha fazla çıkarmaya başladığını göstermektedir. Bu hareketler, kimilerine göre "yeni enternasyonalizm" ya diğer bir deyişle "yeni bir sol hareket" olarak adlandırılmakta, kimi kuramcılara ve alanda çalışan sosyologlara göre de spontane bir şekilde ortaya çıkan toplumsal örgütlenme biçimidir (Kalfa ve Ataay, 2008, s. 128).

1980'lerin başlarında işçi hareketlerinin tamamen zayıfladığı görülmektedir. Yeni toplumsal hareketler ise dağınık bir görüntü içerisindeydi. Bu durum toplumsal hareketlerin krize girdiği fikrini doğurmuştur (Kalfa ve Ataay, 2008, s. 131). Küresel toplumsal hareketlerin devreye girmesi, toplumsal hareketlere yeni bir soluk getirdi. İletişim olanaklarının gelişimine bağlı olarak ortaya çıkan kolaylıklar, internetin gelişimi ve yükselişi de bu sürece etkin bir biçimde dahil oldu. En başta kadın hakları, çevre hareketleri gibi bütün hareketler üzerinde önemli bir etkisi olan küreselleşme, birçok konuda değişim ve dönüşüm yaşattığı gibi toplumsal hareketlere de bu etkileri büyük olmuştur. İşçi sınıfının işlevini kaybetmesi ve eski toplumsal hareketler olarak

adlandırdığımız hareketlerin arkasından gelen yeni toplumsal hareketlerin uluslararası bir boyut kazanarak evrimleşmesi sonucu gündeme gelen sistem karşıtlığının bir diğer adı da küreselleşme karşıtı hareketler olmuştur.

İnternetin aktif olarak dahil olduğu ilk protesto hareketlerinden biri Seattle'daki DTÖ yıllık toplantısına karşı gerçekleştirilen protestodur. Anaakım medyanın çarpıtarak ve yanlı bir şekilde ortaya koyduğu haberler sonrası, dünyanın ilk bağımsız medya merkezi kurulmuştur. Kuruluş amacı ise Dünya Ticaret Örgütü olayları sırasında, alternatif haberleri ve gerçekleri sunmaktır. Açıklıkları web sayfası üzerinden ana akımın yanlı haberlerinin tersine, gösterileri direkt olarak canlı bir şekilde yayınlamışlardı (Aydoğan, 2011, s. 86). Seattle olaylarından sonra Bağımsız Medya Merkezleri tüm dünyaya yayılmıştır. İktidarların üzerlerinde daha rahat baskı kurduğu ve hatta bazılarını bizzat yönettiği anaakım medyaya alternatif olan bu medya örnekleri, aslında küresel bir fenomene dönüşmüşlerdi. En önemlisi de okuyucuların yorumlarına da önem vermeleriydi. Bu özellikleri doğrultusunda açık yayın ilkeleriydi. Okuyucuların gönderdikleri haberlere de yer veren bu alternatif medyanın, kabul ettikleri haberlerdeki ortak nokta ise tekel ve kapitalizm karşıtlığıydı (Waltz, 2005, s. 124).

İletişim teknolojilerindeki gelişmelerin ve internetin aktif olarak ilk kullanıldığı küresel toplumsal hareket ise 1994 yılında, Meksika'da Chiapas eyaletinin bağımsızlığı için savaştan Zapatistaların eylemidir. Asıl amaçlarını bağımsızlık üzerine inşa etmişlerdi. Küreselleşme ve NAFTA karşıtı içerikleri de üretmeleri ve gerçekleştirdikleri mücadeleyi uluslararası küresel boyuta taşımaları dünyanın da ilgisinin üzerlerine çekmesini sağlamış oldular.

Birçok kuramcı Zapatista Hareketi'ni ve EZLN'yi (Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu) toplumsal hareketlerin ilk dönüşümü olarak göstermektedir. İletişim teknolojilerindeki gelişimi ve interneti aktif olarak kullanarak eylem yapma biçimini geliştiren Zapatista Hareketi, toplumsal hareketlerin dönüşümünde de kritik bir konumdadır (Çımrın, 2009). İnterneti kullanım amaçları, eylemlerini sadece uluslararası boyuta taşıyıp dış dünyaya duyurmak üzerine değildi. Örgüt içi yapılanmaları, örgüt içi haberleşmeleri gibi konularda da internetten yararlanıyorlardı. Aslında eski toplumsal hareketler ve yeni toplumsal hareketlerden ayrıldıkları ve daha doğrusu günümüze kadar

birçok yapısal değişim ve dönüşüme uğrayan toplumsal hareketlerin ilk dijital dönüşümü olarak adlandırabileceğimiz kıvılcımı onlar ortaya çıkarmıştır. Günümüz toplumsal hareketleri ile alakalı birçok tartışmayı incelediğimizde, hareketlerin başlangıç noktası olarak Zapatista hareketinin gösterildiğini görebilmekteyiz. 1990'lar en başta Seattle ve Zapatista hareketi olmak üzere birçok küreselleşme karşıtı eylem ve protestoya sahne oldu.

İnternetin gelişimi; insanların paylaşımlarının ve protesto görüntülerinin hızlı bir biçimde yayılmasına olanak sağlamış oldu. Eski hareketlerdeki gibi afiş ve el ilanı basmak gibi hem maliyetli hem de zaman olarak daha zahmetli eylemler yerine, online olarak hem daha ucuza hem de daha hızlı yayılabilen hareketler, küreselleşme karşıtı eylemcilere şu olanakları sağlamış oldu (Kalafatoğlu, 2010, s. 94):

- Anaakım medyanın haber süzgeci mekanizmasından kurtulma
- Hedeflerini gerçekleştirmek adına kolay iletişim imkanı sağlayabilme
- Geniş kitlelere mesajı yayabilme
- Düşük maliyet
- Rahat erişim
- Uluslararası ses getirme olanağı

Web siteleri üzerinden eylemleri hakkında protestocuları bilgilendirme imkanı bulmaları, elektronik forumlar ve e-postalar vasıtasıyla fiziken birbirinden çok uzak olan eylemcilerin haberleşmesine olanak sağlamaları da iletişim olanaklarındaki gelişmeler sayesinde küreselleşme karşıtı hareketlerin en önemli silahı haline geldi. Mesajlarını düşük maliyetle geniş kitlelere yayabilme imkanı bulmuş oldular. Uluslararası çapta destekçi bulmalarının ihtimali de böylece artmış oldu. Alternatif medyayı sivil örgütlenmelerinde aktif olarak kullanan eylemciler, küresel çapta örgütlenebilme ihtimalini de arttırma şansını yakalamış oldu. Dünyanın birçok farklı bölgesinde bulunan protestocuların bir araya gelebilmesini sağlamıştır.

1.6. Ağ Toplumu

Bilişim ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, dünyadaki her konuya etki yaptığı gibi toplum yapısına da büyük değişiklikler getirmiştir. Yaşanan teknolojik gelişimler sonrası evrimleşen toplum türünü açıklamak için birbirinden farklı birçok kavram zaman içerisinde ortaya atılmıştır. Bu kavramlardan en popüler olanlarından enformasyon toplumu daha çok içerik üzerinde durmakta iken, ağ toplumu teorisi ise modern toplumların biçim ve örgütlenmeleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Jan Van Dijk, ağ toplumu kavramının tanımlamasını şöyle yapmaktadır (Dijk, 2016, s. 42):

‘‘Ağ toplumu, sosyal ve medya ağlarından oluşan bir altyapının toplumun her seviyesindeki bireysel, grupsal/örgütsel ve sosyal örgütlenme tarzını belirlediği modern bir toplum türüdür. Bu ağlar giderek artan bir biçimde bu toplumun (bireyler, gruplar ve örgütler) her birimini veya parçasını birbirine bağlamaktadır. Batı toplumlarında, ağlar tarafından birbirine bağlanmış bireyler ağ toplumunun temel birimi haline gelmektedir. Doğu toplumlarında ise temel birim halen ağlar tarafından birbirine bağlanmış gruplardır (aile, topluluk, iş ekibi)’’

Bu tanımlamadan yola çıkacak olursak küreselleşme ve paralelinde yaşanan iletişim teknolojilerindeki devrimler sonrası yeni bir toplumsal türün ortaya çıktığı söylenebilir. İnternet sayesinde bireysel, grupsal ve sosyal bir şekilde örgütlenme biçimini geliştiren modern bir toplum türü ortaya çıkmıştır. Ağlar tarafından birbirine bağlanmış bireylerin, iletişim teknolojilerinin gelişimi sonucu ortaya çıkan ağ toplumunun temel birimleri haline geldiği gözükmektedir.

Ağ toplumunun temel çıkış noktası da aslında Manuel Castells’in enformasyon toplumu ile ilgili kapsamlı çalışmaları sonrası daha geniş bir zemine oturmuş halidir. Castells ağ toplumunun niteliklerini şu şekilde açıklamaktadır (Castells, 2005, s. 621):

‘‘Ağlar toplumlarımızın yeni sosyal morfolojisini oluşturur; ağlar oluşturma mantığının yayılması da üretim, deneyim, iktidar ve kültür süreçleriyle işleyişi, sonuçları ciddi biçimde değiştirir. Sosyal morfolojinin sosyal eyleme üstün olmasının damgasını vurduğu bir toplumdur bu’’

Bireysel seviyede ağların kullanımının hayatımızda giderek baskın bir hale geldiğini görmekteyiz. Gelişmiş dünyaya bakacak olursak neredeyse dünyadaki bütün kurumların internete ve telefona bağımlı hale geldiğini görebilmekteyiz. Ağın çökmesi, milyon dolarlık kapitalist şirketlerin de milyonlarca dolarlık zararlara uğraması anlamına gelmektedir. Çevrimiçi iletişim ağları tüm dünyada çok önemli bir noktaya gelmiştir. “Çevrimiçi iletişim ağları toplumun tüm altyapılarının yönetimi için o kadar önemli bir hale gelmiştir ki, gelecekteki savaşlarda diğer temel altyapıları bombalamak yerine bu ağları devre dışı bırakmak çok daha etkili olacaktır” diyen Dijk (2016, s. 12), internetin sadece iletişim alanında değil, büyük şirketlerin yönetiminin hatta dünyanın merkezine yerleşen bir şey olduğunu vurgulamıştır.

Ağ toplumu kavramı, kapitalizmin kendini yenileme çabası olarak da görülebilir. Hatta “enformasyonel kapitalizm” (Çalışkan, 2014, s. 59) olarak da değerlendirilen bu durum aslında kimi çevrelerce kapitalist sistemin yeni bir yüz ve yeni bir strateji ile ortaya yeniden güçlü bir şekilde çıkma çabasından başka bir şey değildir. İnternetin erişimi sadece kullanım ücretinden ibaret değildir. Bilgisayar, modem, işletim sistemi gibi ücretli şeylerin zorunlu kılındığı ortadadır. Dünyanın genelinde hala yaşanan teknik alt yapı sorunları internete erişimin mümkün olmadığı yerleri de doğurmaktadır. Aslında ağ toplumu, kapitalistlerin istediği kadar “ağ”dır. Kimi kuramcılar kapitalizmin yine kendine bir çıkış noktası bulduğunu ve ağ toplumunun onların işlerine gelen ve kontrolü daha kolay sağlayabildikleri bir küçük dünya yaratmanın en önemli yardımcısı olduğu söylenmektedir.

Toplumsal hareketlerin de dönüşüme uğraması bu dönemlere denk gelmektedir. Kitle toplumundan ağ toplumuna geçişin yaşandığı yıllar, toplumsal hareketlerin de dijital bir dönüşüm içerisine girmesini sağlamıştır. Tarihsel açıdan incelediğimizde ise kitle toplumu web çağının birinci aşamasına denk gelmektedir (Dijk, 2016, s. 69). Yani henüz ağ toplumu oluşmamıştır.

ÖZELLİKLER	KİTLE TOPLUMU	AĞ TOPLUMU
Temel Öğeler	Kollektiviteler (Gruplar, örgütler, topluluklar)	Bireyler (Ağlarla birbirine bağlanan)
Öğelerin yapısı	Homojen	Heterojen
Ölçek	Genişletilmiş	Genişletilmiş ve Eskitilmiş
Kapsam	Yerel	“Küreyerel” Küresel ve Yerel
Bağlanırlık ve Bağlanmışlık	Öğeler içinde yüksek	Öğeler arasında yüksek
Yoğunluk	Yüksek	Daha az
Merkezileşme	Yüksek (Az sayıda merkez)	Düşük (Çok merkezli)
Kapsayıcılık	Yüksek	Düşük
Topluluk Türü	Fiziksel ve bölünmez	Sanal ve Dağınık
Örgüt Türü	Bürokrasi Dikey entegre	İnfokrasi Yatay Farklılaşmış
Hane Halkı Türü	Geniş Aileyle	Çeşitli aile ilişkileri ile
Temel İletişim Türü	Yüz yüze	Artan biçimde dolayımlanmış

Medya Türü	Broadcast Kitle Medyası	Narrowcast interaktif medya
Medya Sayısı	Düşük	Yüksek

Tablo 3: Kitle Toplumu ve Ağ Toplumunun Tipolojisi (Dijk, 2016, s. 69,70)

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere kitle toplumundan ağ toplumuna geçiş yeni tür bir toplumun da ortaya çıkmasına sebep olan etmenlerdendir. Doğal olarak toplumsal hareketler de dönüşmüştür. Kitle toplumunda kapsam yerelken, ağ toplumunda kapsam küreseldir. Ağ toplumunun en önemli özelliklerinden biri de bireysel hareket edebilme durumudur. Çünkü ağlarla birbirine bağlanan toplumlar aynı şekilde bu yeni toplumun içerisinde haberleşebilmekte, bilgi yayabilmektedir. Temel iletişim türü yüz yüze iken artık internet vasıtasıyla sanal olabilmektedir. Küreselleşen dünyada, dünyanın bir ucundaki kişi diğer ucundaki kişiyle aynı anda bir toplantıya katılabilmekte, aynı anda bir protesto hareketi hakkında sosyal medya hesaplarında bir şey paylaşabilmektedir. Haberleşme ve iletişim kurmak hiç bu kadar olmamıştır. Anaakım medyanın iktidar yanlısı haberleriyle sahte bir illüzyon içerisinde olmak zorunda kalmayan toplumlar, artık kendi aralarında bir protesto hareketini başlatıp, yayabilmektedir. Tabi bu görüşün aksine bu durumun kapitalizmin yeni bir oyuncağı olma ihtimali ve gözetimi arttırarak çok daha karanlık bir tabloya doğru gideceğimizi söyleyenler de mevcuttur.

Dünya artık küçülmüştür. Toplumsal hareketler de bu dönüşümden payına düşeni almıştır. 1999 Seattle ve 1994 Zapatista Hareketi internet ve sosyal medyanın henüz ilk kez kullanıldığı iki büyük hareket olarak bu yeni toplumsal ve sosyal hareketlerin başlangıç noktası olarak görülmektedir. İlerleyen yıllarda iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, internetin yapısal dönüşümler yaşayarak çok daha fazla insana ulaşması ve kullanılabilir alanlarının çoğalması sonucu “dijital aktivizm” kavramı da ortaya çıkmıştır. Toplumsal hareketler artık dijital bir dönüşüme uğramıştır.

DİJİTAL AKTİVİZM

2.1. İnternetin Yapısal Dönüşümü

İnternetin kökeni, 1960'lı yılların başında Amerikan Savunma Bakanlığı tarafından geliştirilen bir teknolojiye dayanmaktadır. İlk kurulan ağ ARPANET'tir. İlk mesaj, Los Angeles'taki Kaliforniya Üniversitesi'nden Stanford Araştırma Enstitüsü'ne gönderilmiştir. Birçok teknolojik gelişme gibi internet teknolojisi de aslında savunma alanında yapılan çalışmalar neticesinde ortaya çıkmış, daha sonra toplumlara mal olmuştur. İlerleyen yıllarda bilim dünyasında da kullanılmaya başlanan internet, hızla bireysel kullanıma da açılmış ve hayatımızın odağında, hemen hemen her alanı etkisi altına alan bir teknolojik gelişme olarak günümüzde de varlığını güçlenerek sürdürmektedir. Günümüz toplumsal hareketlerini çözümlenmeye çalışırken de internetin etkisi göz ardı edilemez ve dönüşüm yaşattığı birçok alan gibi toplumsal hareketler kavramına da ciddi tesiri bulunmaktadır.

İnternet farklı evreler altınca incelenmektedir. Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi (CERN) içerisinde bilgisayar mühendisi pozisyonunda görev yapan Tim Berners-Lee "World Wide Web" (www) teknolojisinin temellerini attı ve 1989 yılında kullanılmaya başlandı. 1991 yılında ise artık tüm dünya genelinde yayıldı ve internetin bireysel kullanıma iyice açıldığı dönem olarak da söyleyebiliriz. Bu dönem Web 1.0 olarak adlandırılmaktadır (Advan, 2015, s. 156). Çünkü internet; özellikle ilk kullanılmaya başlanıldığı dönemlerde yani Web 1.0 olarak bahsettiğimiz dönemde kullanıcılarına ancak pasif alıcı ve tüketici bir pozisyon sunmaktaydı. Sadece tanıtım ve bilgi vermek esastı. Yani kullanıcılar okuyucu konumundaydı. Linkler tek tip ve aynı yapıya sahiplerdi. Herhangi bir içerik üretebilme yetisi yoktu. Herhangi bir etkileşimin olmadığı Web 1.0 dönemi, kullanıcıların pasif bir konumda verilen bilgileri sadece alabildiği dönemdi. İnternet üzerinden yapılabilen aktivite sayısı oldukça azdı.

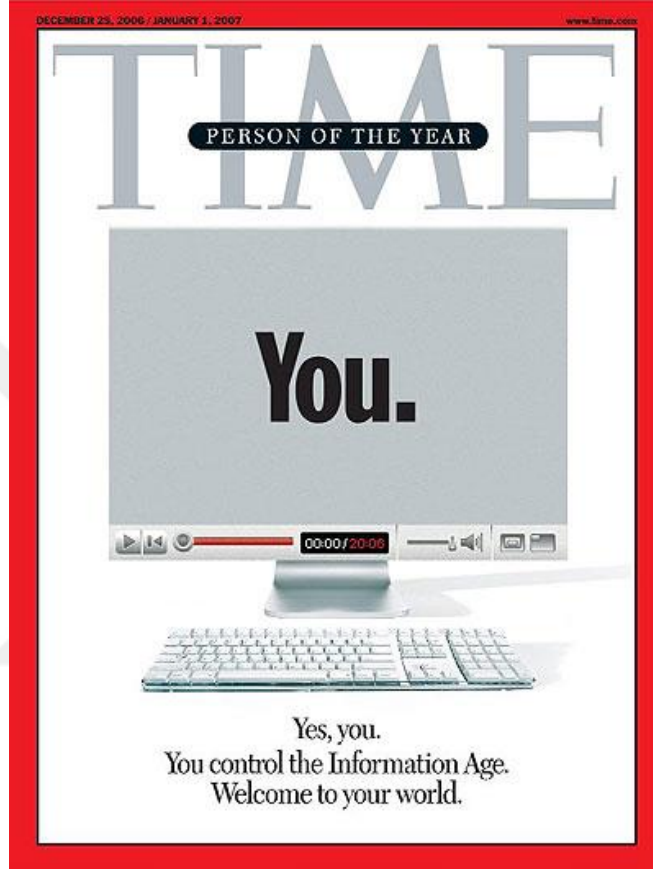
İlk kez 2004 yılında O'Reilly Media tarafından ortaya atılan Web 2.0 sözcüğü ise internette insanın konumunu değiştiren durumu açıklamak için kullanılan bir tabirdir. Web 2.0 terimi ile kullanıcılar internet ortamlarında kendi ürettikleri içerikleri oluşturmaya ve bu farklı içerikleri paylaşmaya başlamışlardı (Anadolu, 2016, s. 127).

İnternet teknolojisindeki yeni gelişmelere ve eğilimlere bir isim koyma gerekliliği olmuştur. Bunun üzerine Web 2.0 kavramı herkes tarafından kabul edilen bir tanım olmuştur. İnternet yapısal olarak dönüşmüştür. Bu yeni nesil olarak adlandırılan internet bazı tanımlara göre yeni bir teknolojidir hatta yeni bir çağdır. İkinci nesil internet hizmetlerinin, toplumsal iletişimin var olduğu sitelerin, vikilerin ve daha birçoğunun içinde bulunduğu sistemi tanımlamak için ortak kabul gören Web 2.0'da Web 1.0 platformlarındaki anonim kullanıcıların yerini, yaygın bir şekilde varlığını sürdüren gözetim sistemleri ve sosyal ağlar almıştır (Morva, 2016, s. 52). Günümüzde de aktif bir şekilde kullanılan Facebook, Twitter, Youtube, Instagram, Viki'ler ve daha birçok web site ve uygulama; Web 2.0 tanımındaki içeriği karşılayan yapıtlardır. Artık interaktif bir etkileşim mevcuttur ve Web 1.0'daki anonimlik yok olmuştur.

Web 2.0 ile birlikte artık internet sadece katılımcıların istediği hikayeyi dinlemesi olanağının yanında kendi ürettiği hikayesini de kurgulayıp anlatma şansını yakaladığı bir platform haline gelmiştir. Dolayısıyla sözü araçsal hale getiren bütün teknolojik gelişmelerden bugüne (yazı, radyo, televizyon gibi) üretici ve alıcı rolleri ilk kez keskinliğini kaybederek bulanıklaşmaya başlayan bir hale gelmiştir. Katılımcılar, sanal cemaatin yalnızca dinleyeni ve izleyeni konumunda değil; aynı zamanda içerik üreterek hikaye anlatıcısı rolünü de üstlenebilme fırsatı ortaya çıkmıştır (Narmanlıoğlu, 2018, s. 128). Kendisine içerik olarak verilen bilgileri okuyup derleyip, kendi yorumuyla yine internet ortamında dolaşıma sokabilmektedir. Kendi içeriğini üretip, yayabilmekte ve interaktif bir şekilde birbirinden farklı insanlarla iletişime kolaylıkla geçebilmektedir.

İletişim teknolojilerinde yaşanan bu gelişmeler sonrası internetin sadece bilgi almaktan öte, içerik üretmeye de elverişli olan karşılıklı bir interaktiviteye dayalı ortam olması sonrası, Time Dergisi'nin 2006 yılı sayısına da damgasını vurmuştu. Her yıl sonu dergi editörleri tarafından seçilen ve o güne kadar genellikle dönemin stratejik siyasi figürlerin yer aldığı "Yılın İnsanı" sayısının kapağı bu kez adeta Web 2.0 dönemine gönderme yapıyordu. Okuyucular dergiyi eline alıp tuttuğunda kendi yüzlerini görüyorlardı ve çerçevesi de dönemin Youtube video ara yüzü şeklindeydi. Bu kapakla birlikte Time Dergisi de artık yeni bir çağın başlangıcı olduğu vurgusunu yapmaktaydı.

İnternet artık ilk kullanılmaya başlandığı dönemden çok daha farklı bir hal almıştı. Time Dergisi'ne göre artık bilgi çağıydı ve bunun kontrolü bizdeydi.

Şekil 2: Time Dergisi 2006 “Yılın İnsanı” Kapağı (2006)

Kapakta da görüldüğü üzere Time Dergisi “Yılın İnsanı” olarak daha önceki kapak tercihlerine göre oldukça farklı bir tercihte bulunmuştur. Aslında bizleri yani toplumdaki internet kullanan ve yeni iletişim teknolojileri vasıtasıyla “Ağ Toplumu” içerisinde bulunan ve etkileşimde bulunan herkesi “Yılın İnsanı” olarak gösterdi. Yani internetin Web 1.0 dönemindeki “biz” tavrı, anonimliğin yerini kaybetmesi ve etkileşime açık bir platform haline gelen internetin Web 2.0 döneminde “siz” duruma dönüşmüştür. Kapakta bilgisayar ekranındaki “You” yazısının altında da “Evet, sen. Bilgi çağını kontrol ediyorsun. Dünyana hoş geldin” yazmaktadır.

İnternetin insanların hayatına girmeye başlaması ABD’de 1990’lı yılların başlarına denk gelmektedir. Türkiye’de ise 1996 yılından itibaren giderek artan kullanım mevcuttur. İnternetin ilk zamanları olarak sayabileceğimiz Web 1.0 dönemi ile; insanların diğer insanlar ile iletişime girebildiği ve paylaşımlarda bulunabildiği Web 2.0 dönemini karşılaştırmak gerekirse, birden çok sıralayabileceğimiz farklılıkları bulunmaktadır.

Web 1.0	Web 2.0
Tim Berners Lee	Tim O'Reilly
Okuma	Okuma ve yazma
Hardware costs Bandwidth costs	Hardware costs Bandwidth costs
Şirketler	Katılımcılar
Milyonlarca kullanıcı	Milyarlarca kullanıcı
Arkadaş listeleri, adres defterleri	Sosyal ağ siteleri
Bilgi paylaşımı	Etkileşim
Tek yönlü	Çift yönlü
Bilgi bağlantısı	İnsan bağlantısı
Kişisel web siteleri	Bloglar ve sosyal profiller
Şirketler	Grup toplulukları
Sunucu/istemci	Uçtan uca iletişim
HTML, portallar	XML, RSS
Taxonomy	Tag'ler
Bireysel	Paylaşım
Web forumları	Web uygulamaları
Statik içerik ve tek yönlü yayınlayan bilgi	Sosyal medya ile iki yönlü iletişim

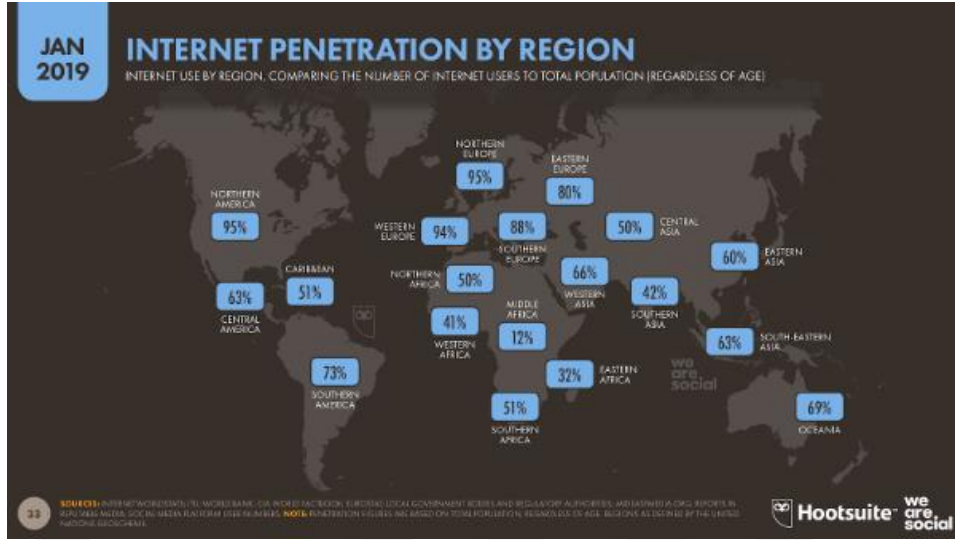
Tablo 4: Web 1.0 ve Web 2.0 karşılaştırması (Hiremath ve Kenchakkanavar, 2016, s. 708)

Hiremath ve Kenchakkanavar'ın Web 1.0 ile Web 2.0 karşılaştırmasından da görebileceğimiz gibi, internet yapısal bir dönüşüme uğramıştır. Tek yönlü bilgi kaynağıyken çift yönlü bir sınırsız kaynağa dönüşmesi özellikle 2000'li yılların başlarında ortaya çıkmaya başlayan ve her yıl giderek artan sosyal medya sitelerinin ve uygulamalarının kullanım sıklığını arttırmıştır. Statik bilgiyi sadece okuyabildiğimiz ve değiştiremediğimiz durağan internet, yerini çift yönlü iletişime bırakmıştır. İçerik üretip aynı zamanda etkileşimi de gözlemleyebildiğimiz bir yer haline gelen internet, özellikle sosyal medya sitelerinin de ortaya çıkmasıyla beraber, toplumsal hareketlerle olan ilişkisi çok daha fazla incelenmesi gereken bir alan olmuştur. 2000'li yıllarla birlikte her yıl artarak çoğalan ve kullanım alanımıza giren "sosyal medya" kavramı, Kaplan ve Haenlein'e göre mevcut ağlar üzerinde çalışır, aslında Web 2.0 altyapısına dayalı bütün bu etkileşimli uygulamaların genel adıdır. Onlara göre, sosyal medya bütün bu özellikleri içinde bulunduran adeta şemsiye niteliğinde bir genel kavramdır (Advan, 2015, s. 138).

2.1.1. Dünyada İnternet Kullanım Oranları

Dünyada her geçen yıl internet ve sosyal medya kullanımı giderek artmaktadır. Dünyanın belli bölgelerindeki kullanım hala diğer bazı bölgelere göre baskın olsa da geçtiğimiz yıllara göre 2019 yılında da genel kullanım anlamında ciddi bir artış söz konusudur. İleriki başlıklarda "dijital uçurum" kavramı başlığı altında dünya genelinde küresel boyutta yaşanan internete erişim imkanındaki uçurumdan da bahsedeceğiz. Fakat güncel veriler de internet ve sosyal medya kullanımının dünya genelinde eriştiği boyutu gözler önüne sermektedir.

"We Are Social" ve "Hootsuite" tarafından her yıl hazırlanan rapor, bu yıl da "Global Digital Report 2019" adıyla yayınlanmıştır.

Şekil 4: Dünya Üzerindeki Bölgelere Göre İnternet Yaygınlığı Haritası (Kemp, 2019, s. 33)

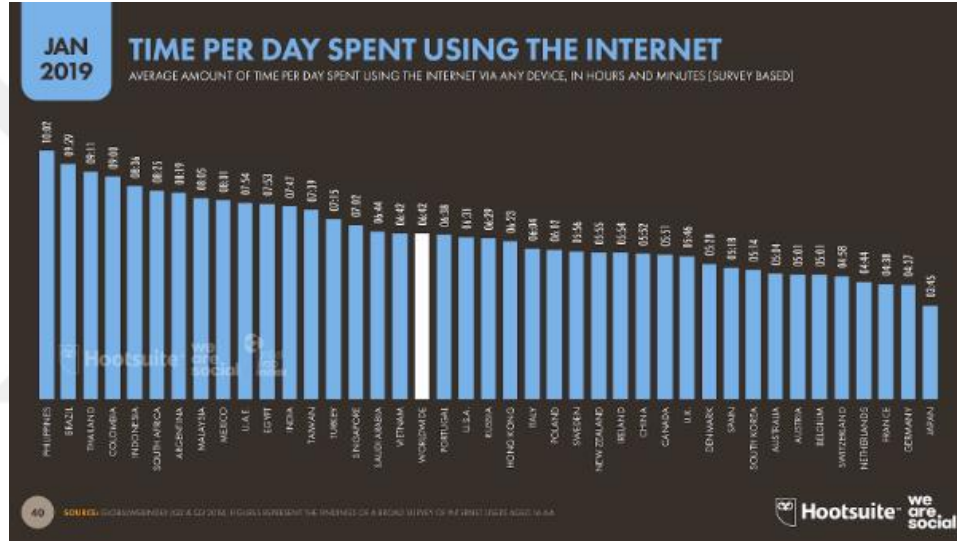
Dünya nüfusunun %57'sinin internete erişimi olduğu verisinden yola çıkacak olursak, bazı bölgelere ortalamanın çok üstünde, bazı bölgelere ise ortalamanın çok altında bir erişim imkanı olduğunu görmekteyiz. Nüfusa göre yaygınlığın en yüksek olduğu bölgeleri incelediğimizde %95'lik oran ile Kuzey Avrupa ve Kuzey Amerika'nın en yüksek yüzdeyi yakalayan bölgeler olduğunu görüyoruz. Onları düşük bir farkla %94 yaygınlık oranı ile takip eden bölge ise Batı Avrupa'dır. Güney Avrupa %88 ve Doğu Avrupa'daki %80 oranlarından sonra dünya geneline baktığımızda internet kullanımının nüfusa göre yaygınlık oranlarında ciddi bir düşüş gözlenmektedir.

Orta Amerika, Güney Amerika, Avustralya ve Asya'nın çoğunluğunda yine de dünya ortalamasının üstünde bir yaygınlık görülse de özellikle Afrika'daki düşük kullanım zaten dünya genelinin neden %57'lerde olduğunun kanıtı niteliindedir. Güney Afrika'daki %51'lik kullanım oranı dışında dünya geneli seviyelerine yaklaşabilen bir bölge bulunmamaktadır. Orta Afrika ise %12'lik oranı ile dünya üzerinde internet kullanımının en az olduğu bölgedir.

Dünya üzerinde bir bölgede %95 yaygınlık oranları görülürken bir bölgede %12 gibi bir oranın görülmesi "dijital uçurum" kavramının gerçekliğini kanıtlar nitelikte olmakla beraber, internet üzerinden gerçekleştirilen herhangi bir aktivist eylemin

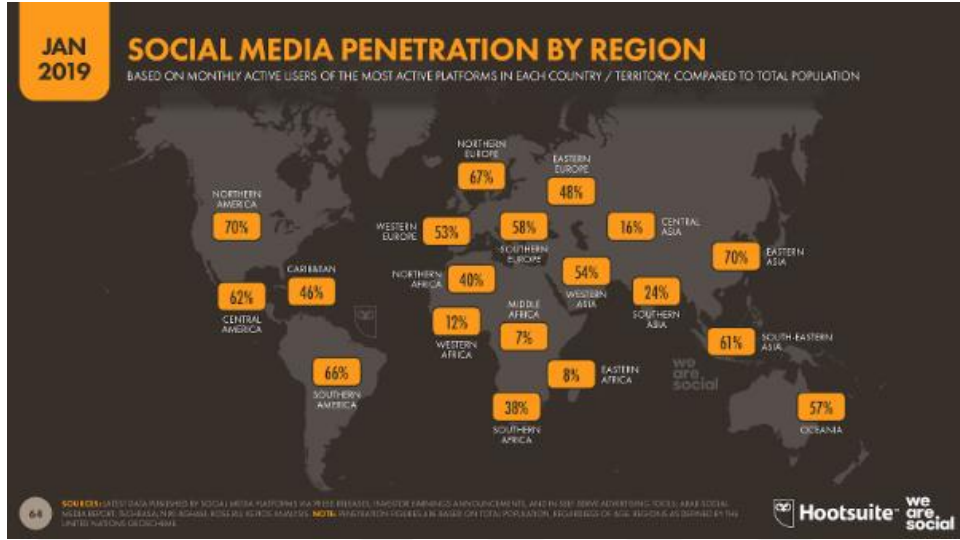
günümüz şartlarında asla tamamen dünya çapında olamayacağı gerçeğini de göstermektedir.

Norveç, İzlanda, Danimarka gibi ülkelerde %99'u bulan internet kullanımına karşı Kuzey Kore'nin %0.08 oran ile karşılık verdiği bir kullanımda, dünya ortalaması olan %57'nin çok da homojen dağılmadığı gözlemlenmektedir. Chad, Orta Afrika Cumhuriyeti gibi ülkelerde %5'lerde gezinen oranları göz önünde bulundurduğumuzda ve Afrika'da nüfusu kalabalık olan birçok ülkede de bu oranlara rastladığımız gerçeği; bizi internet kullanımının global olarak dengeli dağılmadığı fikrine yönlendirmektedir.

Şekil 5: İnterneti Kullanarak Harcanan Günlük Zaman (Kemp, 2019, s. 40)

En dikkat çekici verilerden bir diğeri de ülkelerin günlük olarak internet kullanımınıdır. Dünya ortalaması 6 saat 42 dakikadır ki bu oldukça ilgi çekici bir veridir. Günün ortalama üçte birini uyuyarak geçiren insanlar kalan 16 saatinin 6 saat 42 dakikasını internet kullanarak geçirmektedir. Bu dünya ortalamasını geçen ülkeler de mevcut. Örneğin Filipinler en yüksek süre olan 10 saat 2 dakika ile en yüksek ortalamayı elinde bulundurmaktadır. Türkiye de dünya ortalamasının üstünde yer alan ülkeler arasında yerini almış durumdadır. 7 saat 15 dakika ile oldukça yüksek bir süre internette vakit geçirdiğimiz bu verilere göre gözlenmektedir.

Şekil 7: Bölgelere Göre Sosyal Medya Kullanım Yaygınlığı (Kemp, 2019, s. 64)

İnternet kullanımında olduğu gibi Kuzey Amerika ve Kuzey Avrupa'nın %70 ve %67 gibi yüksek oranlarla en yukarıdaki iki bölge olduğunu görüyoruz. Avrupa'da ortalama en az her iki kişiden biri aktif sosyal medya kullanıcısı iken bu durum Afrika bölgesinde %10'ların altına inmektedir. Bu da sosyal medya üzerinden gerçekleşen küresel çapta bir eylemin aslında neden küresel olamayacağına cevabıdır. Kıtalar arasında dijital bir uçurum söz konusudur.

2.1.2. Türkiye'de İnternet ve Sosyal Medya Kullanımı

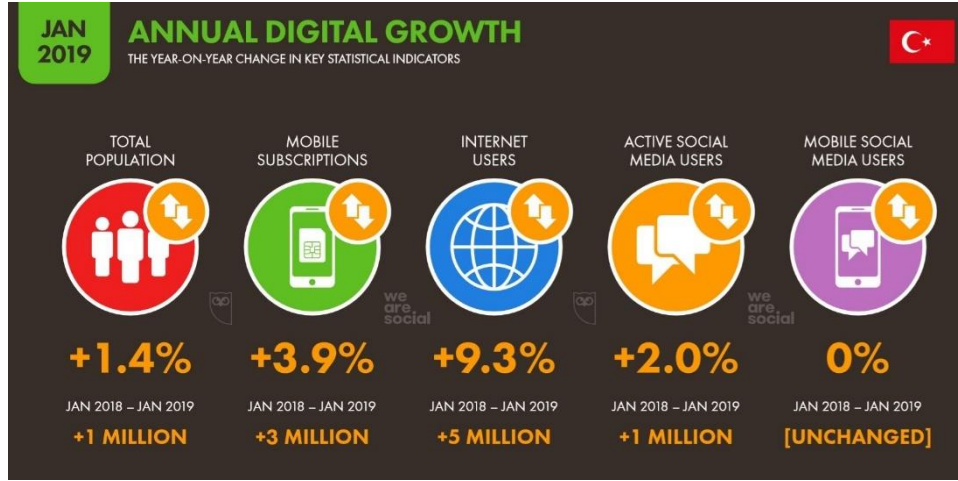
'We Are Social' ve 'Hootsuite' isimli şirketler tarafından her yıl hazırlanan ve dünya internet kullanımını istatistikleri ile alakalı verilerin derlenip toparlandığı çalışma, ülkelere özel olarak da çalışılmıştır. 'Digital 2019 in Turkey' ismiyle yayınlanan rapora göre Türkiye'nin nüfusu 82.44 milyon kişiden oluşmaktadır.

Şekil 8: Türkiye İstatistikleri (Kemp, 2019, s. 15)

80 milyonu geçen nüfusuyla Türkiye'nin internet ve sosyal medya kullanımıyla alakalı bazı oranları şu şekildedir:

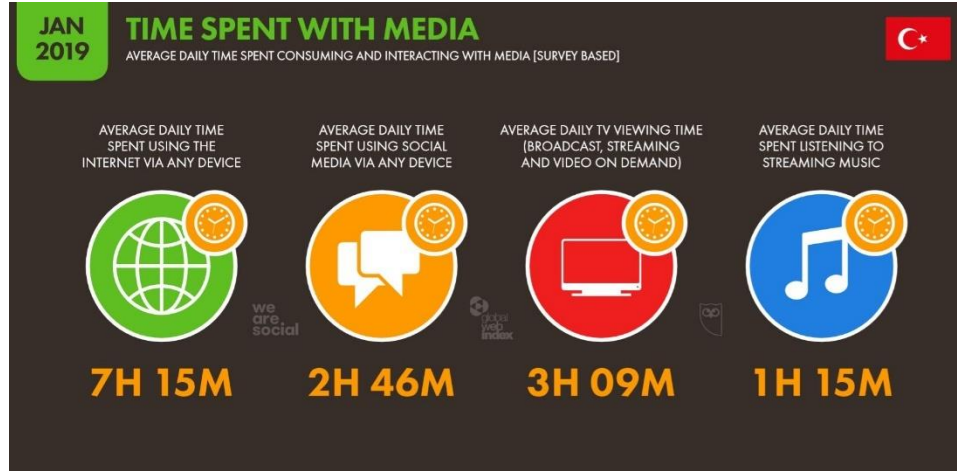
- 76.34 milyon kişi cep telefonu kullanmaktadır. Bu oran toplam nüfusu düşündüğümüzde %93 gibi çok yüksek oranda bir topluluğun telefon kullandığını göstermektedir.
- İnternet kullanan insan sayısı ise rapora göre 59.36 milyondur. Toplam nüfusa oranı %72'dir. Bu oran dünya ortalamasının da oldukça üzerindedir.
- Türkiye'de aktif sosyal medya kullanıcısı ise 52 milyondur. %63'lük yaygınlık oranıyla bu alanda da Türkiye dünya ortalamasının üstünde yer almaktadır.

Şekil 9: Yıllık Dijital Büyüme (Kemp, 2019, s. 16)

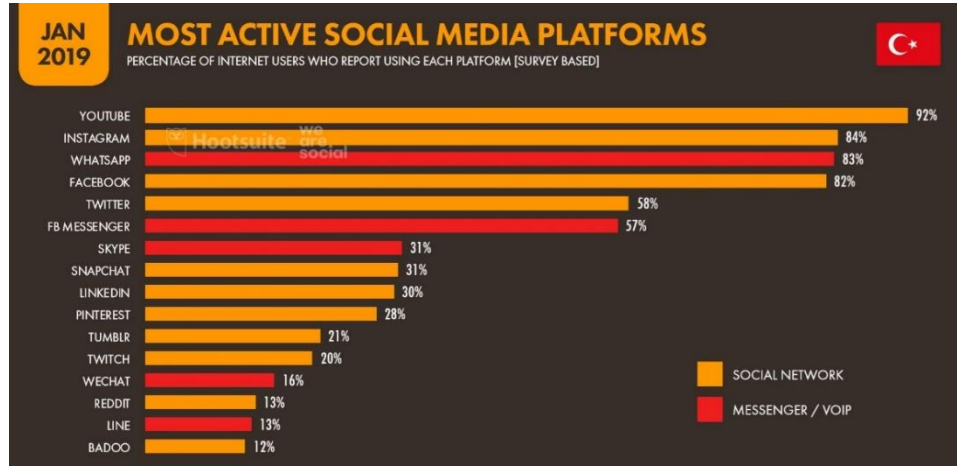
Türkiye'nin nüfusu geçen yıl yayınlanan rapora göre +1.4% artış göstermiştir ki bu da insan sayısı olarak 1 milyon insana tekabül etmektedir. Fakat bu artıştan çok daha fazla telefon kullanıcısı eklenmiştir. Geçtiğimiz yıla göre 3 milyon yeni kişi telefon kullanmaya başlamıştır.

Gözle görülen en büyük değişim ise internet kullanıcıları sayısındaki büyük artış olmuştur. Nüfusun sadece +1.4% oranda büyüdüğü Türkiye'de, internet kullanıcıları +9.3% oranda artış göstermiştir. Bu oran 5 milyon insana denk gelmektedir. Nüfusu 1 milyon artan bir ülkenin yeni 5 milyon internet kullanıcısına sahip olması oldukça yüksek bir oran ve dikkate değer bir veridir. Yeni nesil internetin içinde doğduğu için, çok ufak yaşlardan itibaren teknolojik araç ve gereçleri kullanma kabiliyetine sahip oluyorlar. İnternet kullanıcıları sayısındaki bu artış oranı her geçen yıl giderek artacaktır. Aktif sosyal medya kullanıcısı sayısı ise +2.0% oranında artış göstermiştir ki bu da 1 milyon kişiye denk gelmektedir.

Şekil 10: Medya ile Harcanan Zaman (Kemp, 2019, s. 19)

Raporun bu kısmında da Türkiye'nin genel ortalamalarının dünya genelinden daha yüksek olduğu gözükmektedir. Güncel verilere göre Türkiye'de herhangi bir teknolojik araç vasıtasıyla internette günlük ortalama olarak geçirilen süre 7 saat 15 dakikadır. Aynı şekilde herhangi bir teknolojik araçla günlük sosyal medya kullanımı ise 2 saat 46 dakikadır. Stream vb. yayınları izlerken harcanan zaman ise 3 saat 9 dakikadır. Müzik platformlarında geçirdiği vakit ise ortalama olarak 1 saat 15 dakikadır.

Şekil 11: En Aktif Sosyal Medya Platformları (Kemp, 2019, s. 33)

Rapora göre Türkiye'de aktif olarak sosyal medya platformlarını kullanan 52 milyon insan var. Bu görselde ise bu 52 milyon insanın en çok hangi sosyal mecraları kullandığını gösteren yüzdelik oranlar mevcuttur. Türkiye'de bu çalışmaya göre en çok

kullanılan sosyal medya platformu Youtube'dur. %92 gibi neredeyse sosyal medya kullanan insanların çok büyük bir çoğunluğunu kapsayan bir kullanım eğilimine sahiptir. Türkiye'de en çok kullanılan 5 sosyal medya platformu ise sırasıyla şöyledir:

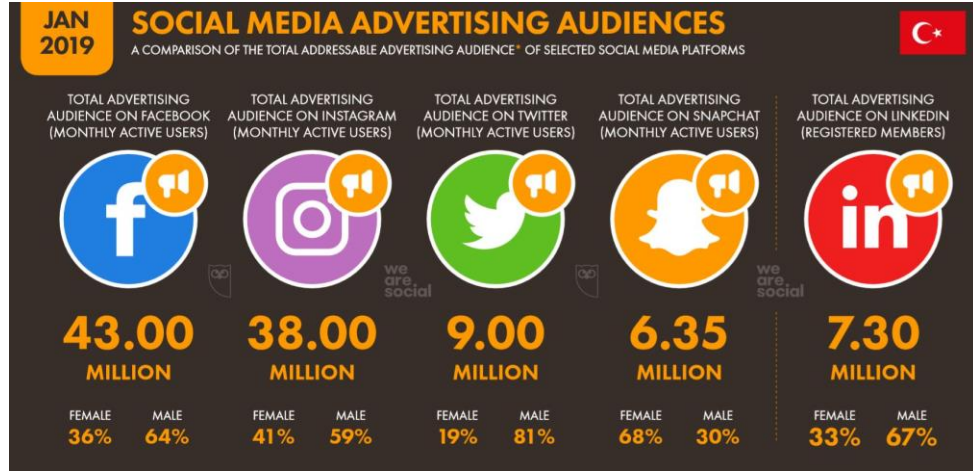
- Youtube: %92
- Instagram: %84
- Whatsapp: %83
- Facebook: %82
- Twitter: %58

Özellikle küçük yaştaki çocuklardan itibaren inanılmaz geniş bir kullanım yelpazesine sahip olan Youtube'un %92 oranda olması çok da şaşırtıcı değildir. Milyonlarca abonesi olan kanal sahipleri bu alanda ciddi bir kazanç da elde etmektedir.

Günümüz toplumsal hareketlerinde adından sıkça söz ettiren ve eylemler sırasında haberleşme, hastagler vasıtasıyla sesini duyurabilme gücünden bahsedilen Twitter'ı incelediğimizde; internet kullanan kişi sayısı içerisindeki oranının oldukça düşük olduğu gözükmemektedir. Facebook ve Instagram'a göre kullanıcı sayısı oldukça aşağıda kalmıştır.

Whatsapp, Facebook Messenger ve Skype gibi ücretsiz haberleşme, mesajlaşma hatta görüntülü konuşma platformlarının bu denli yüksek kullanım oranlarına gelmesi de Türkiye'de yaşayan insanların büyük çoğunluğunun artık internet vasıtasıyla iletişime geçtiğinin göstergesidir.

En dikkat çekici istatistik ise kesinlikle Twitch'in %20'sidir. Son yıllarda popülaritesi giderek artan canlı yayın platformunda önceleri oyun yayınlarıyla ünlenmişti. Şimdilerde ise oyun yayınları olmakla beraber, birçok yayıncının sadece sohbeti için dahi bu uygulamayı kullanan milyonlar mevcut. Gelecekte Youtube'un oranlarını yakalaması da olasıdır.

Şekil 12: Sosyal Medya Kullanıcı Sayıları (Kemp, 2019, s. 34)

“We Are Social” tarafından her yıl hazırlanan bu raporda Türkiye’nin sosyal medya platformlarındaki kullanıcı sayısı ve cinsiyet dağılımı ilk kez detaylı bir şekilde yer almıştır. Rapora göre;

- **Facebook**’un 43 milyon aktif kullanıcısı bulunmaktadır. Bu kullanıcıların %36’sı kadın, %64’ü ise erkektir.
- **Instagram**’ın ise 38 milyon aktif kullanıcı olmakla beraber bu kullanıcılardan %41’i kadın olup, %59’u ise erkektir.
- **Twitter** ise 9 milyon kullanıcıya sahipken, bu sosyal medya platformunu Türkiye’de kullananların %81’i erkek, sadece %19’u kadındır.
- **Snapchat** 6.35 milyon kullanıcıya sahiptir. Kadınların daha fazla kullandığı bu platform geçtiğimiz yıla oranla kullanım oranında %26 gibi ciddi bir düşüş yaşamıştır.
- **LinkedIn** 7.30 milyon kullanıcıya sahiptir. Geçen yıla göre %5.8’lik bir kullanıcı artış oranı gösteren platformu erkekler daha yoğun olarak kullanmaktadır.

2.2. Sosyal Medya ve Gözetim

Web 2.0 uygulamalarının ortaya çıkmasıyla beraber artık bireyler kendi içeriklerini oluşturma ve paylaşma imkanı da bulmuştur. Böylece içinde buldukları pasif durumdan, aktif katılımcı konuma erişmişlerdir. Artık internet aynı anda milyarlarca kişinin paylaşımlarda bulunduğu, içerik ürettiği, gündemi takip ettiği ve birbiriyle

etkileşime geçtiği önemli bir kitle iletişim aracı olmuştur. Sosyal medya kavramını tanımlayacak olursak, ‘‘Kullanıcılara enformasyon, bilgi paylaşımı imkanı tanıyarak karşılıklı etkileşim yaratan çevrimiçi araçlar ve web siteleri için ortak kullanılan bir terim’’ (Sayımer, 2008, s. 123) olarak özetleyebiliriz. Kullanıcı hizmetine sunulan Web 2.0 uygulamalarıyla birlikte, daha önce tek yönlü olarak gördüğümüz bilgi akışının artık çift ve eş zamanlı bilgi akışına dönüşmesini sağlayan medya sistemi de diyebiliriz.

Sosyal medyanın aslında teknik olarak ilk ortaya çıkışı 1979 tarihinde Jim Elis ve Tom Truscott tarafından kurulan Usenet ile başlamıştır. Karşılıklı mesajlaşma imkanı sunan bir tartışma platformu olan Usenet, sosyal medyanın ilk ilkel örneği sayılabilir. İletişim temelli kullanımın ilk belirtileri ise 1989’da Bruce ve Susan Abelson tarafından ‘‘Open Diary Web’’ sitesinin kurulması ve ilk kez ‘‘weblog’’ kavramının ortaya çıkması ile başlar (Koçer, 2012, s. 72). 2003 yılında Myspace’in kurulması interaktif iletişim için büyük bir adım olurken, 2004 yılında Facebook’un kullanıma açılması adeta yeni tür bir iletişim devriminin başlangıç noktası oldu ve günümüzde de sık sık kullandığımız sosyal medya kavramının esas başlangıç noktası oldu. 2000’li yılların başlarından itibaren günümüze kadar onlarca popüler yeni uygulama ortaya çıkarken, sosyal medya kavramı da giderek anaakım medyaya yeni bir alternatif medya aracı olarak hayatımızın odak noktalarından biri haline geldi. Bazı önemli sosyal medya uygulamalarının kuruluşunu kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz (Colaiacovo, 2017):

- 2001: Wikipedia
- 2002: Friendster
- 2003: Hi5, Myspace
- 2004: Facebook, Flickr
- 2005: Youtube, Reddit
- 2006: Twitter
- 2007: Tumblr
- 2009: WhatsApp
- 2012: Snapchat
- 2013: Vine
- 2015: Periscope

Bilim ve teknolojide yaşanan gelişmeler neticesinde ortaya her yıl giderek artan birçok yeni sosyal medya uygulaması çıkmaktadır. Toplumsal sistemlerin bu teknolojilerden yararlanma olağanı da doğal olarak artmıştır. Fakat buna karşılık olarak insanlar yaşadıkları toplumsal hayatın içinde ‘‘kalabalıklar içinde yalnız insana’’ (Oskay, 2015, s. 108) dönüşmüştür. Kitle iletişim araçlarının önlenemez bir hızla çoğaldığı ve hayatımızda büyük bir alanı kapladığı bu dönemde izlediklerimiz hayatın gerçek yüzü olmaktan öte, onun sistemin isteğine göre ortaya çıkarılmış kurgusal bir replikası olduğunu ve gerçek bir iletişimden çok ‘‘bir gürültünün serpintileri’’ (Oskay, 2015, s. 108) ile yüz yüze bir dünya içerisinde yaşıyoruz. Ortada çok fazla veri var ve her gün milyonlarca veri sosyal medya ortamlarında çoğu zaman bir süzgeçten geçmeden yalan ve doğru ayrımı olmaksızın karşımıza çıkmaktadır.

İnternetin ve sosyal medyanın hayatımıza girmesiyle beraber yeni medyanın kendine özgü yeni araçları ortaya çıkmaya başladıkça, özellikle yeni kuşak olarak tabir ettiğimiz gençler eski okuma alışkanlıklarında da farklılık göstermeye başlamıştır. İnsan beynindeki bu nörolojik fonksiyonlardaki değişime bir örnek vermemiz gerekirse, okuma eylemindeki yaşanan farklılıklardan bahsedebiliriz. Eskiden gözlerimizin önünde duran bir metni soldan sağa okuyup sonra bir diğer satıra geçerek sayfanın en altına kadar bu işlemi aynen tekrar etmekteydik. Ama artık özellikle yeni kuşak internet ortamında karşısına çıkan bir metni sol baştan başlayarak direkt aşağı doğru iner ve bu şekilde metni algılayabilmektedir. Satırlara göz atarken ilgilerini çeken ve tıkladıklarında yeni linkler (hyperlinks) verecek kelimeleri aramaya ve bulmaya koşullanmış bir algıları vardır. Gözün gerçekleştirdiği bu yeni okuma tipinde ortaya bir ‘‘F’’ harfi çıktığı için de bu yeni okuma tipine ‘‘F tipi okuma’’ ismi verilmiştir (Turgut, 2013, s. 39). Aslında okumak kelimesi belki de yerini bakmak eylemine bırakmaktadır. Marshall McLuhan’ın da dediği gibi ‘‘The Medium is the Message’’ yani medya gerçekten mesajdır. Hayatımıza giren ve kullanmaya başladığımız bu yeni teknolojiler beynimizi de değiştirmektedir. İnternete özgü olan bu okuma tipi aslında beynin okuma yeteneğini de öldürmeye başlamıştır. Artık yeni kuşak daha çok ‘‘okumak’’ yerine ‘‘bakmak’’ filine daha uygun bir şekilde hareket etmektedir. İnternetin ve sosyal medyanın hayatımıza girmesiyle beraber beynimizin işlevinde dahi birtakım değişiklikler meydana gelmiştir. Sosyal medya, hayatın birçok

farklı noktasına dokunmakta ve farklılıklar yaratmaktadır. Bunların en önemlilerinden biri de gözetim olgusu ile olan ilişkisidir.

Gözetim olgusu hemen hemen insanlık tarihiyle birlikte var olmuş bir kavramdır. Antik uygarlıklarda bulunan nüfus kayıtları gibi örneklerden, günümüz modern toplumlarındaki e-devlet gibi uygulamalar dahil birçok farklı çeşit gözetim örneği karşımıza çıkmaktadır. Gözetim kavramı toplumsal denetim mekanizmalarının başında gelmektedir. 1700'lü yıllardan sonra toplumda başlayan siyasi, ekonomik ve kültürel dönüşüm süreçleri ile birlikte bu kavram daha ileri bir hal almaya başlamıştır (Dolgun, 2015, s. 21). Gözetim toplumu enformasyon teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile beraber çok ileri boyutlara taşınmıştır. Bu gelişmeler sonrası hem özel hem de kamusal alan içerisindeki gündelik yaşamlarımız 'büyük birader' tarafından gözlemlenebilir hale gelmiştir. Foucault'nun yıllar boyunca akademik çalışmalarında kuramsallaştırdığı, Bentham'ın bahsettiği ve Orwell'in karşı-ütopya olarak tanımladığı panoptik toplum, özellikle 20. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren 2000'li yıllara kadar artık mümkün halde gözükmemektedir (Dolgun, 2015, s. 22).

Günümüzde ise tam anlamıyla eski Panoptikon kavramından söz etmemekteyiz. Teknolojinin gelmiş olduğu boyut sayesinde gerçekleştirilebilen gözetim hem Orwell'in Büyük Birader'i hem de Bentham'ın Panoptikon'undan çok daha ileri boyutlara ulaşmıştır. İktidarların gözü neredeyse hayatımızın her alanını gözetler bir noktaya gelmiştir. Bu yüzden günümüz gözetim olanakları göz önüne alındığında Panoptikon 2.0 çağını yaşıyoruz diyebiliriz (Çoban ve Ataman, 2018, s. 7). Eski kavram sadece mimari bir olguyu açıklamaktan öte, devletin mantığını ve mekanizmalarını ortaya koyuyordu. Toplumun bireylerini sürekli bir halde gözetim altında tutan bu disipliner mekanizma günümüzde Panoptikon 2.0 olarak adlandırılan çok daha ileri boyutlara, enformasyon teknolojilerindeki gelişmeler vasıtasıyla gelebilmiştir.

Sosyal medyanın hayatımıza girmesiyle beraber mahrem olan her şeyin de artık potansiyel bir şekilde kamusal alana taşındığını söyleyebiliriz. İnternetteki birçok sunucudan herhangi birinde kayıtlı olan bu paylaşımlar sonsuza kadar orada kalmaya devam edecek (Bauman ve Lyon, 2013, s. 35). Kamunun tüketimine açık ve asla

kaybolmayacak bir şekilde orada duran bu paylaşımlar devletin üzerimizdeki gözetim olanaklarının da daha çok güçlenmesine sebep olmaktadır.

Günümüz enformasyon toplumunda anonimlikten eskisi kadar söz edemeyiz. İnternetin gelişimi ve sosyal medyanın dünya çapında kapladığı alan her geçen gün giderek daha fazla artmaktadır. Paylaştığımız her metin, fotoğraf ve dosya internette birer iz bırakmaktadır. Web 1.0 döneminde kısmen var olan anonimlik ve karşılıklı etkileşimin olmaması durumu ile gözetim kavramının ilişkisi daha zayıftı diyebiliriz. Yani kısıtlı sayıda internet siteleri, karşılıklı bir etkileşimin var olmaması, sadece metin okunabilmesi gibi durumlar gözetime daha az olanak sağlamaktaydı. Fakat Web 2.0 dönemi yani sosyal medya tam anlamıyla gözetim toplumunun gelişimine katkı sağlamaktadır. Artık günümüzde elektronikleşen bir gözetim kavramı söz konusudur. Eski NSA (Ulusal Güvenlik Dairesi) çalışanı Edward Snowden'ın 2013 yılında basına sızdırdığı bilgiler bu duruma en iyi örneklerden biri olabilir. İnternet ve sosyal medyanın, gözetim ile nasıl bir araya geldiğinin ve devletlerin bu teknolojiyi nasıl tehlikeli bir şekilde kullanabileceğinin en iyi kanıtlarından biridir.

Edward Snowden olayı, The Guardian Gazetesi çalışanı Gleen Greenwald'a gelen bir e-mail ile başlamıştı. Kendisini Amerika Birleşik Devletleri gizli servisinde çalışan bir uzman olarak tanıtan kişi Greenwald'a dosyalar yollamaya başlamıştı. ABD'nin problemlili olduğu ülkeler ve hatta kendi müttefikleri dahil toplamda 122 ülkeyi dinlediğinin kanıtı ortaya dökülmüştü (Sezgin, 2014, s. 24). Hatta sivil vatandaşlar da dinleniyor, ülke çapında bütün internet kullanıcıları istedikleri gibi fişleniyordu. Bu olay, basına sızabilmiş, örneklerden sadece bir tanesi durumundadır. Sosyal medya ve gözetim kavramı arasındaki ilişki internetin gelişimiyle beraber devletlerin de gözetim gücünün giderek artmasına sebep olmaktadır.

Suskunluk sarmalı kavramı yüzünden söylediğimiz ve savunduğumuz fikirlere bir tepki alamadığımız takdirde söylediklerimizin tam tersini savunur ya da sessiz bir hale geçiyoruz. Çevremizdeki insanlar sessizliklerini bozmadığında, biz de bir süre sonra onlardan farksız bir hal alıyoruz. Bu durum sosyal medyanın gücünün artmasıyla beraber devletin de gözetim olanaklarının güçlenmesi sonucu daha farklı bir hal alıyor. Necmi Emel Dilmen bu durumu şöyle yorumluyor (Dilmen, 2018):

‘‘Panoptikon hapis modelinin sosyal medyada uyarlanması satesinde söyledikleri yüzünden gözaltına alınan insanları görüp bir daha egemen güçlerin aleyhine hiçbir şey söylememeye başlıyoruz. Sosyal medya, karanlık iletişim kuramlarının canlı laboratuvarları haline dönüştü’’

Twitter ve Facebook’ta yazdıkları sebebiyle tutuklanan insanları görenler, gözetlenme ihtimalini fark ettiği an tam da devletin istediği gözetim toplumunun birer üyesi haline geliyor. İnternette yazdığımız her bir yazının sonsuza kadar orada depolandığı gerçeği, bizi daha itaatkar kılmaya yetiyor. Anonim hesaplar dahi devletin birkaç hamlesi sonrası bulunabiliyor. Bu durum Dilmen’in de dediği gibi sosyal medyayı, iletişim kuramlarının birer canlı laboratuvarı haline getiriyor ve egemen güçlerin devletin aleyhine yazmanın çizmenin korkutucu birer eylem haline gelmesine yol açıyor. Gözetlenme ihtimali, internetin gelişimiyle beraber çok daha güçlü bir hal alıyor.

2.2.1. Cambridge Analytica Skandalı

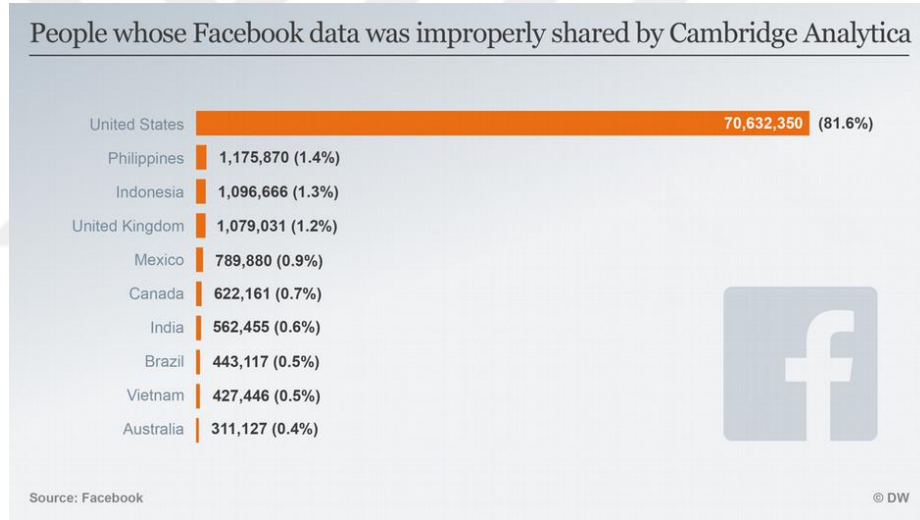
Yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte gözetimin günümüzde ne denli büyük ve tehlikeli olabildiğine en büyük kanıtlardan biri de 2015 yılında yaşanan ‘‘Cambridge Analytica Skandalı’’ örnek olarak verilebilir. Cambridge Analytica şirketinde çalışmış olan Christopher Wylie, bu skandalın detaylarını ‘‘The Guardian’’ gazetesine detaylı olarak anlatmıştır.

2014 yılında Cambridge Üniversitesi’nde Profesör olarak görev yapan Aleksandr Kogan, ABD seçmeniyle alakalı ayrıntılı bir psikolojik profil çıkarmak amacıyla bir anket uygulaması geliştirmiştir. Akıllı telefonlar vasıtasıyla indirilen birçok uygulama ve oyun gibi bu uygulamada da Facebook bilgilerine erişim izni isteniyordu. Bu izni isterken sadece uygulamayı indiren kişinin bilgilerini değil, aynı zamanda o kişinin tüm Facebook arkadaşlarının da bilgilerini istiyordu. Christopher Wylie aracılığıyla paylaşılan bilgiye göre bu ankete 270 bin kişi katılmıştı. Uygulama arkadaş bilgilerini de topladığı için toplamda 50 milyon kişinin bilgilerinin olduğu bir havuz oluştu. Toplanan tüm bu veriler ise Cambridge Analytica şirketine o kişilerin izni ve haberi olmadan satıldı (Gadwalladr, 2018).

Böylece 50 milyon kişilik devasa bir potansiyel seçmen bilgisini elinde bulunduran ve kendi arşivindeki verilerle birleştiren Cambridge Analytica; birçok farklı

Başkan adayının kampanyasında bu verileri kullandı. Psikolojik profil detaylarının çıkarıldığı potansiyel 50 milyon seçmenin bilgilerini, ABD seçimlerinde Donald Trump ve ekibinin kullandığı ortaya çıktı. Sadece ABD'deki seçimlerle kalmayıp aynı zamanda Brexit sürecine de dahil oldukları iddia edilmektedir.

Skandal patladıktan sonra NBC adlı Amerikan kanalının basın mensupları, Christopher Wylie'nin skandalda bilgileri sızan insan sayısı konusunda yanıldığını söyledi. Kişisel verileri sızdırılan insan sayısı 50 milyon değil, çok daha fazlaydı. Toplamda 87 milyon insanın kişisel verilerinin Cambridge Analytica isimli şirkete satıldığı öğrenildi. Facebook kurucusu Mark Zuckerberg ise konuyla alakalı birçok kez özür diledikten sonra kapsamlı bir araştırma yaptırdı. 87 milyon insanın bu skandaldan etkilendiğini söyledi (Badshah, 2018).

Şekil 13: Cambridge Analytica Tarafından Facebook Bilgileri Uygunsuz Bir Şekilde Paylaşılan Ülkeler (Rahn, 2018)

Skandaldan en çok etkilenen 10 ülke sıralandı ve toplamda 87 milyon insanın etkilendiği bu skandalda %81.6'lık oranla Amerika en baştaki ülke olarak yerini almaktadır. 70 milyon 632 bin 350 kişinin kişisel bilgileri siyasetçilere satılmıştır. Amerika'ya ise 1 milyon 175 bin 870 kişi ile Filipinler takip etmektedir.

Yaşanan bu olay göstermektedir ki iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, devletlerin de daha tehlikeli boyutlarda gözetim yapmasına olanak sağlayabilmektedir. Web 1.0 döneminin kısmen anonimliğinin yerini seçime girecek Başkan adaylarına

satılan kişisel veriler almıştır. Bu durum sosyal medyanın aslında çok ciddi bir kontrol altında olduğunun kanıtı niteliğindedir. İktidarın gözü artık her alanı kontrol altına alabilecek güce sahip olduğu için bu dönemi Panoptikon 2.0 olarak da adlandırmamız mümkündür.

2.3. Yeni Bir Kamusal Alan: Sosyal Medya

Kamusal alan kavramı fikren Antik Yunan'a kadar dayanan bir olgudur. Bu konu bağlamında tarih boyunca yürütülen çalışmalar ve tartışmalar her dönem içerisinde birçok farklılık göstermiş ve oldukça geniş bir alanı kapsadığı gözlemlenmiştir. Kamusal alan olgusuna bugüne kadar yüklenen anlamlar Antik Yunan'dan başlamış, Orta çağ ve sonrasında burjuva devriminin ardından 20. yüzyılda da farklılıklar göstermiştir.

Kamusal alan kavramından bahsedildiğinde akla gelen ve ortaya çıkardığı eserlere en çok atıf yapılan yazarların başında Jürgen Habermas gelmektedir. Kendisi kamusal alan kavramını kısaca şöyle tanımlamaktadır: ‘‘Kamusal alan kavramıyla, her şeyden önce, toplumsal yaşamımız içinde, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği bir alanı kastederiz. Bu alana tüm yurttaşların erişmesi garanti altına alınmıştır. Özel bireylerin kamusal bir gövde oluşturarak toplandıkları her konuşma durumunda, kamusal alanın bir parçası varlık kazanmış olur (Habermas, 2004, s. 95).

20. yüzyılın sonlarına doğru iletişim ve bilgi teknolojilerinde ortaya çıkan hızlı gelişmeler bu alana da yeni bir boyut ve anlam kazandırmıştır. Yaşanan teknolojik değişimler ve gelişmeler sonucu enformasyon çağı bambaşka bir boyuta gelmiş; devrim yaratarak kamusal alan kavramında da büyük gelişimlere sebep olmuştur. Geleneksel kitle iletişim araçları olarak nitelendirdiğimiz gazeteler, dergiler, radyo ve televizyon; 2000’li yıllardan itibaren hızla gelişen internet teknolojisi sebebiyle kamuoyu oluşturmadaki işlevi ve gücünü ‘‘yeni medya’’ olarak tanımladığımız internet uygulamalarına bırakmıştır.

İnternet ve onun gelişimiyle oluşan sosyal medya bilginin anında ve hızlı yayılabilmesi açısından bakıldığında geleneksel medyaya ve geleneksel kitle iletişim araçlarına göre çok daha etkin ve hızlıdır. Gazetede dünün haberlerini okurken, aynı gazetelerin oluşturdukları internet sitelerinde gün içerisinde gerçekleşen her türlü haber, o an okuyucuyla bire bir etkileşime girmektedir. Özellikle Web 2.0 teknolojisinin devreye

girmesiyle beraber hayatımıza giren sosyal medyada karşılıklı etkileşimin olması, milyonlarca kişinin çevrim içi olabildiği adeta dev bir kamusal alan yaratmıştır. Karşılıklı etkileşimin yanı sıra, kamuoyuna da anında dahil olabilme söz konusudur.

Geleneksel kitle iletişim araçlarının oluşturduğu kamuoyu ile sosyal medyanın oluşturduğu kamuoyunu karşılaştırdığımızda da farklılıklar göze çarpmaktadır. Sosyal medyanın kamuoyu oluşturmadaki işlevi oldukça önemlidir. Milyonlarca insanın aynı anda bir konu hakkında ortak bir şekilde konuşabilmesi ve bunun anında etkileşime geçebilmesi çok büyük bir güçtür. Çünkü demokratik yaşamın en önemli ilkelerinden biri olan “katılım”, sosyal medyaya baktığımızda geleneksel medyaya göre oldukça işlevseldir ve çok daha başarılıdır (Çötelli, 2005, s. 49).

2000’li yıllardan sonraki süreçte hızlı bir şekilde gelişen sosyal medya, yeni tür bir kamusal alan oluşturmuş da diyebiliriz. Bilginin internete taşınması, karşılıklı etkileşim vasıtasıyla tartışma zeminlerinin oluşabilmesi sosyal medya ile kamusal alanın birbiriyle olan bağına da işaret etmektedir. Kamusal alanın sınırları genişlemiştir. Hatta bu etki ulus devletlerin sınırlarını da aşmış, bütün insanlığı kapsayıcı bir hal alan boyuta ulaşmıştır. Tabi ki bu durumla beraber gözetim toplumu kavramının da kamusal alan üzerindeki etkinliğinin artıp artmadığı bir tartışma konusudur. İnternetin gelişimi ve sosyal medyanın kullanımıyla beraber, gözetimi bu teknolojik gelişmeler vasıtasıyla daha da kapsamlı ve baskıcı bir hal haline getirebilecek güce sahip olan devletlerin varlığı da bir gerçektir. Özellikle dünya üzerindeki internete erişim olanakları göz önüne alındığında fikir olarak evrensel yeni tür bir kamusal alan ortaya çıktığı fikri doğsa da aslında durumun tamamen öyle olmadığı da gözükmektedir. Batının baskın erişim olanakları karşısında özellikle Orta Doğu ve Afrika bölgesindeki çok kısıtlı erişim imkanları, dünyanın her yerindeki insanların enformasyona ve kamuoyu oluşturmada ortak bir imkana sahip olmadığını göstermektedir.

Sosyal medyanın kamusal alan oluşturmadaki kolaylıklarının geleneksel medyaya göre oldukça fazla olduğu bir gerçektir. Fakat aynı zamanda sosyal medyadaki büyük bilgi kirliliği ve yanlış haberlerin varlığı da onu aynı şekilde reel etkileşimli kamusal alana göre daha az güvenilir hale getirebilmektedir. Özellikle hem dünyada hem de Türkiye’de en çok kullanılan sosyal medya uygulamalarından olan Facebook ve Twitter’da bu çokça yaşanmaktadır. Ortaya çıkan kamuoyu ne kadar toplumun her kesimini karşılıyor ve ortada dolaşan bilgiler ne kadar doğru bu belki de en önemli

problemlerin başında gelmektedir. Yeni tür kamusal alan olarak bahsettiğimiz sosyal medya, internetin dünya üzerinde kullanımındaki farklılıkları tanımlarken kullandığımız ‘sayısal uçurum’ kavramı bağlamında incelediğimizde ciddi bir eşitsizlik yaratmaktadır.

İnternetin ve sosyal medyanın yeni tür bir kamusal alan olup olmadığı hakkında da konuya iyimser ve kötümser yaklaşan gruplar mevcuttur. İyimserler, internetin ve yeni kitle iletişim araçlarının insanları yakınlaştıran, demokrasi kültürünün oturmasına yardımcı olan ve fikirlerin özgürce dolaşıma girmesine yardımcı olan mecralar olduğunu düşünmektedir. Papacharissi'nin internet ve bu bağlamdaki teknolojik gelişmelerin toplumların kişisel ifade yollarındaki seçeneklerini çoğaltabilecek bir durum olarak yorumlaması, internetin kamusal alan olup olmadığı tartışmalarına olumlu taraftan bakanların söylediklerini destekler niteliktedir (Papacharissi, 2002, s. 9-10).

İyimser yaklaşımların karşısında yer alan kötümserler ve şüpheciler ise, internetin gözetim toplumu kavramıyla olan ilişkisine değinip, otoriter iktidarlar tarafından antidemokratik bir araç olarak kullanılabilmesi ve demokratik yeni bir kamusal alan sahası olamayacağını düşünmektedir. Kolluk kuvvetlerinin internet ortamında fikir yürüten insanları çok daha kolay takibe alıp özellikle baskının hakim olduğu rejimlerde daha rahat bir fişleme alanına dönüşebileceği gerçeği ortadadır. Gerçek bir toplumsal hareketin ancak gerçek insanlar arasında ve gerçek kamusal alanlarda mümkün olabileceğini belirten Morozov, internetin kamusal alan olmadığı görüşüne destek çıkmaktadır (Morozov, 2010). Polat ise internetin kamusal alan olarak düşünülmemeyeceğini söyler. Bu fikirlerini ise şu görüşleriyle destekler:

‘İlk olarak internet herkesin erişimine açık değildir. Aksine akılcı eleştirel kamusal tartışmaya erişimi olma açısından hali vakti yerinde olan kişilere sınırlıdır. İnternette siyasal tartışma herkes tarafından görülememektedir. Bu yüzden, çevrimiçi akılcı eleştirel tartışma gerçekleşiyor olsa bile yeterince kamusallaşamamaktadır.

İkincisi, internet, kamusal alan için esas olan bütünlük ve akılcı uyumdan yoksundur. Çevrimiçi söylem ‘bir’ kamusal alan yaratabilmek için çok fazla parçalı ve merkezlidir. Çevrimiçi müzakere aynı kafada insanlar arasında gerçekleşir görünmektedir ki bu sifersöylemin birbirini dışlayan siber-

cemaatler boyunca parçalanması anlamına gelmektedir. Bireyler tartışmaya öylesine dalarlar ve tartışmadan çıkarlar; bu da belirli bir konu hakkında ortak bir anlayışın gelişmesini engeller.

Üçüncüsü, internet, reklam gelirleri potansiyeli sebebiyle halihazırda ticari çıkarlar tarafından sömürgeleştirilmiştir” (Polat, 2005:449-450).

Polat’ın bahsettiği sayısal uçurum, internetin kamusal alan ile olan ilişkisiyle alakalı tartışmalardaki en önemli etkenlerden biridir. Ülkeler hatta kıtalar arası olan büyük erişim uçurumları, bu mecranın demokratik bir kamusal alan olup olmadığı konusunda büyük soru işaretleri oluşturmaktadır. Avrupa ve Kuzey Amerika’daki neredeyse nüfusun hemen hepsinin erişimi söz konusuysen Asya ülkelerindeki kısmen erişim kısıtlılığı, bazı Afrika ülkelerindeki yok denecek kadar az olan erişim dünya çapında demokratik ve eşit erişim olanağı olan bir kamusal alan fikrinin gerçeği yansıtmadığını göstermektedir. Ayrıca birçok insanın kendi sanal cemaatlerini oluşturup bir süre sonra sadece onlarla iletişim halinde olması, karşıt görüşlerin çoğu zaman önüne bile gelmemesi de sağlıklı bir kamusal alan olamayacağının bir diğer göstergesidir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda da görülmektedir ki insanlar karşıt görüşlerle hemen hemen hiç denk gelmemektedir. Sosyal medyada takip üzerine oluşan ana sayfalarımızda genellikle kendi görüşümüze yakın insanlardan oluşan arkadaş gruplarımız söz konusu olunca ortada gerçek bir kamusal alandan bahsetmek oldukça zordur.

İnternetin alternatif bir kamusal alan olarak düşünülüp düşünülemeyeceğine dair tartışmaya Papacharissi kamusal alan ve kamusal mekân arasında yaptığı ayrımıla dâhil olmaktadır: “Şu netleştirilmelidir ki, yeni kamusal mekân yeni kamusal alanla eşanlamlı değildir. Kamusal mekân olarak internet, siyasi müzakere için bir forum sağlar. Kamusal alan olarak ise, internet düşünce ve görüşlerin demokratik alışverişini destekleyen tartışma ortamını yaratır. Sanal mekân tartışmayı geliştirir, sanal alan ise demokrasiyi” (Papacharissi, 2002, s. 11). Papacharissi’ye göre internet siyasal tartışma için ek bir mecra ya da uzam sunsa da hâlâ mevcut siyasal sistemin aksaklıklarından mustarıptir. Yani, “internet kamusal bir mekân sağlar; fakat bir kamusal alan inşa etmez” (Papacharissi, 2002, s. 13). İnternetin bir kamusal alan olarak tahayyül edilmesi önündeki en önemli engel, internete erişimin kısıtlılığıdır. İnternet olsa olsa “dışlayıcı, seçkinci ve ideal

olmaktan uzak” bir kamusal alan olabilir – bu açıdan bakıldığında on yedinci ve on sekizinci yüzyıl burjuva kamusal alanından da bir farkı yoktur (Papacharissi, 2002, s. 13). Ayrıca, internete erişimi olan kesimler arasında da çevrimiçi tartışma sıklıkla bir azınlığın hâkimiyeti altındadır. Örneğin Usenet ve AOL grupları üzerine yapılan araştırmalar, internetteki tartışmaların seyrini belirleyenlerin, sayıca çok olan liberaller değil, internette bir azınlık teşkil eden muhafazakâr kullanıcılar olduğunu göstermektedir (Papacharissi, 2002, s. 14).

2.4. Yankı Fanusları

Yankı fanusu kavramı, sadece belirli fikirlerin, bilgilerin ve inançların paylaşıldığı bir durumu tanımlamanın metaforik bir yoludur (Narin, 2018, s. 240). Sadece kendi fikirleri doğrultusundaki bilgilere maruz kalan kişi, kendi yankı fanusunun içindedir. Gerçeğe ulaşıp ulaşmamasından öte karşı tarafın ne söylediği ona ulaşana kadar farkında olarak ya da olmayarak içinde bulunduğu filtre baloncuklarında kaybolup gider.

Yalan haber, geleneksel kitle iletişim araçları olan televizyon ve gazetede sıklıkla karşımıza çıkabilen bir durumdur. Yıllar boyunca yanlı ve taraflı haber örnekleri tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çok fazla karşımıza çıkmaktadır. Bireyler karşılaştıkları haberlerde kendine yakın hissettiklerini kabul ederken, karşıt görüşteki haberleri ise reddederler. Yankı fanusu kavramı da burada devreye girer. İnsanlar çoğu zaman medyadan aldıkları bilgiyi teyit etme ihtiyacı duymayabilir. Toplumun bir kısmı sadece fikrine yakın medyayı takip etmesinden dolayı karşısına çıkan bilginin doğru ya da yalan olduğuna bakmaksızın kendi filtre balonunda hapsolmuştur. İletişim teknolojilerindeki gelişim sonrası hayatımıza giren sosyal medya ile ise yankı fanusları farklı bir hal almıştır. Dijital yankı fanusları olarak da nitelendirebileceğimiz durum, geleneksel medyadaki sürece göre çok daha kutuplaştırıcı olabilir.

Dijitalleşme sonrası birçok bireyin sosyal ağlarla birlikte bu hızlı iletişim sürecinin birer parçası haline gelmesi, her kullanıcının aynı zamanda hem tüketici hem üretici konumunda olması nedeniyle karşılaşılan haberlerin paylaşımına geçmesi geleneksel kitle iletişim araçlarına göre çok daha kolay ve hızlı hale gelmiştir. Bu durum yalan haberin akıl almaz bir hızla dolaşıma girmesine yol açmıştır. Sosyal medya

üzerinden baktığımızda yankı fanuslarının iki boyutu vardır. Birincisi karşı tarafa asla rastlamıyor oluşunu, ikincisi ise yalan haberlerin çok daha tehlikeli bir şekilde yayılma ihtimalidir. Yankı fanuslarının dijital halini ‘‘Belirgin bilgilerin, düşüncelerin, kanaatlerin veya inançların kullanıcıların dijital medya kanallarında seçtikleri mesajlar aracılığıyla tekrarlanarak güçlendirilmesi durumunu anlatan metaforik bir terim’’ olarak tanımlayabiliriz (Narin, 2018, s. 240).

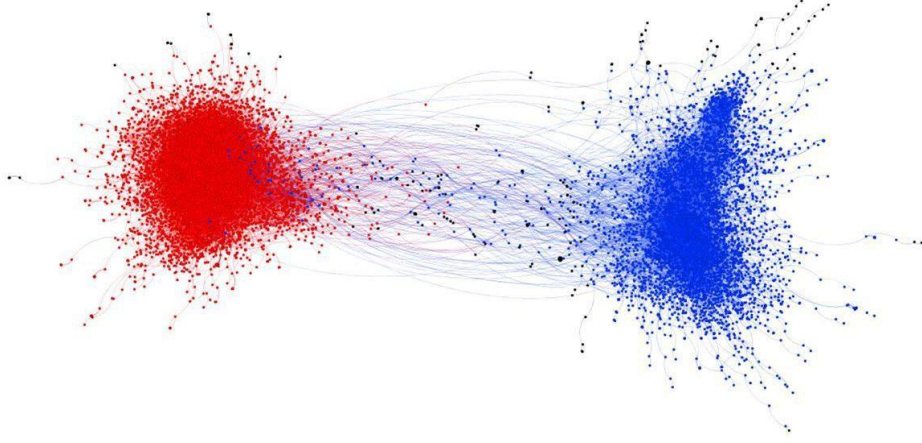
Türkiye’de sosyal medya üzerindeki yalan haber ve manipülasyonları deşifre ederek bir çeşit doğrulama filtresi oluşturan ve aktif çalışmalarının ikinci yılını dolduran ‘‘teyit.org’’ sitesinin şef editörü Gülin Çavuş toplumun büyük bir bölümünün diğerleri yani karşıt görüşteki topluluğun neleri takip ettiğinden kesinlikle haberdar olmadığını söylemektedir. Bir tarafın oluşturduğu yankı fanusunda yüz binlerce kez paylaşımına girmiş içeriğin diğer yankı fanusuna uğramadığını ve paylaşımına girmediğini belirtmektedir. Ülkedeki kutuplaşma düzeyinin en büyük göstergelerinden birisi de budur (Çavuş, 2018). Aslında geleneksel kitle iletişim araçlarına göre daha özgür bir haberleşme ortamı oluşturduğunu düşündüğümüz sosyal medyanın sebep olduğu bu durumlar, çok daha radikal ve sert bir ortamın da oluşmasına neden olmaktadır. Kendi yankı fanuslarında dolaşıma soktukları haberleri binlerce kez paylaşan taraflar, internetin iletişim hızını çok ileri boyutlara taşıması neticesinde yalan haberlerin de giderek hızlı yayılmasına sebep olabilmektedir.

2.4.1. Politik Söylemlerin ‘‘Karşı’’ Tarafla İlişkisi

Twitter son yıllarda hem kullanıcı sayısını arttırmakta hem de giderek daha fazla politik içeriklerin paylaşıldığı bir alan olma yolunda ilerlemektedir. Yeni tür kamusal alan olarak bahsettiğimiz mecrada, dünyanın birçok farklı bölgesinden binlerce insan tweet atarak siyasi görüşünü ortaya koymaya çalışmaktadır. Fakat yazdığımız tweet ne kadar kaliteli olursa olsun, karşıt görüşteki insan tarafından pek fazla görülmemektedir. Bu durum önemli bir akademik dergide yapılan çalışmada da gözler önüne serilmiştir.

Yarım milyondan fazla tweetin incelendiği ve Proceedings of the National Academy of Sciences (Ulusal Bilimler Akademisi Zabıtları) dergisinde yayınlanan çalışmaya göre, belirli bir siyasi görüşe ait olan ve bu doğrultuda paylaşılan tweetlerin,

daha çok kendi siyasi küreleri içerisinde döngüye girdiğini ve buna karşın çok az miktarda bu ‘‘siyasi baloncukların’’ dışarısına çıkabildiğini gözler önüne sermiştir (Goldhill, 2017).

Şekil 14: Liberal ve muhafazakar kullanıcıların etkileşim ağ trafiği (Goldhill, 2017)

New York Üniversitesi’nde çalışmakta olan psikolog William Brady önderliğindeki araştırma ekibi, Amerika’da yaşayan, siyasi olarak liberal ve muhafazakar konumdaki kişilerin siyaseten farklı düşünebileceği silah kontrolü, eşcinsel evlilik ve iklim değişikliği gibi konular hakkında atılmış 563.312 tweette kullanılmış olan dili analiz etti. Bu paylaşım döngülerinin ne kadar ideolojik ağlar içerisinde yapıldığı araştırıldı. Tweetleri atan her bir kullanıcının ideolojik eğilimleri ve takipçileri üzerinden oluşturulan siyasi ikna oranlarını ölçebilen bir algoritma geliştirdiler. Atılan 563.312 tweet ise paylaşan kişinin ideolojisine sahip olan ve karşıt görüşlü olan kullanıcıların aldığı retweet oranları bağlamında incelenmiştir. Toplama bakıldığında ise iklim değişikliği ve silah kontrolü konularında paylaşılan tweetlerin çok daha fazla aynı fikirde olan kullanıcılar tarafından retweet edildiği tespit edilmiştir.

Yukarıda gözüken etkileşim ağ grafiği, araştırmanın sonucunda elde edilen tüm verilerin görselleştirilmiş halidir. Maviler liberal Twitter kullanıcılarını temsil ederken, kırmızılar ise muhafazakar kullanıcıları temsil etmektedir. Noktalar, kullanıcıların paylaştığı tweetleri, birbirine doğru yaklaşan çizgiler ise retweetleri temsil etmektedir. İki

küme arasında gözüktüğü üzere az da olsa bir etkileşim söz konusudur. Fakat yine de hem liberal hem muhafazakar taraf genellikle birbirinden ayrı durumda kalmışlardır.

Araştırmanın sonucuna göre, kişilerin paylaştığı tweetlerin doğruluğuna bakılmaksızın karşı tarafa çoğunlukla geçmemektedir. Herhangi bir konu hakkında atılan tweet her ne kadar doğru ve güzel bir tespit olsa da karşıt görüşlü taraf o tweete itibar etmemekte hatta çoğu zaman denk bile gelmemektedir. Aslında bu durum yeni tür kamusal alan olarak bahsettiğimiz sosyal medyanın aslında çok da demokratik katılıma katkı sunmadığını göstermektedir. Her kesimin katılımı Agora'ların en önemli özelliklerinden biriydi. Köylerin zengini de fakiri de orada bulunur ve konuşulanları herkes dinler, herkesin konuşma hakkı olurdu. Sosyal medya iletişimin kolaylığı ve küresel köy kavramının akıl almaz boyutlara gelmesi bağlamında çok önemli bir teknolojik gelişmedir. Fakat herkesin kendi fikrine yakın insanları dinlediği ve paylaştığı bir ortamın ne kadar sağlıklı olduğu da ayrı bir tartışma konusudur. Gerçekler ve doğrular yerine sadece kendi görüşündeki siyasilerin politik söylemlerinin karşısına çıkması, kişiyi oldukça radikal ve kapalı bir noktaya taşıyabilir.

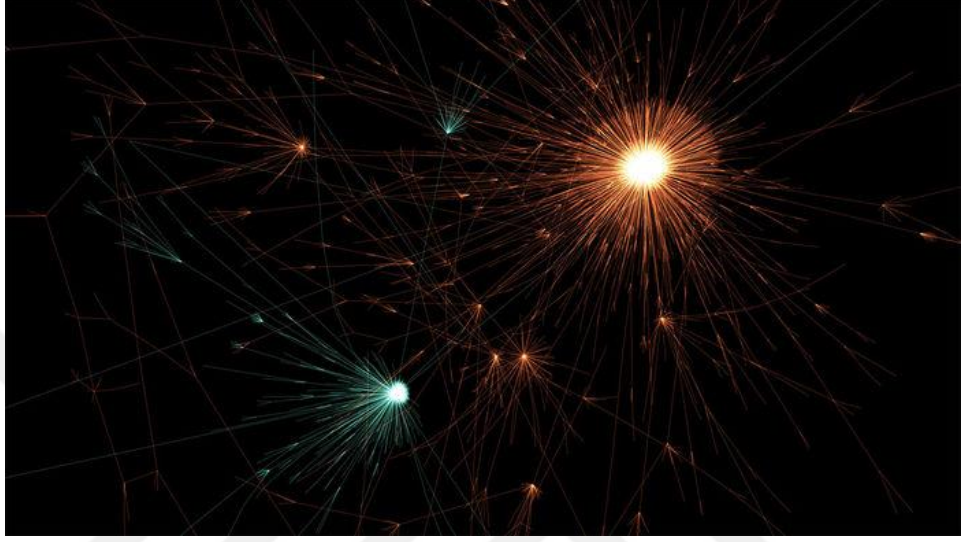
2.4.2. Yanlış Bilginin Sosyal Medyada Yayılma Hızı

Amerika'da 2016 yılında gerçekleştirilen başkanlık seçimlerinde etki ettiği sıklıkla düşünülen ve tartışılan "yalan haber" sorununa ilişkin bugüne kadar birçok araştırma yapılmıştır. Tartışmaların ekseninde ise Rusya kontrolündeki bot hesapların özellikle yalan haber yayma konusunda büyük bir rol oynadığı ve para kazanmak amacıyla üretilen birçok sahte sitelerinin de etkisi olduğu iddia edilmişti.

Yanlış bir bilginin nasıl yayıldığıyla alakalı Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) tarafından yapılan ve Science Dergisi aracılığıyla yayınlayan yeni araştırmaya göre; yanlış bilgi içeren tweetler, doğru bilgilerin bulunduğu tweetlere göre altı kat daha hızlı ulaşıyor (Langin, 2018).

Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde çalışan veri bilimci Soroush Vosoughi ve üniversiteden çalışma arkadaşları, Twitter'ın 12 yıllık verisini topladı. 2006 yılından bu yana ise altı bağımsız doğrulama sitesi aracılığıyla tweetleri inceledi. PolitiFact, Snopes, FactCheck.org gibi bilinen doğrulama sitelerinden yararlanarak oluşturdukları bu

veri havuzunda toplamda 126 bin haber içeriğinin, 3 milyon Twitter kullanıcısı tarafından 4.5 milyon kez paylaşıldığı tespit edilmiştir. Araştırma sonucuna göre ise gerçek haberler bin civarı Twitter kullanıcısına ulaşırken yanlış bir haber ise hemen hemen çoğu zaman 10 bin kişiden daha fazla kişiye ulaşmaktadır (Langin, 2018).

Şekil 15: Doğru ve Yanlış Haber İçeren Tweetlerin Görseli (Langin, 2018)

Araştırmanın en önemli sonuçlarından biri de bu sahte bilgilerin yayılmasındaki ana etkenin bot hesaplar olmamasıdır. Araştırmacılar ilk başta yanlış bilginin bu kadar fazla yayılmasının sebebinin bot hesaplar olabileceğini düşünmüştür. Bu sahte hesapları tespit ederek bu hesapların içeriklerini araştırmadan çıkardılar fakat buna rağmen sonuç değişmemiştir. Bu da şu sonuca varmamızı sağlamaktadır; sahte haberlerin sosyal medya platformlarında bu denli hızlı yaygınlaşmasından sorumlu kişiler yine kullanıcıların ta kendisi durumundadır (Langin, 2018).

Araştırmacılar veriyi elde ettikten sonra ise ortaya çıkan yanlış bilgi içeriklerini üç şekilde ele almıştır.

- Hız: Yanlış bilgi ne kadar hızlı yayılıyor?
- Derinlik: Her bir yanlış bilgi kaç retweet alıyor?
- Yayılma alanı: Kullanıcılar yanlış bilgiyi nasıl görüyor? (Çavuş, 2018).

Her bir kategori ayrı ayrı incelendiğine sahte haberlerin doğru haberleri alt ettiği gözükmemektedir. Araştırma ekibinde bulunan MIT profesörü Sinan Aral ‘‘Özellikle politik haberlere gelindiğinde her kategoride yanlış haber doğru habere göre daha geniş, daha hızlı yayılıyor ve daha derine iniyor’’ diyor. Aral, yalan haberlerin gerçek haberlere göre belirgin bir şekilde daha ilginç geldiğini belirtmektedir. Yanlış haberlerin bulunduğu tweetler doğru haberlere göre daha fazla şaşkınlık gibi ifadeler almaktadır. Doğal olarak daha çok dikkat çekmektedir (Çavuş, 2018).

İnsanların çoğu doğrulamaya gerek duymadan karşlarına çıkan haberleri paylaşımına sokmaktadır. Bu da sosyal medyadaki bilgi kirliliğinin varmış olduğu boyutları gözler önüne sermektedir. Düşünmeden yaptıkları bu eylem anında binlerce kişiye ulaşmaktadır. O kişilerin de o haberi paylaştığı ve doğrusunun karşısına çıkmama ihtimali de göz önüne alındığında aslında durumun ne kadar tehlikeli yerlere varabileceğinin göstergesidir.

Şekil 16: Teyit.org'un 28 Mayıs 2019 tarihi itibarıyla analiz sayısı

Türkiye’de iki yıldır aktif olarak çalışmalar yürüten ‘‘teyit.org’’ adlı oluşum, sosyal medyanın gündemine oturmuş olan şüpheli bilgilere doğrulama yaparak insanların doğruya ulaşmasını sağlamak için çalışmaktadır. Sosyal medyada dolaşan paylaşımları, medyanın ortaya attığı iddiaları, şehir efsanesi haline dönüşen içerikleri ve daha birçok

benzer durumu incelemekte ve internet kullanıcıları için önemli bir doğrulama mekanizması oluşturmaktadır.

Yukarıdaki grafikte teyit.org'un bugüne kadar incelediği ve sonuca vardığı iddiaların sayıları bulunmaktadır. Sitenin editörleri her gün yaptıkları internet taramalarıyla buldukları şüpheli bilgileri ve internet kullanıcılarının ihbarda bulunduğu haberleri bir araya getirmektedir. Bugüne kadar inceleme altına aldıkları iddiaların 109'u doğru olmakla beraber 734 gibi çok yüksek sayıda yalan haber dolaşıma girdiği görülmektedir. Bu haberlerin bazıları belki de yüz binlerce kez dolaşıma girmiş, yüz binlerce insan tarafından koşulsuz olarak doğru kabul edilmiştir. Kendi yankı fanuslarında bu haberlerin doğruluğunu teyit etmeden paylaşımına sokarak, yalan haberler vasıtasıyla politik görüşünü konsolide eden büyük kitleler sosyal medyanın karanlık ve tehlikeli yüzünü ortaya koymaktadır. Bilgisayar programları vasıtasıyla istedikleri kişileri yan yana getirerek manipülatif fotoğraflar yayanlar, hiçbir dayanağı olmadan tamamen uydurma haberleri dolaşıma sokanlar internetin hızından da yararlanarak yanlış ve yalan bilgilerin akıl almaz bir hızla milyonlara ulaşmasına neden olmaktadır.

2.5. Dijital Aktivizm

Yaşanan toplumsal dönüşümlere destek olarak ya da karşı çıkarak ortaya konan davranış ve çabaların tümünden aktivizm olarak bahsedebiliriz (Turhan & Okcu, 2018, s. 183). Aktivizm kavramının tarihi oldukça eskilere dayanmaktadır fakat dijital aktivizm olgusu henüz oldukça yenidir. Özellikle 1990'lı yılların başlarından itibaren teknolojik alanda yaşanan gelişmeler dünyada birçok farklı noktada yeni ve derin bir dönüşüme yol açmıştır. İnternetin hayatımıza girmesi ve sonrası ortaya çıkan Web 1.0 teknolojisi, yerini Web 2.0'a bıraktığında internetteki insanların edilgen konumdan daha aktif bir noktaya gelmesine sebep olmuştur. 90'lı yılların başında kullanıcılar çoğunlukla bloglarda ve forumlarda bilgi paylaşımı yapmaktaydı. Tek taraflı bir akış vardı. 2000'li yıllardan itibaren yaşanan teknolojik gelişmeler ışığında ortaya çıkan Web 2.0 teknolojisi ise çok daha farklı platformların en önemlisi de sosyal medyanın ortaya çıkmasını sağladı. İnteraktif bir altyapısı olan bu yeni teknoloji sayesinde anında bilgi paylaşımı yapılabilmekte olup, aynı zamanda içerik üreterek kısa sürede kıtalararası bilgi akışının ulaşımı da kolaylaşmıştı. İnternetin geldiği noktada online olmak ve sanal dünyanın

ulaştığı boyut birçok konuya dönüşüm yaşattığı gibi toplumsal hareketler ve aktivizm kavramlarını da büyük ölçüde etkilemiştir. Dijital aktivizm kavramını kısaca yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri ortamında ya da bu teknolojilerden yararlanarak ortaya konan aktivizm türü olarak da özetleyebiliriz. (Göker, 2014, s. 14).

Dijital aktivizm kavramıyla alakalı uzun zamandır çalışmalar yapan ve kavramı derinlemesine olarak ilk inceleyen kişilerden biri olan Mary Joyce, dijital aktivizmden bahsedebilmemiz için bir takım temel gereksinimlerin olduğundan bahsetmektedir. Bu gereklilikleri şöyle sıralamaktadır (Joyce, 2010, s. 4-5):

- a) Teknolojik altyapı
- b) Sosyal ve siyasi faktörler
- c) Ekonomik faktörler

Joyce'a göre dijital aktivizm dediğimiz olgunun uygulanabilmesi, başarıya ulaşabilmesi ve oluşması için bu temel niteliklere sahip olması gerekmektedir. Bu tespit bağlamında düşündüğümüzde dijital aktivizm kavramından bahsedebilmemiz için öncelikle teknolojik altyapının olması gerekmektedir. İnternet kullanımının penetrasyonu bu durumda oldukça önemlidir. Dünya genelinde var olan sayısal uçurum aslında teknolojik altyapının küresel bir şekilde eşit dağılmadığının en büyük kanıtı niteliğindedir. Altyapının bağımsız olup olmadığı da bir diğer önemli problemdir. Ortada iktidarın yoğun gözetimindeki bir internet ağı mevcut ise, bağımsız bir teknolojik altyapıdan bahsetmemiz mümkün değildir. Arap Baharı sırasında da bazı ülkelerde internetin hükümet tarafından kapatıldığına şahit olduk. Bu durum dijital aktivizmin var olmasına engeldir.

Dijital aktivizmden bahsedebilmemiz için gereken bir diğer unsur da sosyal ve siyasi yapıdır. Dijital aktivizm, demokrasinin daha çok içselleştirilebildiği ve yönetim anlamında benimsendiği ülkelerde görece olarak sosyal değişimi sağlama anlamında daha önemli bir etken olabileceken, anti demokratik uygulamaların yoğun olduğu ülkelerde devletin gözetim toplumunu daha üst seviyelere taşıyabileceği bir araç haline gelebilir.

Diğer bir önemli etken olarak gösterilen durum ise ekonomik şartlardır. Ekonomisi daha iyi olan ülkelerde aktivistlerin teknolojiye daha kolay erişim imkanının olması, internet kullanımının yüksek olması gibi unsurlar dijital aktivizmi kolaylaştırmaktadır. Fakat fakir ve internet kullanımının nüfusa oranla çok düşük seyir ettiği ülkelerde dijital aktivizmin var olabilme ihtimali çok daha düşüktür.

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonucu internet aktif olarak ilk kez kullanıldığı ve dijital aktivizm olarak ilk örnek sayabileceğimiz vaka ise Zapatistaların eylemidir. 1994 yılında, Meksika'nın Chiapas eyaletinin bağımsızlığı için savaşmakta olan Zapatistalar, mücadelelerini küresel boyuta taşıyarak dünyanın ilgisini de çekmeyi başarmışlardı. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması'nın yürürlüğe girmesine karşı olan Zapatistaların başlattıkları bu protesto, aynı zamanda küreselleşme karşıtı hareketlerin de başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Kendilerini dünyaya anlatmak ve tanıtmak için iletişim teknolojilerinden yararlanmaları da bu hareketin ve sürecin içinde dijital aktivizmin ilk emarelerinin olduğunu göstermektedir. Destekçi bulabilmek için interneti ve uydu teknolojilerini kullanan Zapatistalar, bir süre sonra tüm dünyada tanınan bir hareketin yüzü olmayı başarmışlardır.

Zapatista hareketinin açtığı yol, 1999 yılında gerçekleşen ve küresel toplumsal hareketler olarak nitelendirdiğimiz kavramın ilk örneklerinden biri olan Seattle'daki Dünya Ticaret Örgütü'ne karşı yapılan eylemin var olmasını sağladı (Wallerstein, 2014). Bu isyan dünyadaki sistem karşıtı hareketler için gerçekten büyük bir ilham kaynağı haline geldi. Anaakım medyanın protestoda bulunan insanları çevreye zarar veren ve şiddete başvuran tipler olarak göstermesi yeni iletişim teknolojilerinin de ortaya çıkması ve kullanılması sayesinde alternatif medya organlarının doğmasına yol açtı. İnternet aracılığıyla birbirleriyle haberleşen ve planlama yapan protestocular, geleneksel medyanın taraflı ve yalan haberlerini de kırmış oldu. Dijital aktivizmin ufak ufak yeşerdiği eylemler olarak nitelendirebileceğimiz bu iki örnekten sonraki yıllarda ise, teknolojinin gelişimi bu kavramın hayatımıza doğrudan girmesine sebep oldu. Dünyadaki internet kullanım oranlarının yıllar içinde artması, sosyal medyanın artık hayatın ana damarlarından biri haline gelmesi gibi durumlar günümüz toplumsal hareketlerini

incelerken, bahsetmeden geçemeyeceğimiz dijital aktivizm kavramının da önemli hale gelmesini sağladı.

2.5.1. Dijital Aktivizme Farklı Bakış Açıları

İletişim teknolojilerindeki gelişmelerin her geçen yıl giderek artması sonucu internet günlük hayatımızda da çok fazla vakit geçirdiğimiz bir mecra haline geldi. Akıllı telefonların çıkması, çoğalması ve her bütçeden insanın bu teknolojik ürünü satın alır hale gelmesi; artan mobil uygulamaların da neticesinde sosyal medyanın günlük hayatın en aktif kullanılan öğelerinden biri olmasına sebep oldu. 2019’da dünya ve Türkiye üzerindeki aktif internet ve sosyal medya kullanıcılarının istatistiklerini incelediğimizde de görmekteyiz ki geleneksel medyaya alternatif olmaktan öte, tercihin ana unsuru olmaya başlayan bir alan olarak gözümüzün önünde durmaktadır. İlk dijital aktivizm emarelerini gördüğümüzden bahsettiğimiz Zapatistalar ve Seattle olaylarının ardından 2000’li yıllarda dünyanın farklı birçok noktasında meydana gelen birçok toplumsal harekette de dijital aktivizm kendisine yer bulmuştur. İnsanlar sosyal medyayı aktif olarak kullanmış, toplumsal hareketlerin dijital bir dönüşüm yaşaması yolculuğunda bu sürece eşlik etmişlerdir.

21. yy’da tam anlamıyla hayatımıza giren dijital aktivizm kavramı, aslında son on yıldır tartışıldığı kadar hiçbir zaman tartışılmadı. Çünkü sosyal medya ve internetin giderek gelişmesi, son yıllarda meydana gelen toplumsal olaylarda, dijital aktivizm rüzgarının daha çok esmesine neden oldu. Literatürde dijital aktivizme yönelik yaklaşımlar incelendiğinde, genel hatlarıyla üç ana grubun varlığından söz edebiliriz. Svitanides bu yaklaşımları şu şekilde sıralamıştır (Svitanides, 2011, s. 4):

- a) İyimserler
- b) Kötümserler
- c) Tutarlılar

İlk iki kategoriye yani iyimserler ve kötümserleri düşündüğümüzde siyasal iklimi değiştirme potansiyeli olan olumlu ve olumsuz görüşler mevcuttur. Dijitalleşmenin,

internet ve sosyal medyanın aktivizmle buluştuğu noktanın olumlu yanları olduğunu söyleyen iyimserlere karşı, olumsuz yanlarını söyleyen kötümserler vardır. İki keskin görüşten uzak olan tutarlılar ise dijitalleşmenin aktivizme katkıları olduğunu ama bunun aktivizm kavramına yeni bir anlam yükleyecek kadar önemli olmadığını söylerler. Aslında buradaki karşıt fikirler tekno-iyimserler ve tekno-kötümserler olarak internetin ilk çıkış anlarından itibaren mevcuttur. Bilişim toplumuna eleştirel ve ana akım yaklaşımlardaki ana unsurlar, dijital aktivizme olan bakış açısında da bulunmaktadır (Bartlett, 2016, s. 14).

İyimser görüşe sahip olanların başını çekenler Yochai Benkler, Clay Shirky ve Graeme Kirkpatrick gibi yazar ve kuramcılardır. Dijital aktivizm kavramına karşı iyimser tavır sergileyen bu kuramcılara göre, dijitalleşme sayesinde örgütlenen bir toplum böylece güç dağılımında dengeyi çok daha iyi sağlayabilir. Örgütlü bir şekilde hareket eden toplum bu sayede geleneksel hiyerarşide yaşanan adaletsizlikleri minimize eder ve otoriteye karşı güçlü durabilir. Sosyal medyanın sağladığı olanaklardan en önemlilerinden olan hızlı örgütlenebilme becerisi iyimserler için oldukça önemli bir yer taşımaktadır. Shirky, grup oluşturmanın farklı biçimlerini olası kılan yeni bir araç olarak gördüğü sosyal medya hakkında şu görüşleri ileri sürmektedir:

‘‘Bu yeni araçlar hayatlarımızı kolaylaştırıyor, iletişimizi daha hızlı ve değişmez biçimde daha iyi hale getiriyor. Daha fazla sayıda insan basit sosyal araçları benimsedikçe bu araçlar giderek daha hızlı iletişimi sağladıkça, grup eylemlerinin hızı da artmaktadır’’
(Shirky, 2008, s. 161).

Clay Shirky’e insanlar bu basit sosyal araçları kullandığı için işlem maliyetleri düşmüş bir şekilde daha kolay iletişimde kalabilmektedir. Kolektif eylemlerin önünde var olan engeller kalkmış, yeni ve daha etkin koordinasyon biçimleri ortaya çıkarılmıştır.

Kötümser yaklaşımı ise siyaset bilimci ve araştırmacı Evgeny Morozov ve yazar Malcolm Gladwell temsil etmektedir. Teknolojik gelişmeler sonrası ortaya çıkan internet ve sosyal medyanın baskıcı yönetimlerce kötüye kullanılabileceğini söyleyen kötümserler, anti-demokratik yollarla kontrol altına alınma potansiyeli olan bir olgu

olarak görmektedir. İnternetin sadece insanlığı özgürleştiren bir doğası olduğuna inanarak riskleri görmezden gelmeyi sonuna kadar reddetmektedirler.

Dijital aktivizm konusunda iki gruptan da farklı bir şekilde yaklaşan grup ise tutarlılardır. Negatif ya da pozitif bir duygu beslemezler. Genel fikirleri ise koordinasyon, mesajın yayılma kolaylığı, organize olma gibi aktivist taktiklerin online olarak yapılabilmesi oldukça önemli bir noktadır ama aktivizm kavramına yeni bir boyut kazandıracak kadar da önemli değildir (Sivitanides, 2011, s. 4).

2.5.2. Bir Dijital Aktivizm Biçimi: Slaktivizm

Dijital aktivizme eleştirel ve kötümser bakan Beyaz Rus araştırmacı, siyaset bilimci Evgeny Morozov'un sıklıkla kullandığı ve literatüre yavaştan girmeye başlayan bir kavram ise Slaktivizm kavramıdır. Türkçesi miskin-aktivizm olarak da tanımlanabilecek kavram, Morozov'un aslında dijital aktivizmi tanımlarken kullandığı tabirdir ve bu tarz eylemlerin sadece slaktivist hareketler olduğunu ileri sürmektedir. Dijitalleşen dünyanın dönüşüme uğrattığı toplumsal hareketlerin sosyal medya ile tanışması sonrası ortaya çıkan aktivizm biçimini slaktivizm olarak yorumlayan Morozov, son yıllarda dünya üzerinde meydana gelen birçok toplumsal olayda slaktivist emareler gördüğümüzü belirtmektedir. Aslında ilk olarak 1995 yılında Dwight Ozard ve Fred Clark tarafından kullanılan slaktivizm kavramının en net tanımı ile "dijital bir eylemi durduğu yerden destekleme" anlamındadır. "Slacker" kelimesi ile "activism" kelimelerinin birleşerek oluşturduğu bu kavram miskin eylemcilik olarak da tanımlanırken, onu icra eden kişilere de slaktivistler yani "miskin eylemciler" denmektedir (Yeğen, 2015, s. 90).

İnternet ortamında bir araya gelen kitlelerin oldukça hızlı koordine olduğu gerçeği yadsınamaz durumdadır. Teknolojinin getirmiş olduğu hız sosyal medyada da kendini göstermekte, çok kısa sürede hızlı bir şekilde iletişime geçilebilmektedir. Fakat internet aktivistlerinin oluşturduğu kitleler, çoğu zaman yapay ve çabuk bir şekilde dağılabilir niteliktedir. Çünkü geleneksel kitleler ile karşılaştığımızda, sosyal medyada bir araya gelmiş kitlelerin kısa vadede gerçekleştirme olasılığı yüksek hedefler koydukları gözlemlenebiliyor (Karagöz, 2013, s. 145). Hızlı bir şekilde kitle haline gelen topluluk, koydukları hedefin de bir an önce gerçekleşmesini istiyor. Bu durum yaşanmadığında

saman alevi gibi bir etki bırakabilmektedir. Geleneksel kitlelerdeki dostluk ve yoldaşlık bağları da daha çok bireyselliğin öne çıktığı bu kitlelerde aynı şekilde bulunmuyor.

İnternet aktivizmindeki hızlı iletişim önemlidir, birçok farklı insanla anında karşılıklı bilgi alışverişinde bulunmak toplumsal hareket için oldukça değerlidir fakat sokakta gerçekleşen bir eylemde hissedilecek duyguları aynı şekilde yaşamak imkansızdır. Kitle içinde meydana gelen en önemli şey deşarjdır. Deşarj olmadan kitle diye bahsedilen topluluğun gerçek anlamda mevcut olduğundan söz edemeyiz, kitleyi yaratan bizzat deşarjın kendisidir. Deşarj anı, o hareket içindeki kitlede bulunan istisnasız herkesin farklılıklarından kurtulup, kendisini topluluktaki diğer insanlarla eşit hissettiği anın ta kendisidir (Canetti, 1998, s. 18).

Dijital aktivizmin günümüzdeki kadar etkin olmadığı yıllarda dahi, internet aktivizmine kuşkucu ve kötümser yaklaşanların farklı fikirleri vardı. İnternetin direnme noktasındaki rolü ve harekete katılım aşamasındaki etkinliğini geniş bir bakış açısı içinde sorgulamaktadırlar. İnternet üzerindeki bilgilerin güvenilirliği ve doğruluğu üzerine oldukça sık düşünmüşlerdir. Bu kadar fazla veriye maruz kalan yurttaşlar, karar alma aşamasına geldiklerinde sıkıntı yaşayacakları savunulmaktadır (Dijk, 2005, s. 50). Henüz sosyal medya kavramı yokken dahi bu görüşlerin olduğu düşünüldüğünde, günümüzdeki bilgi kirliliği boyutunun ne denli yüksek olduğu da aşıkardır. Yanlış bilgilerin gerçeklere göre çok daha hızlı yayıldığıyla ilgili çalışmadan da bahsettiğimiz üzere, günümüz toplumunun internet üzerinde yarattığı dezenformasyon akıl almaz boyutlardadır. Yüzbinlerce tweet, post, paylaşım arasında hangisinin doğru olduğunu teyit etmeksizin edilen her hareket, mevcut harekete de zarar verecektir.

Sosyal medyada birçok tartışma meydana gelmektedir. Büyük gruplar siyasi, spor vb. konularda birçok zaman atışmaktadırlar. Fakat bu söylemler ortak kanaatin olduğu ve gerçekçi tartışmaların olduğu bir durum olmaksızın çoğu zaman anlık tepkiler ve aşırı öfkeli söylemlerin baskın halde olduğu kargaşa içerisindeki bir alan olmaktan öteye gidememektedir. İnternetteki sanal cemaatler ve tartışma ortamlarının çoğunda dedikodu, iftira ve yalan mevcuttur (Dahlberg, 2007, s. 618). Katılımcılar çoğu zaman karşı fikirleri okumaktansa, kendi gibi düşünen diğerleriyle etkileşimde olup kendi kapalı sanal cemaatlerini oluşturmaktadır. Karşı tarafa denk gelinen o kısıtlı alanlarda da

tahrik ve hakaret gibi unsurlar devreye girdiğinden çoğu zaman kendimiz gibi olanları takip eder onlarla etkileşim halinde olmaya devam ederiz. Bu da internet üzerinden yürütülen bir sloganın, kampanyanın karşı tarafa ne kadar geçtiğini ya da başarılı bir dijital aktivizm örneği olduğu sorusunu ortaya çıkarmaktadır.

Fiziksel mekanda bizzat bulunup eylem yapmak yerine, yalnızca basit bir post paylaşma, yorum yapma ya da beğenme gibi sosyal medyanın kendi ortamına has özellikler çerçevesinde katılım sağlanması son yıllarda slaktivizm yarattığı sebebiyle eleştiri konusu haline gelmiştir. Miskin aktivizm, aktivist gruplara ve cemaatlere katılmadan yalnızca sosyal medya üzerinde bir başkası tarafından yazılmış ve hazırlanmış içeriği paylaşma yoluyla toplumsal harekete destek vermek olarak da tanımlanabilir (Narmanlıoğlu, 2016, s. 446). Bahsedilen miskin aktivizm durumuna eleştirel bir bakış da Jackson ve Lilleker tarafından yapılmıştır. İnternet kullanıcılarının yalnızca izleyici durumunda olduğu ve interaktif bir şekilde etkileşime giremediği Web 1.0 dönemi ile kullanıcıların aktif bir şekilde içerik üretebildiği ve etkileşime girebildiği Web 2.0 döneminin bir karışımına atıfta bulunmaktadır. Bu karışımı “Web 1.5” şeklinde tasvir etmekte ve ironik bir şekilde eleştirmektedirler. Başka insanlar tarafından üretilen içerikleri sadece beğeni ve yorum gibi sınırlı aktivist tepkilerle karşılamaktadırlar (Jackson & Lilleker, 2009, s. 247-248). Yani aktivizm yapmak amacıyla yeni teknolojilerden yararlanma bazı zamanlarda ters bir etkiye neden olup, katılımcıların protesto kültüründe tembelleşmeye sebep olabilmektedir (Karpf, 2010, s. 3). Sanal ortamlarda yaşanan tatmin duygusu, kişinin fiziki dünyadaki protesto süreçlerine katılmasını, kendi kimliğinin toplumsal hareketlerde bizzat bulunarak var olmasını engellemektedir. Narmanlıoğlu, bu süreci ve slaktivizm kavramını kısaca şöyle yorumlamaktadır (Narmanlıoğlu, 2016, s. 452):

‘Aktivizmin bu yeni adresi, sivil katılım, toplumsal hareketler gibi alanlarda çelişkili bir şekilde ümit ve ümitsizliğe aynı anda kaynaklık etmektedir. Özellikle internet ortamı, fiziki dünyadaki yeni toplumsal hareketleri besleyerek ivme kazandırması konusunda olumlu bir bakışın muhatabıyken diğer yandan tam aksi yönde düşüncelere de sıkça rastlanılmaktadır. İnternet ortamının yarattığı güvenli ortamın

fiziki dünya aktivizmini olumsuz yönde etkilediğini, bireylerin yaptıkları sanal faaliyetlerle yalnız duygusal bir rahatlama eriştiklerini vurgulayan görüşler de önemli bir ağırlığa sahiptir.’’

İnternetin yeni toplumsal hareketleri beslediği ve koordine, hız, yayılma kolaylığı gibi konularda olumlu bir etki yaptığı söylenebilir ancak insanların ortaya koydukları sanal faaliyetler onlara duygusal bir rahatlama vererek miskin aktivizm yapmalarını sağlayan bir araç haline de gelmektedir. Online olarak tepki gösteren insanlar, vicdanlarını rahatlatarak hem kolay bir şekilde aktivist olmuş, protestoya katıldıklarını düşünmüşlerdir hem de bir bakımda deşarj olarak fiziki dünyada harekete geçme hislerinin körelmesine yol açmışlardır (Turhan D. G., 2017, s. 32).

Dijital aktivizm kavramına kötümser yaklaşanların önemli isimlerinden Kanadalı yazar ve gazeteci Malcolm Gladwell, The New Yorker Dergisi’nde yazdığı bir makalede dijital aktivizmin aslında etkili olmadığı belirtmektedir. Gladwell, aktivizmin ancak sokağa inilerek yapılabileceğini, insanların rahatsız oldukları şeyleri değiştirmek istiyorsa sivil itaatsizlik ve sokakta fiziksel eylemlerde bulunarak bir şeyleri değiştirebileceğini söylemektedir (Gladwell, 2010). Gladwell’in bir diğer argümanı ise ideolojik altyapıların iyi kurgulanmadığı sosyal hareketlerin asla başarılı olamayacağı ve dijitalleşmenin ve teknolojik gelişmelerin kişiler arasında hızlı iletişim sağlamasının bu bağlamda ideolojik altyapıya herhangi bir katkısının olmayacağına vurgu yapmaktadır (Paktin, 2013, s. 7). Sosyal medyada hızlı bir şekilde koordinasyon sağlayan insanlar, baş kaldırdıkları toplumsal olay için hızlıca bir iletişim ağı kurmaktadır. Fakat olayın ideolojik altyapısı, geçmişi, ciddi bir planlama süreci gibi durumlar söz konusu olmadığında bu anlık tepkinin daha sonra sönüp gittiği birçok toplumsal tepki görmekteyiz. Aynı zamanda bu teknolojilerin azınlıklara ve ezilenlere yeni hareket alanları sağladığı kadar, iktidarlara da yeni baskı alanları yaratıp gözetimi arttırmalarını kolaylaştıran bir alan yarattığı gerçeği de unutulmamalıdır.

Dijital aktivizmin bir diğer sorunu da ‘‘dijital fanus etkisi’’ olgusudur. Aktivizmi sadece internet ortamında bir şeyler yazarak ve tıklayarak, başkalarının ürettiği içeriği paylaşarak günlük aktivizm kotasını doldurup huzura eren miskin eylemci kitlelerin varlığı en büyük problemdir. Bu, ortadaki eylemi etkisiz hale getiren bir tür ‘‘dijital fanus

etkisi’’dir (Karagöz, 2013, s. 141). İnternet ortamında sosyalleşen insanların, önlerine rastgele çıkan bir bannerı tıklayarak Afrika’daki açları doyurduklarına ya da yağmur ormanlarını kurtardıklarına inanmalarını sağlayan bu miskin eylemcilik, dijital bir fanus içinde etkisiz bir eylem modelinin benimsenmesine sebep oluyor (Uçkan, 2016).

Dünya genelindeki internete erişim anlamındaki sayısal uçurum, teknolojik altyapı ve kullanım şansı, internetin ve sosyal medyanın ağırlıklı olarak yeni orta sınıfın ayrıcalıklı aracı haline gelmesi, toplumsal hareketlerin yayılmasındaki önemli bir engel olarak gözükmektedir. 2019 verilerine göre internet kullanımını incelediğimizde Afrika ile Avrupa ülkeleri arasındaki uçurum çok yüksek boyutlardadır. Doğal olarak son yıllarda meydana gelen toplumsal hareketlerin bazılarında sanki her şey dijital dünya, internet sayesinde gibi olmuş gibi gösterenlerin nasıl yapıldığı anlaşılmaktadır. Batıdakiler, internete erişimin çok düşük olduğu Afrika’daki problemleri tek tıkla çözdüklerine inandıkları dijital fanuslarının içinde slaktivizm emareleri göstermeye devam etmektedirler.

Malcolm Gladwell, miskin aktivizmin sahası olduğunu düşündüğü internet ve sosyal medyanın, bir diğer boyutu teknolojik gelişmeler kısmına da değinmiştir. Cep telefonlarının IŞİD ve Boko Haram gibi terör örgütlerinin gerçekleştirecekleri eylemi koordine etmede geçmişe oranla çok daha kolay hale getirdiğini söylemektedir (Gladwell, 2017, s. 24-25). Bunu sosyal medyaya uyarladığımızda da aynı durum söz konusu olabilir. İnsanlık için iyi olduğunu düşündüğümüz bir sosyal sorumluluk hareketinin propagandasını yapabildiğimiz bu saha, aynı zamanda kötü niyetli insanların da kullanımına açık durumdadır. Bu terör örgütleri vb. kötü niyetli oluşumlar aynı şekilde kendilerini daha büyük kitlelere kolaylıkla duyurabiliyor, kendi aralarındaki iletişimi daha kolay sağlayabiliyor.

Dünyadaki internet kullanım oranlarına baktığımızda birçok ülkede insanlar günlerinin önemli bir bölümünü cep telefonları ekranlarında geçiriyor. İş, okul gibi durumlar yüzünden masaüstü bilgisayar ve laptop kullanımı hatta tableti de eklediğimizde gün içerisinde dijital ekranlara bakma süremiz oldukça fazla olmakta. Gazetelerin satış sayılarının düştüğü, online olma süresinin ise giderek arttığı dünyada bu miskinlik durumu yalnız aktivizm yönünden de etkin değildir. Sürekli bilgisayara bakmak yani

adeta dijital ortamda yaşayan bireyler haline gelmek başka yeteneklerimizi de kaybetmemize yol açmış durumda. Enformasyonu dijital ortamda hızlı bir şekilde ve hemen tüketerek almak yüzünden, bu duruma alışan beyin metni baştan aşağıya okumakta zorlanmaktadır. İnternete özgü okumalar beynin okuma yeteneğine zarar verdiği gibi okumak yerine bakmak fiilinin daha doğru olacağı bir durum yaratmaktadır (Turgut, 2013, s. 102). Gün içinde denk geldiğimiz birçok habere aslında sadece bakıyoruz. Alışkanlıklarımız gereği tek tıkla beğeni yapmanın kolaylığına alışmış topluluklar, çoğu zaman içeriği ne kadar umursuyor ya da dijital olarak destek verdiği inandığı olayın devamını takip ediyor? Aynı ekran üzerinde bir katliam haberi ile bir yemek firmasının indirim haberi arka arkaya veri olarak gözümüzün önüne geliyor. Buna yıllardır, günde birçok kez maruz kalıyoruz ve artık duyarsızlaşma başlıyor. Önemli olduğunu düşündüğümüz bir tweeti sadece alışkanlık gereği retweet yapıp daha sonra olayın sonucunu takip etmeyen ve sadece online olandan eksik kalmama adına sesini dijital mecralarda duyuran milyonlarca miskin yığınlar haline gelen bir dijital dünyada yaşamaktayız.

2.5.3. Slaktivizm Bağlamında Toplumsal Hareketler

İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sonucu toplumsal hareketlerin yaşadığı değişim ve dönüşüm, yeni aktivizm türlerinin de doğmasına yol açmıştır. Önce interneti alternatif medya olarak kullanan ve örgütlenme biçimlerine çeşitli farklılıklar sağlayan dijitalleşme süreci, bu olumlu yönlerinin dışında bazı olumsuz sonuçlarda doğurmaktadır. Dijital aktivizm olarak adlandırdığımız sürece “kötümser” olarak yaklaşan grup, bu aktivizm türünün miskin-aktivizm yani slaktivizm olduğunu ileri sürmüştür. Son yıllarda dünyanın çeşitli yerlerinde gerçekleşen toplumsal olaylarda da slaktivizm olarak nitelendirebileceğimiz gerçekler mevcuttur. Sayısal uçurum, dijital fanus etkisi gibi birçok etmen aslında internet üzerinden topyekün kolektif bir örgütlenme biçiminin tam olarak mümkün olamayacağını da kanıtı niteliğindedir. Kapitalist güçlerin “Twitter devrimi” olarak nitelendirdiği bazı toplumsal olaylar, kendi ürettikleri ve kontrol altına aldıkları sosyal medya platformlarına niteliğinden fazla bir övgü yapmaktadır.

Slaktivizm kavramının üzerinde duran en önemli yazarlardan biri Evgeny Morozov'dur. Kendisinin ve birçok kuramcının dünya üzerinde son yıllarda meydana gelen bazı toplumsal olaylarda miskin aktivizm öğelerinin bolca bulunduğu ve internet devrimi olarak nitelendirilen şeyin aslında Batı pompalaması bir süreç olduğu yönünde ciddi iddiaları söz konusudur. Wall Street'te aktif olarak kullanılan dijital medya; Arap Baharı, İspanya Olayları ve ülkemizde yaşanan Gezi Parkı gibi süreçlerde de aktif bir şekilde kullanılmıştır.

1990 sonrası doğan kuşağı tanımlamak için ortaya birçok terim atılmıştır. İnternetin de doğuşu ve yükselişine şahit olan ve yeni iletişim teknolojileriyle birlikte büyüyerek paralel bir gelişim gösteren bu kuşağa yapılan tanımlamalardan bir tanesi de dijital yerliler terimidir. Bu isim ilk kez 2001 tarihinde Marc Prensky tarafından kullanılmaya başlanmıştır. O yıllarda bu yeni jenerasyonun önceki jenerasyonlara göre radikal bir şekilde farklılıklar gösterdiğini söylemiştir. Prensky'nin ortaya attığı bu "Dijital Yerliler/Digital Natives" terimini daha iyi anlamak için süreci incelemek oldukça açıklayıcı olacaktır. 90'lı yıllardan günümüze her yıl katlanarak artan dijital teknoloji ürünleriyle kuşatılmış bir dünyaya doğan ve yetişen bu nesil, küreselleşen ve dijitalleşen bu yeni dünyanın ana dilini yani bilgisayar ve internet dilini de doğuştan öğrenerek yetişen kuşağın ta kendisidir. Bu nedenlerden dolayı onları dijital çağın bizzat yerlileri yani "dijital yerliler" olarak nitelendirmektedir. Yeni teknolojiler çağında doğmamış ve bu yeni çağın dinamiklerine ancak orta yaş dönemlerinde denk gelen kişileri ise "dijital göçmen" sıfatıyla tanımlar (Prensky, 2001, s. 2-3).

Dijital yerliler olarak bahsettiğimiz kuşağın internet ve yeni teknolojilerden faydalanarak üstün bir protesto hareketi ortaya çıkardığı fikri, hem hareketleri derinlemesine incelediğimizde aslında sadece internete mal edilemeyeceğini hem de hareketlerin sonucunun genelde iktidarların ve dünyanın güçlü ülkelerinin istediği şekilde bittiği gerçeğini de ortaya koymaktadır. Lojistik ve haberleşme ağı konularında katkısı olduğu yadsınamayacak bir gerçek olan internetin varlığı, bu toplumsal hareketlerde ciddi bir miskinliğe de sebep olmaktadır. Ortaya konan birçok göstergeye göre dünya genelindeki internete erişim olanakları bağlamındaki sayısal uçurum sebebiyle aslında o kadar da evrensel bir temel erişim şansına sahip olmadığını kanıtıdır.

İnterneti temsilden öte simülasyon olarak da düşünebiliriz. Gerçeklik duygusunu kendi bağlamı içerisinde aslında korumaktayken, özneyi duygulanımsal olarak efektif bir şekilde siler. (Nalçaoğlu, 2005, s. 63). Gerçeklik duygusundan çoğu zaman uzaklaştığımız ve tek tuşla gerçekten dünyanın bir noktasındaki problemi çözebileceğimize inanmamızı sağlayan bir miskinlik verdiği ortadadır. Sanal cemaatlerimiz içerisinde aktif bir şekilde politik söylemler üreterek kendi bahçesinde devrim inancını sürdüren kitleler mevcuttur. Dijital aktivizme yönelik iyimser yaklaşımların karşısında yer alan Evgeny Morozov, internetin demokratik eylemin yayılmasına yardımcı olduğu gerçeğinin yanı sıra kolluk kuvvetlerinin isyancıları tespit etme ve takip etme süreçlerinde de aktif kullandığının altını çizmektedir. Gerçek siyasal eylemin ancak gerçek insanlarla gerçek kamusal alan üzerinde mümkün olabileceği üzerinde durmaktadır (Binark, 2012, s. 55). Birçok iyimser kuramcının artık internetin günümüz devrimlerinin vazgeçilmez bir parçası olduğu ve “örgütsüz örgütlenme” olarak ele alınması fikrine şu sözlerle karşılık vermektedir: “Örgüt olmadan örgütlenebilirsiniz, ama devrimciler olmadan devrim yapamazsınız.” (Morozov, 2010).

2011-16 yılları arasında dünyanın birçok farklı noktasında benzer eylemler gerçekleşti. Genellikle ülkenin genç nüfusunun aktif olduğu ve yeni iletişim teknolojilerinin birçok konuda sıklıkla kullanıldığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Hızlı haberleşme, anında etkileşim, kısa sürede daha fazla insanı haberdar etme gibi katkıların internet ve sosyal medya kazanımları olduğu bir gerçek olmakla beraber; hemen hemen her eylem tarihsel süreçte “devrim” olarak nitelendirdiğimiz olaylara benzer sonuçlar elde edemedi. Anlık patlamalar, anlık yok oldu. Arap Baharı siyasal alt yapısı sebebiyle diğerlerinden biraz ayrılan bir noktada olsa da o protestolarda da internet sıkça kullanıldı.

Pablo Gerbaudo bu süreçte gerçekleşen toplumsal olayları beş farklı küme olarak ele almış ve şu şekilde sıralamıştır (Gerbaudo, 2017, s. 41):

- Birinci küme 2011’in ilk çeyreğinde meydana gelen Tunus, Libya, Mısır, Bahreyn, Yemen ve Suriye devrimleri ve Fas ve Cezayir’de ortaya çıkan büyük protesto hareketleri yani dünyanın bildiği genel adıyla ‘Arap Baharı’.

- İkinci küme olarak ise, Mayıs 2011 tarihinde İspanya’da başlayan ve ardından Yunanistan’da da dalgalanmalara sebep olan Akdeniz bölgesindeki Indignados hareketidir.
- Üçüncü küme olarak Eylül 2011’de ABD’de New York şehrinde başlayan Wall Street’i İşgal Et hareketidir.
- Dördüncü küme 2013 yılında ülkemizde gerçekleşen Gezi Parkı protestoları ve Brezilya’da gerçekleşen eylemlerdir.
- Beşinci ve son küme olarak Fransa’daki 2016 Nuit Debout protesto hareketlerini belirtmiştir.

Bu süreç boyunca meydana gelmiş toplumsal hareketlerin birçoğunda dijital dünyadan da fayda sağlanmıştır. Bazılarında internet ve sosyal medya kullanımı oldukça yüksektir. Slaktivizm kavramı bağlamında bazı hareketler incelendiğinde, Morozov ve benzeri kötümser yazarların nelere dayanarak bu fikre sahip oldukları daha açıklayıcı ve anlaşılır olmaktadır.

2.5.3.1. Arap Baharı

Arap Baharı, 2010 yılında başlayan ve günümüzde dahi belli bölgelerde süren, Arap dünyasında meydana gelen toplumsal hareketlerin ve halk ayaklanmalarının genel adı olarak bahsedilen süreçtir. Siyasi altyapısı başka bir tartışma konusu olan fakat genel hatlarıyla Arap halklarının demokrasi, özgürlük ve insan hakları gibi konulardaki talepleri doğrultusunda gerçekleşen ve bazı bölgelerde hükümetlerin devrilmesine kadar giden bu süreçte internet ve yeni iletişim teknolojileri de oldukça sık kullanılmıştır.

17 Aralık 2010 tarihinde Muhammed Buazizi ismindeki bir seyyar satıcının, kolluk kuvvetlerinin tezgahına el koymasıyla birlikte Tunus’ta kendini ateşe vermesiyle beraber Arap Baharı sürecinin de fitili ateşlenmişti. 14 Ocak günü ise Tunus diktatörü ülkeyi terk etti. Cezayir, Libya, Yemen, Suudi Arabistan, Mısır, Suriye gibi birçok Arap ve Afrika coğrafyasındaki ülkelere de sıçrayan bu kitlesel protestoların bazıları devrimle sonuçlandı (Jasper, 2017, s. 189).

Mısır'da polisin orantısız şiddetine karşı başlatılan protestolar için halk cep telefonları ve sosyal medya aracılığıyla sokağa döküldü. Fakat bir süre sonra hükümet, cep telefonları ve internete erişimi kapattı. Bu noktada eski usul yani yüz yüze iletişim ağları devreye girdi. 28 Ocak tarihinde protestocular camileri doldurdu (protesto alıntı). Sosyal medyanın iletişim ve koordine olma anlamındaki yararı azımsanamayacak bir gerçek iken, hükümetin interneti istediği an kısa bir süre içerisinde kapatabilme kozuna karşılık devrim ateşi sönmüş müydü? Tarihin her başarılı devriminde olduğu gibi kamusal alanda toplanan ve yüz yüze birbirine dokunarak iletişim kurarak gerçek bir bağ kuran topluluk protestolarına devam etti. Sosyal medya başka insanlar ile bağ kurma noktasında büyük katkı sağlar. Fakat asla fiziksel yakınlıkta kurulan ilişkilerin yerini tutamaz.

Gerbaudo ise Arap coğrafyasında gerçekleşen bu sürecin Amerika'dan sürekli olarak "internet devrimi" olarak nitelendirilmesi ve temellendirilmemiş yorumlar yapılmasına şu noktadan yaklaşıyor (Gerbaudo, 2014):

"Muhtemelen hayatlarında bir kez olsun gözyaşı bombasının kokusunu almamış olan Amerikalı internet havarilerinin bulunduğu "Facebook devrimleri" ve "Twitter devrimleri" gibi bayağılaştırıcı terimlere yansıyan şekilde, sosyal medyayı ve protesto hareketlerini kuşatan büyük aldatmacalardan hepimiz usandık."

Tekno-iyimserlerin de dijital aktivizmle ilgili buna benzer düşünceleri vardır. Bu teknolojilerin eski toplumsal hareketlere nazaran daha hızlı bir ağ kurma becerisi olduğu aşikar olmakla beraber, dünyada bugüne kadar başarılı olmuş her devrimin temel özelliklerinden "sokak" vurgusu bu "internet havarileri" tarafından çok da bahsedilmemektedir. İnternete ve sosyal medyaya misyonundan fazla anlam yüklemek, mucidi Amerika olan platformlar sayesinde Ortadoğu halklarının gerçekten "devrim" yaptığına inanmamızı beklemeleri fazlasıyla iyimser bir düşünce yapısıdır. Mısırlı eylemciler hem ülkedeki vatandaşların hem de dünyanın geri kalanının ilgisini çekmeyi başardığı bir gerçektir. Fakat bu sosyal medya sayesinde değil, bizzat Kahire meydanlarını binlerce kişi doldurarak olmuştur. Bu kalabalığın dünyaya gösterilmesi aşamasında yardımcı bulunan sosyal medya, eylemin kendisini tetikleyen değil; eylemin

dünyaya gösterilmesine katkı sunan birçok önemli parçasından yalnız bir tanesidir (Gerbaudo, 2014, s. 19).

Hem Tunus hem Mısır hem de birçok Arap ülkesindeki protestoda ‘‘Facebook devrimleri’’, ‘‘Twitter devrimleri’’ tabirleri bazıları tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Fakat bu ülkelerin hem günümüz hem de o dönemki internete erişim olanaklarına baktığımızda protestocuların kısıtlı bir kısmının internet kullandığını ve o vasıtayla orada bulunduğunu görebiliyoruz. Mübarek ve diğer liderlerin interneti istedikleri an keşbildiklerine de şahit olduğumuz noktada bu hareketlere bu tarz isimler takmanın ne kadar yanlış olduğunu anlayabiliriz. 2011 tarihinde Mısır’daki hanelerin sadece %25’inde internet bağlantısının olması bu önermeleri doğrulayan en büyük göstergelerden bir tanesidir (Gerbaudo, 2014, s. 80). Mısır vatandaşı olan yetişkinlerin ise sadece %4’ünün Facebook hesabı varken, Twitter kullanan kişi sayısı ise nüfusun yalnızca %0.15’lik kesimine tekabül ediyordu (Gerbaudo, 2014, s. 80). Bu istatistiklerde göstermektedir ki Mısır’daki devrim hareketinin temelini sosyal medya kanallarıyla sokağa çıkan kitleden öte sözlü iletişim yoluyla harekete geçen ve işsizlik, rejim baskısı gibi sebeplerle isyan eden kitle oluşturmaktadır.

Jan Van Dijk’te Arap Baharı sürecini yorumlarken, bu protestolar zincirinde İnternet uygulamalarının bahsedilen özgürleştirici potansiyeline çok fazla vurgu yapılarak aslında bu ayaklanmalarının arka planında var olan sosyal, siyasal ve ekonomik temel nedenlerin göz ardı edildiği vurgusunu yapmaktadır (Dijk, 2016, s. 158). Aynı zamanda bu tarz diktatörlüğe benzer rejimlerde hükümetler muhaliflerin haritasını çıkarmak ve gözetim altında tutmak için internetten yararlanmaktadır. Facebook ve Twitter gibi sosyal medya araçları açık ortamlardır. Aynı şekilde devletin her yerden izleyebildiği mobil telefondanlar da öyle. Sosyal medya uygulamaları ve akıllı telefonlar kadar muhaliflerin haritasını daha iyi çıkartabilecek bir araç mevcut değildir (Dijk, 2016, s. 159).

2.5.3.2. İspanya Olayları: Indignados Hareketi

Indignados (Öfkeliler), 2011-12 tarihlerinde İspanya’da meydana gelen bir toplumsal protestodur. Ülkedeki yoğun işsizlik, geçim sıkıntısı gibi gerekçeler sebebiyle

ortaya çıkan toplumsal protestolar, 15 Mayıs 2011 tarihinde başlamıştır. İnternet kanalları aracılığıyla ‘‘Gerçek Demokrasi Şimdi!’’ ve ‘‘Geleceği Olmayan Gençlik’’ gibi platformlar üzerinde bir araya gelerek tepkilerini önce sanal olarak dile getirip, daha sonra bu dijital aktivizm örneğini sosyal medya aracılığıyla örgütlenerek sokağa taşımışlardır. Hükümetin ekonomi politikalarını barışçıl bir şekilde protesto eden Öfkeliiler, internet ve sosyal medyadan oldukça yararlanmışlardır (Turhan D. G., 2017, s. 37).

Arap Baharı’nda olduğu gibi İspanya protestolarında da sosyal medyanın gücünden fayda sağlanmıştır. Haberleşme ve ana akım medya karşısında gerçekleri dile getirmek için insanlar bu platformları kullanmıştır. Fakat bu harekette de bizzat meydanlarda geliştirilen pratikler, kurulan ilişkiler internet ortamında var olan ‘‘sanal yakınlık’’ türüyle bir ortak noktası yoktu (Gerbaudo, 2014, s. 159). Ülkede bir şeyleri değiştirmeyi hedefleyen ve kısmen başarıya ulaşan kitle, internette hashtag üreten değil, sokaklarda slogan atan ve kamusal düzlemde birlikte hareket eden kitleydi. Puerto del Sol meydanında ve ülkenin birçok noktasında sıklıkla duyulan ‘‘no estamos en Facebook, estamos en la calle!’’ (Biz Facebook’ta değiliz, biz sokaklardayız!’’ sloganı da bu iddiayı destekler niteliktedir (Gerbaudo, 2014, s. 155). Sokaktaki insanlar, tercihini meydanlara inmek yerine sadece Facebook iletileri paylaşarak bir şeyleri değiştireceğini inanan miskin aktivistlerin aksine Facebook ve Twitter’da durum mesajı yazmak yerine meydanlardaki metro istasyonlarının girişlerine yüzlerce not yapıştırmayı tercih etmekteydiler.

Eylemlere katılan insanlar, sosyal medya platformlarındaki tartışmalarda yer almak ya da takip etmekten öte, kendileri bizzat çalışma grupları kurmuş ve komisyonlar vasıtasıyla olayları yüz yüze ele alıyor ve tartışıyorlardı. İnsanların sokaklarda ve meydanlarda sağladığı yüz yüze ilişkiler, internette sağlanan ilişkilerden çok daha gerçekçiydi. Protestocuların Jose Ordonez bu durumu şöyle yorumluyor: ‘‘Ancak bir meclise katıldığımız zaman yalnızlığınız ortadan kalkar. İnternet, izole edilme riski doğuruyor’’ (Gerbaudo, 2014, s. 155). Evinde bilgisayar başında attığı bir post sayesinde bir rahatlama hissedilen ve sokağa çıkıp protesto ettiği güçlerle bizzat karşı karşıya gelmeyi tercih etmeyen birey, sokaktaki insanların görece başarısını da kendi başarısı zannedip hashtagler vasıtasıyla devletin gözetimindeki sosyal medya platformlarında kutluyor.

Democracia Real Ya'dan Aitor'un söylediği üzere: "Kamplar, internetteki parçalanmışlığı aşmak, internetin yapısını çok iyi yansıtan sosyal atomlaşmadan kurtulmak açısından oldukça önemli" (Gerbaudo, 2014, s. 156). Eylemlere lojistik ve hızlı haberleşme katkısı yadsınamaz olan sosyal medya, birçok insanı da miskin eylemciliğe itmektedir. 2011-12 protestolarının sonucunda 2014 yılında kurulan sol parti Podemos, sosyal medyadaki milyonlarca kişinin desteğini ve tweetlerini seçimlerde aynı sonuçlarla alamamaktadır. 2019 yılında gerçekleşen son seçimlerde, aşırı ırkçı sağ partiyle arasında yalnızca 14 vekil vardır (BBC, 2019). İnternette oluşan büyük yankılar ve destekler çoğu zaman balon gibi sönme eğilimi gösterebilmektedir.

2.5.3.3. Occupy Wall Street: İşgal Et Hareketi

"Wall Street'i İşgal Et" yani orijinal adıyla "Occupy Wall Street" hareketi, 17 Eylül 2011 tarihinde ABD'nin New York kentinde meydana gelmiştir. Ülkenin finansal kalbi olarak kabul edilen Wall Street'te, Kanadalı aktivist grup Adbusters tarafından başlatılan hareket, dönemin önemli bir halk eylemi ve toplumsal hareketi olarak kabul edilmektedir. Amacı ülkedeki sosyal eşitsizliğe dikkat çekmek ve şirketlerin Amerika yönetimi üzerindeki kontrolünü protesto etmektir. Dijital aktivizm emareleri gördüğümüz önemli protestolardan biri olan eylemin internet ve sosyal medyayla ilişkisi hakkında farklı yaklaşımlar söz konusudur.

Sosyal medya protestonun zeminini belirleyip, hızlı bir şekilde bir araya gelmenin en önemli araçlarından biri haline gelmişti. Olayları tarafsız bir şekilde halka iletmeyen geleneksel basın organlarına alternatif bir medya oluşturmuş ve olayların yankı bulmasına da olanak sağladı. Bu özellikleriyle dijital aktivizmin Wall Street olaylarına olumlu yanlarından bahseden Gerbaudo bu hareketin ortaya çıkışını ve görece başarısının sadece sosyal medya açıklanamaz olduğunu ama internet ve sosyal medyanın protestolara katılım sağlayan insanları harekete geçirmesini ve toplulukların koordine edilmesinde önemli bir rol oynadığını söylemiştir (Gerbaudo, 2014, s. 167).

Bütün bu olumlu yanlarına rağmen hareketin sonucuna bakıldığında ABD'de düzenin pek de değişmediği görülmektedir. Hareketin küçük başarıları oldu ama kapitalizmi neredeyse hiç dizginleyemedi (Jasper, 2017, s. 29). Bunun en önemli

nedenlerinden biri bu eğitimli ve yeni teknolojiyle donanımlı protestocular, bilindik toplumsal hareketler reflekslerinden oldukça uzaktı. Bir kısım insanın sadece Twitter ve benzeri platformlar üzerinden destek vermesi, gerçek devrimin sokakta olacağı fikrini doğrular niteliktedir. ABD’de nüfusun internete erişim olanakları düşünüldüğünde, erişim olanaklarında sayısal uçurum söz konusu olan Arap ülkelerindeki kadar etkili olan bir toplumsal protesto ortaya konamayışı aslında miskinliği en iyi açıklayan durumlardan biri olmaktadır. Sosyal medyanın lojistik ve haberleşme ile alakalı etkileri ileri düzeyde olmakla beraber tek başına bir devrim yapamayacağı gibi zaman zaman miskin aktivizm sahası haline geldiği de gözlemlenmektedir.

1963 yılında Washington’da Martin Luther King’in meşhur ‘‘Bir hayalim var’’ konuşmasını yaptığı yürüyüş, sadece bir yürüyüşten ya da güçlü bir hitaptan ibaret değildir. Yürüyüşle sonuçlanmış ama uzun yılların harcadığı, itinalı bir çalışma görmekteyiz. Ama bunun aksine İşgal’in iki hafta içerisinde anlık olarak yükseldiğini, sosyal medya aracılığıyla büyük kitlelere ulaştığını ama sonucunda etkisini uzun süre gösterebilecek kazanımlar elde edilmediği bilinmektedir. Dijitalleşme süreciyle birlikte dönüşerek değişen bu yeni toplumsal hareketler bir sonraki adımı düşünmeden, düşünecek fırsat dahi bulamadan ne yapacağını bilmeyen genç oluşumlara benziyorlar. Çünkü bu gibi geçişleri atlatacak ne derinliğe ne de kapasiteye sahipler. Devrimler, beraber çalışabilme kapasitesine ve birlikte kolektif bir şekilde düşünebilmeye bağlıdır (Tüfekçi, 2014).

2.5.3.4. Gezi Parkı Olayları

Taksim’deki Gezi Parkı’na Topçu Kışlası yapılması amacıyla 27 Mayıs 2013 tarihinde ağaçları kesmek için parka iş makineleri girmiştir. Çevreci aktivistler çalışmalarını durdurmak maksadıyla parkın içine kamp kurmuş ve bu durumu protesto etmişlerdir. Fakat ilerleyen günlerde erken saatlerde çadırların polis tarafından yakılması, orantısız güç kullanılması ve bu görüntülerin sosyal medya aracılığıyla bir anda milyonlarca insana ulaşması infiale yol açmış ve binlerce kişi Taksim Gezi Parkı’na akın etmiştir. Barışçıl eylemler sloganlar eşliğinde devam ederken, polis 1 Haziran günü Taksim Meydanı’ndan çekilmiş ve binlerce protestocu parkın her noktasına kamp kurmuştu. Eylemler bir noktadan sonra ülkedeki genel siyasal, ekonomik, insan hakları

ve özgürlük gibi konulardaki temel eksiklikler üzerinden genel bir direnişe evrilmiştir. Protestolar ülkenin her yanına sıçramış, bütün şehirlerin büyük meydanları, parklarında Gezi Parkı'na selam durulmuş ve Türkiye'nin son yıllardaki en büyük toplumsal hareketi meydana gelmiştir. 15 Haziran günü ise polisin müdahalesi sonucu park ve çevresindeki kamp dağıtılmış, eylemciler parktan dışarı çıkarılmıştır. Eylemler tüm Türkiye'de uzun süre devam etmiştir.

2010 yılından sonra dünyanın çeşitli coğrafyalarında meydana gelen toplumsal hareketlerde olduğu gibi Gezi Parkı eylemlerinde de internet ve sosyal medya oldukça efektif kullanılmıştır. Protestocuların büyük çoğunluğu Facebook ve Twitter gibi platformlar üzerinden iletişime geçmiş, #OccupyGezi ve #DirenişGeziParki gibi Twitter üzerinde oluşturulan hashtagler uzun süre dünya gündeminde bir numaralı sırayı korumuştur. İnsanlar Twitter vasıtasıyla yol bilgisi alıp, kayıp ilanlarını birbirlerine ileterek yardımcı olmuşlardır. Ana akım medyada yer almayan gösteriler, yer aldığı anda da çoğu zaman manipülatif ve gerçek dışı haberlerle olayları olduğu gibi aktarmamıştır. Orijinal CNN'nin yaşananları bire bir aktarırken, CNN Türk'ün tek bir haber bile yapmayıp "Penguen belgeseli" yayınlaması uzun süre gündemden düşmemiştir.

Lidersiz ve doğal bir şekilde başlayan, sosyal medya vasıtasıyla yeni kuşağın da belki de ilk kez dahil olduğu böylesine büyük çaptaki bir toplumsal protesto, kışlanın yapım kararını durdurmayı başardı. Fakat ekonomik, siyasal sebeplerden hükümete protestoya dönüşen eylem o konuda isteğini gerçekleştirmediği gibi ilerleyen zamanlarda sosyal medya üzerinde örgütlenen ve içerik üreten birçok insan göz altına alındığı bir hale dönüştü. Dezenformasyonun inanılmaz boyutlara ulaştığı Twitter ve Facebook'ta Gezi Parkı'ndan alakasız görüntüler paylaşarak sanki oraya ait bir görselmiş gibi paylaşım yapanlar, yalan haberleri binlerce kişiye ulaştıranlar bir kaos ortamı oluşmasına da olanak sağlamış oldu.

Ayrıca gözetimi kolaylaştıran ve herkese açık bir platform olan sosyal medyada paylaştıkları ve ürettikleri içerikler yüzünden baskıcı hükümetler tarafından gözetime tabi tutulan yığınlar mevcuttur. Gezi Parkı Eylemleri sırasında da birçok ilde benzer sebeplerle gözaltılar olmuştu. Örneğin İzmir'de "halkı isyana teşvik" ettikleri ve

propaganda yaptıkları iddia edilen 19 ile 25 yaş arasındaki 29 kişi gözaltına alınmıştı (Hürriyet, 2013).

İnternetin tek başına özgürleştiren bir doğası olduğuna yönelik var olan inanç ve aslında var olan risklerini görmeye direnmek siber-ütopyacılık olarak adlandırılır (Morozov, 2011). İnternetin demokratik katılımı arttırdığı argümanının doğru olduğunu hemen hemen son yıllarda gerçekleşen bütün toplumsal olaylarda görmekteyiz fakat bir Rönesans etkisi yapmasını ya da Fransız devrimi gibi bir sonuç doğurmasını beklemek siber-ütopyacılıktan başka bir şey değildir. Protestocular internet üzerinden örgütlenirken, devletler sadece izlemekle kalmamaktadır. Arap Baharı'ndaki internet üzerindeki hakimiyeti çok güçlü olmayan liderlerin çözümü sadece interneti kapatmada bulması riskler arasından en naif olanı olabilir. Gözetimin geldiği boyutu, internet üzerinde bıraktığımız izlerden oluşan büyük verinin kimlere ne şartlarda satıldığı durumu internetin risklerinden sadece birkaç tanesidir. Siber-ütopyacılar olarak adlandırdığımız kitle Gezi Parkı'nı Fransız Devrimi'ne benzetti. Fakat atladıkları konu orada talepleri yerine getirilene kadar sokaktan ayrılmayan ve internet olmadan da koordine olunabileceğini göstererek hedefleri doğrultusunda başarı sağlayana kadar protestolara devam eden bir kitle vardı.

Teknolojik gelişmeler toplumsal olayları güçlendirdiği gibi aynı zamanda onları çelişkili bir biçimde zayıflatabiliyor. Günümüzde tweetler küresel bir farkındalık kampanyası başlatabilir ya da bir Facebook sayfası büyük bir seferberlik merkezi haline gelebilir. Fakat dijital ortamdan yararlanan bütün bu toplumsal hareketlere baktığımızda ilham ettikleri enerjinin büyüklüğüyle pek de doğru orantılı bir sonuç yakaladığını görememekteyiz. Gezi Parkı için de bu durum böyledir. Ortaya ise şu soru çıkmakta: "Dijital teknolojinin eylemler için işleri kolaylaştırmasına rağmen, neden aynı şekilde başarılı sonuçlar da kolay olmuyor?"

Günümüz toplumsal hareketlerinde aktivizm için dijital platformlar tercih edilirken, işleri zor yoldan yapmanın faydalarının gözden kaçabildiğine vurgu yapan Zeynep Tüfekçi: "Kolay harekete geçmek kolay kazanç elde etmek demek değildir" cümlesiyle aslında bu noktaya vurgu yapmaktadır (Tüfekçi, 2014). Teknolojinin birçok farklı güç sağladığı, sosyal medyanın faydaları aşır. Fakat insanları miskin aktivizme

yöneltilme potansiyeli, bazı şeylerin çok kolay halledilebiliyor oluşu aynı şekilde o eylemlerin balon misali sönmeye de yol açmaktadır. 1955 tarihinde Alabama’da otobüsler ırklara göre ayrılmıştı. Bu durumu protesto etmek isteyen İnsan Hakları Hareketi yıllarca hazırlandı. Rosa Parks tutuklandığı gün artık eyleme geçme vakitlerinin geldiğini düşünmeye başladılar. Ellerinde ne Facebook ne Twitter ne de herhangi bir sosyal medya aracı vardı. Bir üniversitesinin kopyalama odasına gizlice sızdılar ve gece boyunca çalışarak 52.000 adet broşürü teksir makinası vasıtasıyla çoğalttılar. Şehri baştan aşağı gezerek broşürleri elle dağıttılar. Lojistik görevler günümüze göre oldukça zordu. Organize olabilecekleri ve tek tıkla haberleşip konum paylaşabilecekleri akıllı telefonları mevcut değildi. Aynı zamanda işe gitmek zorundaydılar. Bu sebeple bir dolmuş sistemi organize ettiler ve tüm bunları gerçek kamusal alanda buluşarak yüz yüze yaptılar. Bu sistemi yürütmek için neredeyse her gün buluşuyorlardı. Bu sistemi bugün yapmak çok daha kolay olurdu. Çok büyük siyasi tehlikeler atlattılar, risk aldılar ve baskıyla yüzleştiler. Üstesinden gelmeyi başarıp büyük siyasi imtiyazlar elde ettiler. Bu teknolojiler benimsenirken aslında yavaş ve kararlı hareket etmenin bazı faydaları görmezden gelinmektedir. Bunun en büyük göstergelerinden biri de Gezi Parkı Eylemleri başladığı noktada çok çabuk ülke çapında bir protestoya dönüşen fakat bir yıl sonra çoğu isteğini yerine getirememiş ve aynı yıl içerisinde iktidara iki seçim kaybetmiş, ümidini yitirmiş bir protestocu yığını vardı (Tüfekçi, 2014).

İnsan Hakları Hareketinin örneğinde gördüğümüz üzere tüm bu zor lojistik görevler, zahmetli haberleşme çabaları sadece bu eylemlerin başarıya ulaşmasını sağlamadı. Aynı zamanda öyle bir organizasyon yarattı ki birlikte kolektif düşünemeyi başaran topluluklar yarattı. Gezi Parkı örneğinde aniden parlayan ve etki yaratan toplumsal protestolar, kısa sürede kolektif düşünememekten de kaynaklı bir kaosa dönüştü. İnternetteki dezenformasyon, protestonun kimyasını bozdu. Bir yılın ardından protestolar sonrası ilk seçimde iktidar yine farkla kazanmıştı.

2.5.3.5. Change.org

Change.org, Ben Rattray tarafından 2007 yılında ABD’de kurulan bir dijital imza kampanyası projesidir. 196 ülkede yaklaşık 300 milyon kişinin aktif olarak en az bir kampanyasına katıldığı ve kendi tabirleriyle 300 milyon kişi kendi toplumlarında değişim

yaratıyor. Sloganları ‘‘Dünyanın Değişim Platformu’’ olan bu site, Eylül 2012 tarihinden itibaren Türkiye’de de Türkçe olarak çalışmaktadır.

Türkiye’de ve dünya üzerinde birçok imza kampanyası başlatılmış olan sitede başarıya ulaşmış fazlasıyla proje bulunmaktadır. Fakat bu projeler başarıya sadece Change.org vasıtasıyla ulaşip ulaşmadığı soru işaretidir. Ülkelerin çoğunluğunun üzerinde hem fikir olduğu, STK’lar ve milletvekilleri tarafından da dile getirilen, avukatlarca takip edilen konular bu platformda da binlerce imzaya ulaşmış olması zaten bu imzalar olmasa da o konuda değişiklik yapılacağı ibarelerini vermektedir. Dijital aktivizmin toplumsal hareketlere olan hızlı etkileşim ve haberleşme desteği Change.org örneği üzerinde de görülmektedir. Ama aynı zamanda Change.org’da ‘‘Çin Hapishanesindeki 4 çocuğa yardım et’’ gibi 2.500 imza hedefi olan kampanyalara dünyanın başka ucundan imza atarak gerçekten o çocukları hapisten kurtardığını zanneden bir miskin eylemcilik modeli de doğurduğu bir gerçektir. Change.org hakkında yapılan en büyük eleştirilerden biri de ‘‘Büyük Veri Distopyası’’ olduğu iddiasıdır.

2016 yılında İtalyan Dergisi L’Espresso’da yapılan ‘‘E-postanızın değeri ne kadar?’’ başlıklı habere göre Change.org, iddia ettiği gibi kar amacı gütmeyen bir kurumdan çok uzak konumda bir yapıdır. Derginin iddiasına göre müşteri mail bilgilerini en yüksek fiyatı veren kişilere satmaktadır. Yapılan bir soruşturmaya göre Change.org’un fiyat listesi olduğu gibi yayınlandı. 1 müşteri veya şirket 10.000’den az e-posta satın almak isterse, e-posta başına 1.50 euro, 500.000’den daha fazlasına talip olursa da e-posta başına 85 cent olarak fiyat verdiği iddia edilmektedir (Maurizi, 2016).

Gözetim toplumu bağlamında bu konuyu düşündüğümüzde de böylesine büyük bir data iktidarların eline geçtiğinde ne kadar kolay baskı aracı haline getirebileceklerini görmezden gelmek imkansızdır. Ortadaki durum sadece 300 milyon kişinin mail bilgilerine sahip olmaktan ötedir. Yani reklamcılar için çok büyük bir nimet olmakla beraber, sitede imzaladığımız her kampanya kişilik profilimiz hakkında da bir fikir oluşmasına yardımcı olmaktadır. Dr. Michal Kosinski’nin ortaya koyduğu çalışmaya göre bireyin kişiliğini tahmin etmek için oluşturulan bir algoritmaya 11 like verildiği takdirde iş arkadaşlarından, 100 like verildiğinde ailesi ve yakın arkadaşlarından, 250 like verildiğinde ise eşinden bile daha yakın bir kişilik tahmininde bulunacağını ortaya

koymuştur (Kosinski, 2017). Böylece dünya üzerinde hakimiyeti olan güçler, hangi bölgedeki insanların hangi konulara daha duyarlı olduğunu kolaylıkla öğrenebilecek; bu bilgileri seçimler ve benzeri birçok konuda rahatlıkla kullanabilecektir.

Kurulduğu günden bu yana büyük yatırımlar alan Change.org'un bir diğer ana gelir kalemi de STK'lardan ve şirketlerden gelen ödemelerdir. Wired'ın 2014 yılında konuyla ilgili yaptığı analizde Change.org arka plandaki mühendislik becerisi sayesinde ortaya koyduğu algoritmalarla hangi online kampanyanın daha fazla ilgi gördüğünü tespit ederek, kullanıcıları ilgili kampanyalarla alakalı e-mailler atarak yönlendirme yapmaktadır. Bu sayede bu bilgileri kullanmak isteyen şirketlerden ödeme almaktadır (Wohlsen, 2014). Bu iddialar ve tartışmalar Change.org'un gerçekten ücretsiz, dünyayı değiştirmeyi hedefleyen sosyal bir yardımlaşma platformundan öte olduğu ve dijital gözetim ve reklamcılık gibi olgularla ilişkisi bağlamında sorgulanmasıdır. İşin miskin aktivizm boyutu da başka örneklerle çoğaltılabilmektedir.

Örneğin sitede "Hayvan Hakları" etiketiyle bir arama yaptığımızda 2019 yılı itibariyle aktif 295 imza kampanyası görülmektedir (Change.org, 2019). Birçoğunun yıllardır kamuoyunun büyük beklentisi olan Hayvan Hakları Kanunu ile alakalı caydırıcı ve gerçekçi değişimlerle alakalı olduğunu görülmektedir. 295 imza kampanyasında da sosyal medyada karşımıza çıkan hayvanlara işkence yapan kişilerin ufak para cezalarıyla serbest kalmasına tepki görülmekte ve caydırıcı hapis cezaları istenmektedir. 295 imza kampanyasında milyonları aşan bir katılım görülmektedir. Change.org'un Türkiye'de aktif olarak kullanıma başladığı yıldan bu yana hayvan hakları ile ilgili binlerce kampanya yürütülmüş fakat yıllardır yasada caydırıcı değişiklikler gerçekleşmemiştir. İnsanlar imzaladıkları imza kampanyasının sonucuna bakmaksızın, dünyayı değiştirdiklerine dair aldıkları sanal mutluluk veren bir e-mail ile hayatlarına aynı şekilde devam etmektedir. Yine hayvan hakları ile alakalı en önemli atılımları yapan ve konuyu sürekli gündemde tutan gerçek kamusal alanda faaliyet gösteren gerçek STK'lardır.

Aynı şekilde HES'ler ve Nükleer Santraller ile alakalı da birçok imza kampanyası oluşturulmuş ve destek istenmiştir. Bazıları başarıya ulaşmış ve inşaat kararları ilgili mahkemeler tarafınca durdurulmuştur. Fakat Türkiye çapında durdurulan HES ve Nükleer Santral projeleri incelendiğinde köylülerin, çevrecilerin ve ilgili

STK'ların reel hayattaki eylemleri ve protestoları sayesinde olduğunu görmekteyiz. Türkiye'nin birçok bölgesinde bugüne kadar durdurulan HES projeleri halkın sokağa inerek iş makinaları önüne geçmesiyle gerçekleşmiştir. Change.org üzerinden toplanan imzalar gerekli mercilere ilgili kişilerce ulaştırılmadığı takdirde, sitenin elindeki big data olmaktan öteye gidememektedir.

SLAKTİVİZM ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

3.1. Araştırma

Bu kısımda slaktivizm kavramı üzerine yapılan bu araştırmanın konusu, araştırmanın amacı ve kapsamı, önemi ve sınırlılıkları, araştırmada kullanılan yöntem ve veri toplama araçları, araştırmada kullanılan istatistiksel tekniklerden bahsedilmiştir.

3.1.1. Araştırmanın Amacı

Araştırma, küreselleşen ve dijitalleşen dünyada ortaya çıkan dijital aktivizme farklı yaklaşımlardan biri olan slaktivizm kavramının geçerliliğini sorgulamaya yöneliktir. Araştırmanın amacı toplumda sosyal medya kullanım sıklığı, toplumsal gelişmeleri dijital ekran üzerinden takip etme, içerik üretme ve paylaşma gibi kullanım alışkanlıkları ve toplumsal olaylara karşı tepkiler konusundaki farklılıklar ve çeşitlilikler belirlenmek istenmektedir. Bununla birlikte katılımcıların toplumsal olay ve gelişmelere sosyal medya aracılığı ile verdikleri tepkiler ile söz konusu gelişme ve olaylarda fiziksel katılım bulunmaları arasındaki ilişkiler de incelenmiştir.

3.1.2. Araştırmanın Önemi

Dijitalleşme hayatın hemen hemen her noktasına sirayet etmiş bir kavram olmakla beraber, dünyaya yön veren ve tarihin akışında önemli bir noktada olan toplumsal hareketler kavramına da ciddi bir şekilde etki etmiştir. Günümüz coğrafyasının birçok noktasında ekonomik ve siyasi sebeplerden kaynaklı birçok toplumsal hareket gerçekleşmekte ve bu hareketlerde internet ve yeni iletişim teknolojileri aktif bir şekilde kullanılmaktadır. Araştırmanın önemi de bu noktada devreye girmektedir. Miskin aktivizm yani slaktivizm kavramı henüz oldukça yeni ortaya atılmakla beraber, üzerine fazlaca tartışma yaşanmamış bir kavramdır. Dijital yerliler olarak bahsettiğimiz 90 sonrası kuşağın internet ve toplumsal hareketlere olan yaklaşımı konusunda eski kuşaklara göre büyük farklılıklar söz konusudur. Teknolojik kötümserler ve dijital aktivizmin slaktivizmi ortaya çıkardığını ileri sürenlerin kuramları üzerinden oluşturulan sorularla bu kuşağın slaktivizm kavramıyla ilişkisi incelenmek istenmiştir.

3.1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak online ortamda anket yöntemi benimsenmiştir. Araştırma amaçları gözetilerek oluşturulan anket formu iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım katılımcıların demografik bilgilere ve sosyal medya ile gazete, televizyon vb. araçları kullanım sıklıklarına dair tanımlayıcı bilgilere ait istatistiklerin belirlenebilmesi için oluşturulmuş kişisel bilgi formu, ikinci kısım ise katılımcıların toplumsal gelişme ve olaylar ile sosyal medya ve fiziksel tutumlarına dair istatistiklerin toplanabilmesi amacıyla oluşturulmuş 5'li likert tipte 17 adet soru içeren kısımdan oluşmaktadır.

3.1.4. Araştırma Soruları

Araştırma doğrultusunda cevaplanmak istenen sorular şu şekildedir;

Araştırma Sorusu 1: Geleneksel kitle iletişim araçları (gazete, televizyon vb.) kullanma sıklığı ile sosyal medya kullanma sıklığı arasında ilişki var mıdır?

Araştırma Sorusu 2: Haberleri gazete ve televizyon yerine internetten takip etmeyi tercih durumu ile gündemde neler olduğunu sosyal medyadan takip etme sıklığı arasında ilişki var mıdır?

Araştırma Sorusu 3: Katılımcılarda beğendikleri içerikleri paylaşma sıklığı ile kendi içeriklerini üretme sıklığı arasında ilişki var mıdır?

Araştırma Sorusu 4: Katılımcıların sosyal medyada kendi fikirlerine yakın hissettiği insanları takip etme sıklıkları ile karşıt görüşlü insanları takip etme sıklıkları arasında ilişki var mıdır?

Araştırma Sorusu 5: Katılımcıların kendilerini toplumsal olaylara karşı duyarlı olarak nitelendirme düzeyleri ile sosyal medyada toplumsal olaylar ile ilgili paylaşım yapma sıklıkları arasında ilişki var mıdır?

Araştırma Sorusu 6: Katılımcıların toplumsal olaylar ile ilgili içerik üretme sıklığı ile ürettiği içeriğin beğenilmesi sonucu kendisini iyi hissetme düzeyleri arasında bir ilişki var mıdır ?

Araştırma Sorusu 7: Katılımcıların toplumsal olaylar ile ilgili paylaşım yapma sıklığı ile söz konusu toplumsal olaylara fiziksel katılımı arasında ilişki var mıdır ?

Araştırma Sorusu 8: Katılımcıların change.org benzeri platformlarda imza kampanyalarına aktif katılım sıklıkları ile söz konusu kampanyaların sonuçlarını takip etme sıklıkları arasında ilişki var mıdır?

3.1.5. Veri Analizi

Araştırma kapsamında Google online formlar aracılığı ile toplanan veriler önce Microsoft Excel programına gerekli sayısal kodlamalar yapılarak aktarılmıştır. Veriler daha sonra IBM SPSS 23.0 Versiyonuna aktarılıp, değişken tanımlamaları yapıldıktan sonra analiz sürecine geçilmiştir.

Bulgular bölümünün ilk kısmında araştırmaya dahil edilen örnekleme ait demografik özellikler ve sosyal medya ile ilgili konulardaki tanımlayıcı özelliklerine ait istatistikler frekans ve yüzde olarak sunulmuştur. Bulgular bölümünün ikinci kısmında ise 5'li likert tipte oluşturulan sorulara ait frekans analizleri yapılmış ve ortalama değerler üzerinden tüm örneklem için sorulara yaklaşımları değerlendirilmiştir. Bulgular bölümünün üçüncü kısmı yaş ve eğitim durumuna göre 5'li likert tipteki sorulara verilen yanıtlar bakımından farkların sınamasını kapsamaktadır. Söz konusu sınamalar bağımlı değişken olan likert tipte soruların sıralı değişken (ordinal) olması sebebiyle parametrik olmayan test tekniklerinden Kruskal Wallis h testi ile sınanmış, Kruskal Wallis h testi sonucu anlamlı farklılık bulgularında ise farklılığın kaynağı olan grupların tespiti amacıyla her grup arasında Mann Whitney u testi ile karşılaştırma yapılmıştır. Bulgular bölümünün son kısmında ise ordinal değişkenler arasındaki ilişkilerin irdelenmesine dayalı araştırma sorularının çözümlenmesi yer almaktadır. Ordinal tipteki sorular arasındaki ilişkiler spearman korelasyon analizi ile çözümlenmiştir.

3.2. Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde anket verilerinin analizi sonucu elde edilen bulgular tablo ve yorumlar ile birlikte sunulmuştur.

3.2.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmaya katılan örneklemin demografik özelliklerine ait istatistikler tablodaki gibidir.

		Frekans (n)	Yüzde (%)
Yaş	18 Yaş ve Altı	36	7.2%
	19-23 Yaş Arası	127	25.4%
	24-28 Yaş Arası	337	67.4%
	Toplam	500	100.0%
Cinsiyet	Kadın	270	54.0%
	Erkek	230	46.0%
	Toplam	500	100.0%
Eğitim Seviyesi	Lise veya Altı	56	11.2%
	Ön lisans veya Lisans	281	56.2%
	Yüksek Lisans	153	30.6%
	Doktora	10	2.0%
	Toplam	500	100.0%

Katılımcıların yaş gruplarına göre dağılımları şu şekildedir; 18 Yaş ve Altı %7.2 (n=36), 19-23 Yaş Arası %25.4 (n=127), 24-28 Yaş Arası %67.4 (n=337). Katılımcıların cinsiyete göre dağılımları şu şekildedir; Kadın %54 (n=270), Erkek %46 (n=230). Katılımcıların eğitim durumları göre dağılımları şu şekildedir; Lise veya Altı %11.2 (n=56), Ön lisans veya Lisans %56.2 (n=281), Yüksek Lisans %30.6 (n=153), Doktora %2 (n=10).

Katılımcıların sosyal medya ve diğer medya türlerini kullanım alışkanlıklarına dair tanımlayıcı istatistikleri ise tablodaki gibidir.

		Frekans (n)	Yüzde (%)
Sosyal Medya Kullanım Durumu	Evet	499	99.8%
	Hayır	1	0.2%
	Toplam	500	100.0%
Sosyal Medya Kullanım Sıklığı (Günlük)	1 Saatten Az	40	8.0%
	1-3 Saat Arası	180	36.0%
	3-5 Saat Arası	143	28.6%
	5 Saatten Fazla	137	27.4%
	Toplam	500	100.0%
Gazete Okuma Sıklığı (Haftalık)	Hiç Okumuyor	264	52.8%
	Haftada 1-3 Gün	140	28.0%
	Haftada 4-6 Gün	32	6.4%
	Her Gün	64	12.8%
	Toplam	500	100.0%

Katılımcıların %99.8'i sosyal medya kullanırken (n=499), %0.2'si sosyal medya kullanmadığını ifade etmiştir. Katılımcıların sosyal medya kullanım sıklıklarına dair istatistikler ise şu şekildedir; 1 Saatten Az %100 (n=500), 1-3 Saat Arası %54 (n=270), 3-5 Saat Arası %46 (n=230), 5 Saatten Fazla %100 (n=500). Katılımcıların gazete okuma sıklıklarına dair istatistikler ise şu şekildedir; Hiç Okumuyor %52.8 (n=264), Haftada 1-3 Gün %28 (n=140), Haftada 4-6 Gün %6.4(n=32), her gün %12.8 (n=64).

3.2.2. Frekans Analizleri

Araştırmada yer alan likert tipteki sorulara ait frekans analizi ile ortalama ve standart sapma değerleri tablodaki gibidir.

	Hiçbir Zaman		Nadiren		Bazen		Çoğu Zaman		Her Zaman		Ortalama	S. Sapma
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
Haberleri televizyondan takip ederim.	206	41.2	119	23.8	110	22.0	33	6.6	32	6.4	2.13	1.21
Haberleri gazete ve televizyondan takip etmek yerine internet üzerinden takip etmeyi tercih ederim.	7	1.4	24	4.8	59	11.8	94	18.8	316	63.2	4.38	0.96
Gündemde neler olduğunu öğrenmek amacıyla sosyal medyayı kullanırım.	13	2.6	16	3.2	56	11.2	85	17.0	330	66.0	4.41	0.99
Sosyal medya hesaplarımda gündemle alakalı konular hakkında beğendiğim içerikleri paylaşıyorum.	86	17.2	67	13.4	88	17.6	83	16.6	176	35.2	3.39	1.50
Sosyal medya hesaplarımda gündemle ilgili konular hakkında içerik (tweet atmak, post oluşturmak, yorum yapmak vb.) üretirim.	108	21.6	94	18.8	96	19.2	74	14.8	128	25.6	3.04	1.49
Fikrime yakın siyasetçileri, gazetecileri ve kanaat önderlerini sosyal medya üzerinden takip ederim.	54	10.8	48	9.6	63	12.6	110	22.0	225	45.0	3.81	1.38
Sosyal medyada karşıt görüşlü siyasetçileri, gazetecileri ve kanaat önderlerini takip ederim.	208	41.6	98	19.6	88	17.6	53	10.6	53	10.6	2.29	1.37
Toplumsal hareketlere ve olaylara karşı duyarlıyım.	15	3.0	12	2.4	59	11.8	119	23.8	295	59.0	4.33	0.98
Sosyal medyada desteklediğim toplumsal hareketle ilgili paylaşımda bulunurum.	68	13.6	61	12.2	70	14.0	95	19.0	206	41.2	3.62	1.46
Toplumsal hareketler ve olaylarla ilgili sosyal medyada paylaşımda bulunmak ve tepki ortaya koymak beni iyi hissettirir.	78	15.6	64	12.8	91	18.2	88	17.6	179	35.8	3.45	1.47
Toplumsal bir olayla ilgili ürettiğim içeriğin insanlar tarafından beğenilmesi, paylaşılması ve etkileşime girmesi beni tatmin eder.	68	13.6	52	10.4	99	19.8	106	21.2	175	35.0	3.54	1.41
Sosyal medya hesaplarımda paylaştığım toplumsal bir olayla ilgili protesto ve yürüyüş hareketlerinde fiziksel olarak bulunurum.	167	33.4	109	21.8	109	21.8	68	13.6	47	9.4	2.44	1.32
"Change.org" vb. online platformlardaki fikrime uygun kampanyalara imza ile destek olurum.	67	13.4	48	9.6	64	12.8	117	23.4	204	40.8	3.69	1.43
İnternet üzerinde online olarak katılım sağladığım imza kampanyalarının nasıl sonuçlandığını sorgularım.	126	25.2	120	24.0	114	22.8	72	14.4	68	13.6	2.67	1.35
Sosyal medya üzerinden yapılan "Kan Aranıyor" vb. yardım çağrılarını paylaşıyorum.	137	27.4	90	18.0	77	15.4	107	21.4	89	17.8	2.84	1.48
Sosyal medya üzerinde karşıma çıkan "Kan Aranıyor" vb. çağrılara geri dönüş yaptım.	275	55.0	100	20.0	62	12.4	35	7.0	28	5.6	1.88	1.20
Sosyal medya üzerinde paylaşımda bulunduğum toplumsal bir harekete fiziken katılmama sebebim iktidar korkusu olabilir.	179	35.8	57	11.4	102	20.4	72	14.4	90	18.0	2.67	1.52

"*Haberleri televizyondan takip ederim.*" sorusuna verilen cevapların dağılımı şu şekildedir; %41.2 hiçbir zaman (n=206), %23.8 nadiren (n=119), %22 bazen (n=110), %6.6 çoğu zaman (n=33), %6.4 her zaman (n=32). Maddenin örneklem ortalaması incelendiğinde ($X=2.13+-1.21$) soru ortalamasının katılımcılar için nadiren düzeyine yakın olduğu görülür.

"*Haberleri gazete ve televizyondan takip etmek yerine internet üzerinden takip etmeyi tercih ederim.*" sorusuna verilen cevapların dağılımı şu şekildedir; %1.4 hiçbir zaman (n=7), %4.8 nadiren (n=24), %11.8 bazen (n=59), %18.8 çoğu zaman (n=94), %63.2 her zaman (n=316). Maddenin örneklem ortalaması incelendiğinde ($X=4.38+-0.96$) soru ortalamasının katılımcılar için çoğu zaman düzeyine yakın olduğu görülür.

"*Gündemde neler olduğunu öğrenmek amacıyla sosyal medyayı kullanırım.*" sorusuna verilen cevapların dağılımı şu şekildedir; %2.6 hiçbir zaman (n=13), %3.2 nadiren (n=16), %11.2 bazen (n=56), %17 çoğu zaman (n=85), %66 her zaman (n=330). Maddenin örneklem ortalaması incelendiğinde ($X=4.41+-0.99$) soru ortalamasının katılımcılar için çoğu zaman düzeyine yakın olduğu görülür.

"*Sosyal medya hesaplarımda gündemle alakalı konular hakkında beğendiğim içerikleri paylaşıyorum*" sorusuna verilen cevapların dağılımı şu şekildedir; %17.2 hiçbir zaman (n=86), %13.4 nadiren (n=67), %17.6 bazen (n=88), %16.6 çoğu zaman (n=83), %35.2 her zaman (n=176). Maddenin örneklem ortalaması incelendiğinde ($X=3.39+-1.5$) soru ortalamasının katılımcılar için bazen düzeyine yakın olduğu görülür.

"*Sosyal medya hesaplarımda gündemle ilgili konular hakkında içerik (tweet atmak, post oluşturmak, yorum yapmak vb.) üretirim.*" sorusuna verilen cevapların dağılımı şu şekildedir ; %21.6 hiçbir zaman (n=108), %18.8 nadiren (n=94), %19.2 bazen (n=96), %14.8 çoğu zaman (n=74), %25.6 her zaman (n=128). Maddenin örneklem ortalaması incelendiğinde ($X=3.04+-1.49$) soru ortalamasının katılımcılar için bazen düzeyine yakın olduğu görülür.

"*Fikrime yakın siyasetçileri, gazetecileri ve kanaat önderlerini sosyal medya üzerinden takip ederim.*" sorusuna verilen cevapların dağılımı şu şekildedir; %10.8 hiçbir zaman (n=54), %9.6 nadiren (n=48), %12.6 bazen (n=63), %22 çoğu zaman (n=110),

%45 her zaman (n=225). Maddenin örneklem ortalaması incelendiğinde ($X=3.81+-1.38$) soru ortalamasının katılımcılar için çoğu zaman düzeyine yakın olduğu görülür.

"*Sosyal medyada karşıt görüşlü siyasetçileri, gazetecileri ve kanaat önderlerini takip ederim.*" sorusuna verilen cevapların dağılımı şu şekildedir; %41.6 hiçbir zaman (n=208), %19.6 nadiren (n=98), %17.6 bazen (n=88), %10.6 çoğu zaman (n=53), %10.6 her zaman (n=53). Maddenin örneklem ortalaması incelendiğinde ($X=2.29+-1.37$) soru ortalamasının katılımcılar için nadiren düzeyine yakın olduğu görülür.

"*Toplumsal hareketlere ve olaylara karşı duyarlıyım.*" sorusuna verilen cevapların dağılımı şu şekildedir; %3 hiçbir zaman (n=15), %2.4 nadiren (n=12), %11.8 bazen (n=59), %23.8 çoğu zaman (n=119), %59 her zaman (n=295). Maddenin örneklem ortalaması incelendiğinde ($X=4.33+-0.98$) soru ortalamasının katılımcılar için çoğu zaman düzeyine yakın olduğu görülür.

"*Sosyal medyada desteklediğim toplumsal hareketle ilgili paylaşımda bulunurum.*" sorusuna verilen cevapların dağılımı şu şekildedir; %13.6 hiçbir zaman (n=68), %12.2 nadiren (n=61), %14 bazen (n=70), %19 çoğu zaman (n=95), %41.2 her zaman (n=206). Maddenin örneklem ortalaması incelendiğinde ($X=3.62+-1.46$) soru ortalamasının katılımcılar için çoğu zaman düzeyine yakın olduğu görülür.

"*Toplumsal hareketler ve olaylarla ilgili sosyal medyada paylaşımda bulunmak ve tepki ortaya koymak beni iyi hissettirir.*" sorusuna verilen cevapların dağılımı şu şekildedir; %15.6 hiçbir zaman (n=78), %12.8 nadiren (n=64), %18.2 bazen (n=91), %17.6 çoğu zaman (n=88), %35.8 her zaman (n=179). Maddenin örneklem ortalaması incelendiğinde ($X=3.45+-1.47$) soru ortalamasının katılımcılar için bazen düzeyine yakın olduğu görülür.

"*Toplumsal bir olayla ilgili ürettiğim içeriğin insanlar tarafından beğenilmesi, paylaşılması ve etkileşime girmesi beni tatmin eder.*" sorusuna verilen cevapların dağılımı şu şekildedir ; %13.6 hiçbir zaman (n=68), %10.4 nadiren (n=52), %19.8 bazen (n=99), %21.2 çoğu zaman (n=106), %35 her zaman (n=175). Maddenin örneklem ortalaması incelendiğinde ($X=3.54+-1.41$) soru ortalamasının katılımcılar için çoğu zaman düzeyine yakın olduğu görülür.

"Sosyal medya hesaplarımda paylaştığım toplumsal bir olayla ilgili protesto ve yürüyüş hareketlerinde fiziksel olarak bulunurum." sorusuna verilen cevapların dağılımı şu şekildedir; %33.4 hiçbir zaman (n=167), %21.8 nadiren (n=109), %21.8 bazen (n=109), %13.6 çoğu zaman (n=68), %9.4 her zaman (n=47). Maddenin örneklem ortalaması incelendiğinde ($X=2.44+-1.32$) soru ortalamasının katılımcılar için nadiren düzeyine yakın olduğu görülür.

"Change.org" vb. online platformlardaki fikrime uygun kampanyalara imza ile destek olurum." sorusuna verilen cevapların dağılımı şu şekildedir; %13.4 hiçbir zaman (n=67), %9.6 nadiren (n=48), %12.8 bazen (n=64), %23.4 çoğu zaman (n=117), %40.8 her zaman (n=204). Maddenin örneklem ortalaması incelendiğinde ($X=3.69+-1.43$) soru ortalamasının katılımcılar için çoğu zaman düzeyinde yakın olduğu görülür.

"İnternet üzerinde online olarak katılım sağladığım imza kampanyalarının nasıl sonuçlandığını sorgularım." sorusuna verilen cevapların dağılımı şu şekildedir; %25.2 hiçbir zaman (n=126), %24 nadiren (n=120), %22.8 bazen (n=114), %14.4 çoğu zaman (n=72), %13.6 her zaman (n=68). Maddenin örneklem ortalaması incelendiğinde ($X=2.67+-1.35$) soru ortalamasının katılımcılar için bazen düzeyine yakın olduğu görülür.

"Sosyal medya üzerinden yapılan "Kan Aranıyor" vb. yardım çağrılarını paylaşıyorum." sorusuna verilen cevapların dağılımı şu şekildedir; %27.4 hiçbir zaman (n=137), %18 nadiren (n=90), %15.4 bazen (n=77), %21.4 çoğu zaman (n=107), %17.8 her zaman (n=89). Maddenin örneklem ortalaması incelendiğinde ($X=2.84+-1.48$) soru ortalamasının katılımcılar için bazen düzeyine yakın olduğu görülür.

"Sosyal medya üzerinde karşıma çıkan "Kan Aranıyor" vb. çağrılara geri dönüş yaptım." sorusuna verilen cevapların dağılımı şu şekildedir; %55 hiçbir zaman (n=275), %20 nadiren (n=100), %12.4 bazen (n=62), %7 çoğu zaman (n=35), %5.6 her zaman (n=28). Maddenin örneklem ortalaması incelendiğinde ($X=1.88+-1.2$) soru ortalamasının katılımcılar için nadiren düzeyine yakın olduğu görülür.

"Sosyal medya üzerinde paylaşımında bulunduğum toplumsal bir harekete fiziken katılmama sebepim iktidar korkusu olabilir." sorusuna verilen cevapların dağılımı şu

şekildedir; %35.8 hiçbir zaman (n=179), %11.4 nadiren (n=57), %20.4 bazen (n=102), %14.4 çoğu zaman (n=72), %18 her zaman (n=90). Maddenin örneklem ortalaması incelendiğinde ($X=2.67+-1.52$) soru ortalamasının katılımcılar için bazen düzeyine yakın olduğu görülür.

3.2.3. Araştırma Sorularının Analizleri

Araştırmanın bu kısmında araştırma soruları uygun test istatistikleri ile sınıp yorumlanmıştır. Araştırma sorularının tamamı ordinal (Sıralı) tipteki değişkenler arasındaki ilişkilerin irdelenmesine dayanmaktadır. Bu sebeple söz konusu ordinal tipteki değişkenler arasındaki ilişkiler parametrik olmayan spearman korelasyon katsayısı ile incelenmiştir. Korelasyon katsayısı 0 ile ± 1 arasında değer alabilen ve değişkenlerin birlikte değişirliğinin ölçümü olan bir analiz türüdür. Korelasyon analizinde değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkisi incelenmesi bunun yerine değişkenlerin neden sonuca dayanmaksızın birlikte değişirliklerine ait yön ve güçleri incelenebilir. Katsayının 1'e yaklaşması söz konusu birlikte değişirlik ilişkisinin yüksek olduğunu işaret ederken, katsayının 0'a yaklaşması ise söz konusu ilişkinin zayıf olduğunu göstermektedir. Literatürde birçok kaynağa göre değişirlik göstermekle beraber; 0 ile 0.2 arasındaki katsayılar için çok zayıf, 0.2 ile 0.4 arasındaki katsayılar için zayıf, 0.4 ile 0.6 arasındaki katsayılar için orta derece, 0.6 ile 0.8 arasındaki katsayılar için yüksek ve 0.8 ile 1 arasındaki katsayılar için çok yüksek korelasyon ilişkisi tanımlarına daha sık rastlanmaktadır. Diğer yandan korelasyon katsayısının işareti ise değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirtmektedir. İşaretin pozitif olması iki değişkenin birlikte arttığını gösterirken, negatif olması bir değişkenin artarken diğerinin azaldığını göstermektedir.

Araştırma Sorusu 1: Geleneksel medya araçları (gazete ve televizyon)

kullanım sıklığı ile sosyal medya kullanım sıklığı arasında ilişki var mıdır?

Değişken	İstatistik	Sosyal Medya Kullanım Sıklığı (Günlük)	Gazete Okuma Sıklığı (Haftalık)
Sosyal Medya Kullanım Sıklığı (Günlük)	r	1.000	-,161**
	sig.		.000
	N	500	500
Gazete Okuma Sıklığı (Haftalık)	r	-,161**	1.000
	sig.	.000	
	N	500	500

**%99 güven düzeyinde istatistiksel manidarlığı simgeler

Tablo incelendiğinde sosyal medya kullanım sıklığı ile gazete okuma sıklığı arasında %99 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidar negatif ve çok zayıf bir korelasyon ilişkisi olduğu görülür. ($r=-0.161$, $\text{sig}<0.01$). Bu durumda katılımcıların sosyal medya kullanım sıklıkları ile gazete okuma sıklıkları arasında ters yönlü zayıf bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Daha açık bir ifade ile katılımcılarında sosyal medyada kullanım sıklığı artıkça gazete okuma sıklığı çok az da olsa azalmamaktadır. Veya tersi bir durum olarak gazete okuma sıklığı artıkça sosyal medya kullanım sıklığı çok az bir miktar azalmaktadır.

Araştırma Sorusu 2: Haberleri gazete ve televizyon yerine internetten takip

etmeyi tercih durumu ile gündemde neler olduğunu sosyal medyadan takip etme sıklığı arasında ilişki var mıdır?

Değişken	İstatistik	Haberleri televizyondan takip ederim.	Gündemde neler olduğunu öğrenmek amacıyla sosyal medyayı kullanırım.
Haberleri televizyondan takip ederim.	r	1.000	-,107*
	sig.		.017
	N	500	500
Gündemde neler olduğunu öğrenmek amacıyla sosyal medyayı kullanırım.	r	-,107*	1.000
	sig.	.017	
	N	500	500

*%95 güven düzeyinde istatistiksel manidarlığı simgeler

Tabloda görüldüğü üzere katılımcıların haberleri televizyondan takip etme sıklıkları ile gündemde neler olduğunu öğrenmek amacıyla sosyal medyayı kullanıma sıklıkları arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidar, çok zayıf ve negatif bir korelasyon ilişkisi söz konusudur. ($r=-0.107$, $\text{sig.}<0.05$). Daha açık bir ifade ile katılımcıların haberleri televizyondan izleme sıklıkları arttıkça gündemde neler olduğunu sosyal medyadan öğrenme sıklıkları çok az bir miktar azalmaktadır. Veya sosyal medyadan gündem takip sıklığı arttıkça haberleri televizyondan izleme sıklığı çok az bir miktar azalmaktadır.

Araştırma Sorusu 3: Katılımcılarda beğendikleri içerikleri paylaşma sıklığı ile kendi içeriklerini üretme sıklığı arasında ilişki var mıdır?

Değişken	İstatistik	Sosyal medya hesaplarımda gündemle alakalı konular hakkında beğendiğim içerikleri paylaşıyorum.	Sosyal medya hesaplarımda gündemle ilgili konular hakkında içerik (tweet atmak, post oluşturmak, yorum yapmak vb.) üretirim.
Sosyal medya hesaplarımda gündemle alakalı konular hakkında beğendiğim içerikleri paylaşıyorum.	r	1.000	,796**
	sig.		.000
	N	500	500
Sosyal medya hesaplarımda gündemle ilgili konular hakkında içerik (tweet atmak, post oluşturmak, yorum yapmak vb.) üretirim.	r	,796**	1.000
	sig.	.000	
	N	500	500

**%99 güven düzeyinde istatistiksel manidarlığı simgeler

Tabloda görüldüğü üzere katılımcıların sosyal medya hesaplarından gündemle alakalı konularda paylaşım yapma sıklıkları ile içerik üretme sıklıkları arasında %99 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidar, pozitif ve yüksek derecede bir korelasyon ilişkisi söz konusudur. ($r=0.796$, $\text{sig.}<0.01$). Daha açık bir ifade ile katılımcıların içerik paylaşma sıklığı arttıkça içerik üretme sıklığı da artmaktadır. Veya katılımcıların içerik paylaşma sıklığı azaldıkça içeri üretme sıklıkları da azalmaktadır.

Araştırma Sorusu 4: Katılımcıların sosyal medyada kendi fikirlerine yakın hissettiği insanları takip etme sıklıkları ile karşıt görüşlü insanları takip etme sıklıkları arasında ilişki var mıdır ?

Değişken	İstatistik	Fikrime yakın siyasetçileri, gazetecileri ve kanaat önderlerini sosyal medya üzerinden takip ederim.	Sosyal medyada karşıt görüşlü siyasetçileri, gazetecileri ve kanaat önderlerini takip ederim.
Fikrime yakın siyasetçileri, gazetecileri ve kanaat önderlerini sosyal medya üzerinden takip ederim.	r	1.000	,228**
	sig.		.000
	N	500	500
Sosyal medyada karşıt görüşlü siyasetçileri, gazetecileri ve kanaat önderlerini takip ederim.	r	,228**	1.000
	sig.	.000	
	N	500	500

**%99 güven düzeyinde istatistiksel manidarlığı simgeler

Tabloda görüldüğü üzere katılımcıların kendi fikirlerine yakın insanları takip etme sıklıkları ile kendine karşıt fikirdeki insanları takip etme sıklıkları arasında %99 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidar pozitif ve zayıf bir korelasyon ilişkisi söz konusudur. ($r=0.228$, $\text{sig.}<0.01$). Daha açık bir ifade ile katılımcıların kendi fikirlerine yakın insanları takip etme sıklığı artıkça, kendi fikirlerine karşıt fikirdeki insanları da takip etme sıklığı artmaktadır. Fakat korelasyon ilişkisinin zayıf olması kendi fikirlerine yakın insanları takip eden katılımcıların çok azının karşıt fikirdeki insanları takip ettiğine dair bir göstergedir.

Araştırma Sorusu 5: Katılımcıların kendilerini toplumsal olaylara karşı duyarlı olarak nitelendirme düzeyleri ile sosyal medyada toplumsal olaylar ile ilgili paylaşım yapma sıklıkları arasında ilişki var mıdır?

Değişken	İstatistik	Toplumsal hareketlere ve olaylara karşı duyarlıyım.	Sosyal medyada desteklediğim toplumsal hareketle ilgili paylaşımda bulunurum.
Toplumsal hareketlere ve olaylara karşı duyarlıyım.	r	1.000	,550**
	sig.		.000
	N	500	500
Sosyal medyada desteklediğim toplumsal hareketle ilgili paylaşımda bulunurum.	r	,550**	1.000
	sig.	.000	
	N	500	500

**%99 güven düzeyinde istatistiksel manidarlığı simgeler

Tabloda görüleceği üzere katılımcıların kendilerini sosyal olaylara karşı duyarlı olarak ifade etme eğilimleri ile sosyal medyada destekledikleri toplumsal hareket ile ilgili paylaşımda bulunma sıklıkları arasında %99 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif ve orta güçte bir korelasyon ilişkisi söz konusudur. ($r=0.550$, $sig.<0.01$). Daha açık bir ifade ile katılımcıların toplumsal olaylara karşı kendi öz duyarlılıklarını değerlendirme düzeyi arttıkça toplumsal hareketler ile ilgili paylaşım yapma sıklıkları da artmaktadır. Bununla birlikte söz konusu korelasyon katsayısının orta düzeyde olması çoğu katılımcı için bu durumun geçerli olmadığını bir göstergesidir.

Araştırma Sorusu 6: Katılımcıların toplumsal olaylar ile ilgili içerik üretme sıklığı ile söz konusu içeriğin beğenisi sonucu iyi hissetme düzeyleri arasında ilişki var mıdır ?

Değişken	İstatistik	Sosyal medya hesaplarımda gündemle ilgili konular hakkında içerik (tweet atmak, post oluşturmak, yorum yapmak vb.) üretim.	Toplumsal bir olayla ilgili ürettiğim içeriğin insanlar tarafından beğenilmesi, paylaşılması ve etkileşime girmesi beni tatmin eder.
Sosyal medya hesaplarımda gündemle ilgili konular hakkında içerik (tweet atmak, post oluşturmak, yorum yapmak vb.) üretim.	r	1.000	,663**
	sig.		.000
	N	500	500
Toplumsal bir olayla ilgili ürettiğim içeriğin insanlar tarafından beğenilmesi, paylaşılması ve etkileşime girmesi beni tatmin eder.	r	,663**	1.000
	sig.	.000	
	N	500	500

**%99 güven düzeyinde istatistiksel manidarlığı simgeler

Tabloda görüldüğü üzere katılımcıların içerik üretme sıklığı ile ürettikleri içeriklerin beğeni alması durumunda yaşadıkları tatmin düzeyinin ifadesi arasında %99 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidar, pozitif ve güçlü bir korelasyon ilişkisi söz konusudur. ($r=0.663$, $sig.<0.01$) Daha açık bir ifade ile katılımcıların içerik üretme sıklığı artıkça ürettikleri içeriklerin beğeni alması durumunda tatmin duygusu da artmaktadır. Veya tersi bir durum olarak üretilen içeriklerin beğenisinden alınan tatmin artıkça içerik üretme sıklığı da artmaktadır.

Araştırma Sorusu 7: Katılımcıların toplumsal olaylar ile ilgili paylaşım yapma ve içerik üretme sıklığı ile söz konusu toplumsal olaylara fiziksel katılımı arasında ilişki var mıdır?

Değişken	İstatistik	Sosyal medya hesaplarımda gündemle alakalı konular hakkında beğendiğim içerikleri paylaştım.	Sosyal medya hesaplarımda gündemle ilgili konular hakkında içerik (tweet atmak, post oluşturmak, yorum yapmak vb.) üretirim.	Sosyal medya hesaplarımda paylaştığım toplumsal bir olayla ilgili protesto ve yürüyüş hareketlerinde fiziksel olarak bulunurum.
Sosyal medya hesaplarımda gündemle alakalı konular hakkında beğendiğim içerikleri paylaştım.	r	1.000	,796**	,132**
	sig.		0	0.003
	N	500	500	500
Sosyal medya hesaplarımda gündemle ilgili konular hakkında içerik (tweet atmak, post oluşturmak, yorum yapmak vb.) üretirim.	r	,796**	1.000	,115**
	sig.	0		0.01
	N	500	500	500
Sosyal medya hesaplarımda paylaştığım toplumsal bir olayla ilgili protesto ve yürüyüş hareketlerinde fiziksel olarak bulunurum.	r	,132**	,115**	1.000
	sig.	0.003	0.01	
	N	500	500	500

**%99 güven düzeyinde istatistiksel manidarlığı simgeler

Tablo incelendiğinde katılımcıların gündemle ilgili içerik üretme sıklıkları ile toplumsal olaylara fiziksel olarak katılma eğilimleri arasında %99 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif ve zayıf bir korelasyon ilişkisi ($r=0.115$ $sig.<0.01$) ve içerik paylaşma sıklıkları ile toplumsal olaylara fiziksel olarak katılma eğilimleri arasında

%99 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif ve zayıf bir korelasyon ilişkisi ($r=0.132$ sig.<0.01) olduğu görülür. Söz konusu ilişkilerin zayıf olması katılımcıların çoğunun içerik paylaşma veya üretme eylemi kadar toplumsal hareketlere fiziksel olarak katılma eğiliminde olmadıklarını göstermektedir. Daha açık bir ifade ile katılımcıların çoğu içerik üretmekte, içerik paylaşmakta fakat söz konusu toplumsal olaylarla ilgili eylemlere fiziksel olarak katılmamaktadır.

3.2.4. Fark Analizleri

Araştırmanın bu kısmından yaş ve eğitim durumuna göre likert tipteki sorulara verilen yanıtlar bakımından farklar incelenmiştir. Gruplar arası farkların incelenmesine dayalı araştırma sorularının cevaplanması için Mann Whitney U ve Kruskal Wallis H testleri uygulanmıştır. Mann Whitney U testi, grupların medyanlarını karşılaştırır. Sürekli değişkenlerin, iki grup içerisinde değerlerini sıralı hale dönüştürür. Böylece, iki grup arasındaki sıralamanın farklı olup olmadığını değerlendirir. Değerler sıralı hale dönüştürüldüğü için değerlerin asıl dağılımı önemli değildir. Verilerin en azından ordinal ölçek olması yeterlidir. Mann Whitney U testi için sıfır hipotezi ve alternatif bir hipotezi şu şekildedir;

H₀: Örnekler aynı ana kütlede alınmıştır veya örneklerin alındıkları ana kütleler birbirinden farklı değildir. (Bu durumda örnekler arasında farklılık yoktur.)

H₁: Örnekler farklı ana kütlede alınmıştır veya örneklerin alındıkları ana kütleler birbirinden farklıdır. (Bu durumda örnekler arasında farklılık vardır.)

Kruskal Wallis H testi ise ikiden fazla bağımsız örneğin aynı ana kütlede çekilmiş olduğunu ifade eden sıfır hipotezinin testinde en çok kullanılan ve tek yönlü varyans (anova) analizine iyi bir alternatif olan bir testtir. Kruskal Wallis H testi için hipotezler ise şu şekildedir;

H₀: Örnekler aynı ana kütlede alınmıştır veya örneklerin alındıkları ana kütleler birbirinden farklı değildir. (Bu durumda örnekler arasında farklılık yoktur.)

H₁: Örnekler farklı ana kütlelerden alınmıştır veya örneklerin alındıkları ana kütleler birbirinden farklıdır. (Bu durumda örneklemeler arasında farklılık vardır.)

Gerek Kruskal Wallis H testi gerekse Mann Whitney U testinde hesaplanan asimptotik sig. değeri %95 güven düzeyi için 0.05 ile karşılaştırılıp, sig.>0.05 ise sıfır hipotezi, sig. <0.05 ise alternatif hipotez kabul edilmelidir.

3.2.4.1. Yaşa Göre Fark Analizleri

Bu kısımda farklı yaş grupları arasında sorulara verilen cevaplar bakımından farkların incelenmesi amacıyla yapılan Kruskal Wallis h testleri yer almaktadır.

Soru	Yaş	N	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Haberleri televizyondan takip ederim.	1. 18 Yaş ve Altı	36	222.83	2.779	0.249	--
	2. 19-23 Yaş Arası	127	241.22			
	3. 24-28 Yaş Arası	337	256.95			
	Toplam		500			

“Haberleri televizyondan takip ederim.” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı yaş grupları arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanamamıştır. (Ki-Kare=2.779, sig.>0.05)

Soru	Yaş	N	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Haberleri gazete ve televizyondan takip etmek yerine internet üzerinden takip etmeyi tercih ederim.	1. 18 Yaş ve Altı	36	242.18	1.350	0.509	--
	2. 19-23 Yaş Arası	127	261.33			
	3. 24-28 Yaş Arası	337	247.31			
	Toplam		500			

“Haberleri gazete ve televizyondan takip etmek yerine internet üzerinden takip etmeyi tercih ederim” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı yaş grupları arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanamamıştır. (Ki-Kare=1350, sig.>0.05)

Soru	Yaş	N	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Gündemde neler	1.18 Yaş ve Altı	36	278.15			
olduğunu öğrenmek	2. 19-23 Yaş Arası	127	282.09	26.480	0.000*	1>3, 2>3
amacıyla sosyal	3. 24-28 Yaş Arası	337	235.64			
medyayı kullanırım.	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“Gündemde *neler olduğunu öğrenmek amacıyla sosyal medyayı kullanırım*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı yaş grupları arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=26480, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan yaş gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde; 24-28 yaş arasındaki (O.S= 235.64) katılımcıların gündemde neler olduğunu öğrenmek amacıyla sosyal medyayı 18 yaş altı (O.S= 278.15) ve 19-23 yaş arası(O.S=282.09) katılımcılardan daha az kullandıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Diğer yandan 18 yaş altı katılımcılar ile 19-23 yaş arası katılımcılar arasında bu bakımdan bir fark saptanmamıştır.

Soru	Yaş	N	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Sosyal medya	1.18 Yaş ve Altı	36	302.81			
hesaplarımda gündemle	2. 19-23 Yaş Arası	127	289.32	21.821	0.000*	1>2>3
alakalı konular hakkında	3. 24-28 Yaş Arası	337	230.28			
beğendiğim içerikleri	Toplam	500				
paylaşıyorum.						

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Sosyal medya hesaplarımda gündemle alakalı konular hakkında beğendiğim içerikleri paylaşıyorum.*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı yaş grupları arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=21.821, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan yaş gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde; 18 yaş altı katılımcıların (O.S=302.81), 19-23 yaş arası (O.S=289.32) katılımcılardan ve 24-28 yaş arası(O.S=230.28) katılımcılardan daha fazla içerik paylaştıklarını ifade ettikleri görülmüştür. Diğer yandan 19-23 yaş arası katılımcılar da 24-28 yaş arası katılımcılardan daha fazla içerik paylaştıklarını ifade etmektedirler.

Soru	Yaş	N	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Sosyal medya hesaplarımda gündemle ilgili konular hakkında içerik (tweet atmak, post oluşturmak, yorum yapmak vb.) üretirim.	1. 18 Yaş ve Altı	36	294.64	26.480	0.000*	1>3, 2>3
	2. 19-23 Yaş Arası	127	297.97			
	3. 24-28 Yaş Arası	337	227.89			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Sosyal medya hesaplarımda gündemle ilgili konular hakkında içerik (tweet atmak, post oluşturmak, yorum yapmak vb.) üretirim.*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı yaş grupları arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=26.480, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan yaş gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde; 18 yaş altı (O.S=294.64) katılımcılar ve 19-23 yaş arası (O.S=297.97) katılımcıların 24-28 yaş arası (O.S=227.89) katılımcılardan daha fazla içerik ürettiklerini ifade ettikleri görülmüştür. Diğer yandan içerik üretimi konusunda 19-23 yaş arası katılımcılar ile 24-28 yaş arası katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel bir fark saptanamamıştır.

Soru	Yaş	N	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Fikrime yakın siyasetçileri, gazetecileri ve kanaat önderlerini sosyal medya üzerinden takip ederim.	1. 18 Yaş ve Altı	36	253.19	7.581	0.023*	2>1>3
	2. 19-23 Yaş Arası	127	278.71			
	3. 24-28 Yaş Arası	337	239.58			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Fikrime yakın siyasetçileri, gazetecileri ve kanaat önderlerini sosyal medya üzerinden takip ederim.*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı yaş grupları arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=7.581, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan yaş gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde; 19-23 yaş arası (O.S=278.71) katılımcıların 18 yaş altı (O.S=253.19) katılımcılar ve 24-28 yaş arası (O.S=239.58) katılımcılara göre daha fazla fikrine yakın insanları takip ettiklerini ifade ettiği görülmüştür. Diğer yandan 18 yaş altı katılımcılar da 24-28 yaş arası katılımcılardan daha fazla fikrine yakın insanları takip etme eğilimindedir.

Soru	Yaş	N	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Sosyal medyada karşıt görüşlü siyasetçileri, gazetecileri ve kanaat önderlerini takip ederim.	1. 18 Yaş ve Altı	36	203.75	23.545	0.000*	3>2, 3>1
	2. 19-23 Yaş Arası	127	208.52			
	3. 24-28 Yaş Arası	337	271.32			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Sosyal medyada karşıt görüşlü siyasetçileri, gazetecileri ve kanaat önderlerini takip ederim*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı yaş grupları arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=23.545, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan yaş gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde; 24-28 yaş arası (O.S=271.32) katılımcıların, 19-23 yaş arası (O.S=208.52) ve 18 yaş altı(O.S=203.75) katılımcılarından daha fazla karşıt fikirli insanları takip etme eğiliminde oldukları saptanmıştır. Diğer yandan karşıt fikirli insanları takip etme bakımından 18 yaş altı ve 19-23 yaş arası katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidar bir fark saptanamamıştır.

Soru	Yaş	N	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Toplumsal hareketlere ve olaylara karşı duyarlıyım.	1. 18 Yaş ve Altı	36	246.67	0.112	0.945	--
	2. 19-23 Yaş Arası	127	253.48			
	3. 24-28 Yaş Arası	337	249.79			
	Toplam	500				

“*Toplumsal hareketlere ve olaylara karşı duyarlıyım*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı yaş grupları arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark saptanamamıştır. (Ki-Kare=0.112, sig.>0.05).

Soru	Yaş	N	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Sosyal medyada desteklediğim toplumsal hareketle ilgili paylaşımında bulunurum.	1. 18 Yaş ve Altı	36	268.65	15.685	0.000*	1>3, 2>3
	2. 19-23 Yaş Arası	127	289.62			
	3. 24-28 Yaş Arası	337	233.82			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Sosyal medyada desteklediğim toplumsal hareketle ilgili paylaşımında bulunurum.*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı yaş grupları arasında %95 güven

düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=15.685, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan yaş gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde; 18 yaş altı (O.S.=268.65) katılımcıların ve 19-23 yaş arası (O.S.=289.62) 24-28 yaş arası (O.S.=233.82) katılımcılardan daha yüksek destekledikleri toplumsal hareket ile ilgili paylaşımda bulunma düzeyine sahip oldukları, 18 yaş altı katılımcılar ile 19-23 yaş arası katılımcılar arasında ise bu bakımdan bir fark bulunmadığı gözlemlenmiştir.

Soru	Yaş	N	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Toplumsal hareketler ve olaylarla ilgili sosyal medyada paylaşımda bulunmak ve tepki ortaya koymak beni iyi hissettirir.	1. 18 Yaş ve Altı	36	302.01	23.640	0.000*	1>3, 2>3
	2. 19-23 Yaş Arası	127	291.83			
	3. 24-28 Yaş Arası	337	229.42			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Toplumsal hareketler ve olaylarla ilgili sosyal medyada paylaşımda bulunmak ve tepki ortaya koymak beni iyi hissettirir*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı yaş grupları arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=23.640, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan yaş gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde ;" 18 yaş altı (O.S.=302.01) ve 19-23 yaş arası (O.S.=291.83) katılımcıların 24-28 yaş arası(O.S.=229) katılımcılardan toplumsal olaylar ve hareketler ile ilgili sosyal medyada tepkisini ortaya koyması sonucu daha iyi hissettiğini ifade ettikleri gözlemlenmişken, 18 yaş altı ve 19-23 yaş arası katılımcılar arasında bu bakımdan bir fark saptanamamıştır.

Soru	Yaş	N	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Toplumsal bir olayla ilgili ürettiğim içeriğin insanlar tarafından beğenilmesi, paylaşılması ve etkileşime girmesi beni tatmin eder.	1. 18 Yaş ve Altı	36	329.60	31.575	0.000*	1>2>3
	2. 19-23 Yaş Arası	127	290.63			
	3. 24-28 Yaş Arası	337	226.93			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Toplumsal bir olayla ilgili ürettiğim içeriğin insanlar tarafından beğenilmesi, paylaşılması ve etkileşime girmesi beni tatmin eder*” sorusuna katılım düzeyi bakımından

farklı yaş grupları arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=31575, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan yaş gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde; 18 yaş altı (O.S=329.60) katılımcıların, 19-23 yaş arası (O.S=290.63) katılımcılardan ve 24-28 yaş arası (O.S=226.93) katılımcılardan bu konuda daha fazla tatmin olduklarını ifade ettikleri görülmüştür. Diğer yandan 19-23 yaş arası katılımcıların bu konudaki tatmin düzeyleri de 24-28 yaş arası katılımcılardan daha yüksek bulunmuştur.

Soru	Yaş	N	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Sosyal medya hesaplarımda paylaştığım toplumsal bir olayla ilgili protesto ve yürüyüş hareketlerinde fiziksel olarak bulunurum.	1. 18 Yaş ve Altı	36	162.35	33.767	0.000*	3>2>1
	2. 19-23 Yaş Arası	127	211.95			
	3. 24-28 Yaş Arası	337	274.44			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Sosyal medya hesaplarımda paylaştığım toplumsal bir olayla ilgili protesto ve yürüyüş hareketlerinde fiziksel olarak bulunurum.*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı yaş grupları arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=33.767, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan yaş gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde ; 24-28 yaş arası(O.S=274.44) katılımcıların 19-23 yaş arası (O.S=211.95) katılımcılardan ve 18 yaş altı (O.S=162.35) katılımcılardan sosyal medyadan paylaştığı toplumsal olaylarla ilgili fiziksel eylemlere daha fazla katıldığını ifade etmektedir. Diğer yandan 19-23 yaş arası katılımcılar da 18 yaş altı katılımcılardan bu tarz fiziksel eylemlere daha fazla katıldıklarını ifade etmektedirler.

Soru	Yaş	N	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Sig.	Karşılaştırma
'Change.org" vb. online platformlardaki fikrime uygun kampanyalara imza ile destek olurum.	1. 18 Yaş ve Altı	36	271.38	6.717	0.035*	1>3, 2>3
	2. 19-23 Yaş Arası	127	274.10			
	3. 24-28 Yaş Arası	337	239.38			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“Change.org” vb. online platformlardaki fikrime uygun kampanyalara imza ile destek olurum” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı yaş grupları arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=6.717, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan yaş gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde; 18 yaş altı (O.S= 271.38) katılımcıların ve 24-28 yaş arası (O.S=239.38) katılımcıların 24-28 yaş arası (O.S=239.38) katılımcılardan bu tarz imza kampanyalarına daha fazla destek olduklarını ifade ederken, 19-23 yaş arası katılımcılar ile 24-28 yaş arası katılımcılar arasında imza kampanyalarına destek olma bakımından fark saptanamamıştır.

Soru	Yaş	N	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Sig.	Karşılaştırma
İnternet üzerinde online olarak katılım sağladığım imza kampanyalarının nasıl sonuçlandığını sorgularım.	1.18 Yaş ve Altı	36	150.33	32.565	0.000*	3>2>1
	2. 19-23 Yaş Arası	127	219.82			
	3. 24-28 Yaş Arası	337	272.76			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“İnternet üzerinde online olarak katılım sağladığım imza kampanyalarının nasıl sonuçlandığını sorgularım.” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı yaş grupları arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=32.565, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan yaş gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde; 24-28 yaş arası (O.S=272.76) katılımcıların 19-23 yaş arası (O.S=219.82) katılımcılardan ve 18 yaş altı(O.S=150.33) katılımcılardan destek oldukları imza kampanyasının sonucunu daha fazla takip ettikleri görülmüştür. Diğer yandan 19-23 yaş arası katılımcılar da destek oldukları imza kampanyalarının sonuçlarını 18 yaş altı katılımcılardan daha fazla takip ettiklerini ifade etmiştir.

Soru	Yaş	N	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Sosyal medya üzerinden yapılan "Kan Aranıyor" vb. yardım çağrılarını paylaşıyorum.	1. 18 Yaş ve Altı	36	307.36	24.606	0.000*	1>2>3
	2. 19-23 Yaş Arası	127	291.77			
	3. 24-28 Yaş Arası	337	228.87			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Sosyal medya üzerinden yapılan "Kan Aranıyor" vb. yardım çağrılarını paylaşıyorum.*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı yaş grupları arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=24.606, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan yaş gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde; 18 yaş altı katılımcıların (O.S=307.36) 19-23 yaş arası(O.S=291.77) katılımcılardan ve 24-28 yaş arası (O.S=228.87) daha fazla kan aranıyor yardım çağrısı paylaştıkları görülmüştür. Diğer yandan 19-23 yaş arası katılımcılar da 24-28 yaş arası katılımcılara göre bu tarz çağrılarını daha fazla paylaştığını ifade etmiştir.

Soru	Yaş	N	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Sosyal medya üzerinde karşıma çıkan "Kan Aranıyor" vb. çağrılara geri dönüş yaptım.	1. 18 Yaş ve Altı	36	182.56	20.342	0.000*	3>2>1
	2. 19-23 Yaş Arası	127	224.55			
	3. 24-28 Yaş Arası	337	267.54			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Sosyal medya üzerinde karşıma çıkan "Kan Aranıyor" vb. çağrılara geri dönüş yaptım.*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı yaş grupları arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=20.342, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan yaş gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde; 24-28 yaş arası(O.S=267.54) katılımcıların 19-23 yaş arası (O.S=224.55) katılımcılardan ve 18 yaş altı (O.S=182.56) katılımcılardan daha fazla kan aranıyor çağrılarında dönüş yaptığını ifade ederken, 19-23 yaş arası katılımcılar da 18 yaş altı katılımcılardan bu tarz çağrılara daha fazla dönüş yaptığını ifade etmiştir.

Soru	Yaş	N	Ortalama Sıra	Ki-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Sosyal medya üzerinde paylaşımda bulunduğum toplumsal bir harekete fiziken katılmama sebebim iktidar korkusu olabilir.	1. 18 Yaş ve Altı	36	321.40	12.832	0.002*	1>2>3
	2. 19-23 Yaş Arası	127	262.82			
	3. 24-28 Yaş Arası	337	238.28			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Sosyal medya üzerinde paylaşımda bulunduğum toplumsal bir harekete fiziken katılmama sebebim iktidar korkusu olabilir*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı yaş grupları arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=12.832, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan yaş gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde; 18 yaş altı (O.S=321.40) katılımcıların 19-23 yaş arası (O.S=262.82) ve 24-28 yaş arası (O.S=238.28) katılımcılara göre söz konusu korkuyu daha fazla hissettiklerini ifade ederken, 19-23 yaş arası katılımcılar da söz konusu korkuyu 24-28 yaş arası katılımcılardan daha fazla hissettiğini ifade etmiştir.

3.2.4.2. Eğitim Seviyelerine Göre Fark Analizleri

Bu kısımda farklı seviyede eğitime sahip katılımcılar arasında sorulara verilen cevaplar bakımından farkların incelenmesi amacıyla yapılan Kruskal Wallis h testleri yer almaktadır.

Soru	Eğitim	N	Ortalama Sıra	Kİ-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Haberleri televizyondan takip ederim.	1. Lise veya Altı	56	216.51	12.523	0.006*	2>1,3,4
	2. Önlisans veya Lisans	281	267.26			
	3. Yüksek Lisans	153	237.52			
	4. Doktora	10	168.50			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Haberleri televizyondan takip ederim*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı eğitim durumuna sahip katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=12.523, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan eğitim seviyesi gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar

incelendiğinde ; Ön lisans veya lisans altı seviyede eğitime sahip katılımcıların diğer tüm katılımcılardan daha fazla haberleri televizyondan takip etme eğiliminde oldukları, doktora seviyesinde eğitime sahip katılımcıların diğer tüm katılımcılardan daha düşük haberleri televizyondan takip etme eğiliminde oldukları, yüksek lisans mezunu katılımcıların ise doktora ve lise ile altı seviyede eğitime sahip katılımcılardan daha düşük haberleri televizyondan takip etme eğiliminde oldukları görülmüştür.

Soru	Eğitim	N	Ortalama Sıra	Kİ-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Haberleri gazete ve televizyondan takip etmek yerine internet üzerinden takip etmeyi tercih ederim	1. Lise veya Altı	56	257.79	8.065	0.045*	4>1,2,3
	2.Önlisans veya Lisans	281	241.03			
	3. Yüksek Lisans	153	259.22			
	4. Doktora	10	342.50			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Haberleri gazete ve televizyondan takip etmek yerine internet üzerinden takip etmeyi tercih ederim.*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı eğitim durumuna sahip katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=8.065, sig.>0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan eğitim seviyesi gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde; doktora seviyesinde eğitime sahip katılımcıların diğer tüm katılımcılardan daha yüksek haberleri internet üzerinden takip etme eğiliminde oldukları, diğer eğitim grupları arasında ise bu bakımdan manidar bir fark olmadığı görülmüştür.

Soru	Eğitim	N	Ortalama Sıra	Kİ-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Gündemde neler olduğunu öğrenmek amacıyla sosyal medyayı kullanırım.	1. Lise veya Altı	56	266.95	6.742	0.081	--
	2.Önlisans veya Lisans	281	240.06			
	3. Yüksek Lisans	153	259.46			
	4. Doktora	10	314.75			
	Toplam	500				

“*Gündemde neler olduğunu öğrenmek amacıyla sosyal medyayı kullanırım*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı eğitim durumuna sahip katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmamıştır. (Ki-Kare=6742, sig.>0.05).

Soru	Eğitim	N	Ortalama Sıra	Kİ-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Sosyal medya hesaplarımda gündemle alakalı konular hakkında beğendiğim içerikleri paylaştığım.	1. Lise veya Altı	56	288.71	9.926	0.019*	4>1,2,3 1>2,3 3>2
	2.Önlisans veya Lisans	281	238.69			
	3. Yüksek Lisans	153	252.63			
	4. Doktora	10	335.85			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Sosyal medya hesaplarımda gündemle alakalı konular hakkında beğendiğim içerikleri paylaştığım*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı eğitim durumuna sahip katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=9.926, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan eğitim seviyesi gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde ; doktora mezunu katılımcıların(O.S=335.85) diğer tüm katılımcılardan daha yüksek gündemle ilgili içerik paylaşma eğiliminde oldukları, lise veya altı eğitim seviyesine sahip katılımcılarında(O:S=288.71) ön lisans veya lisans mezunu katılımcılarından (O.S=238.69) ve yüksek lisans mezunu katılımcılardan (O.S= 252.63) daha yüksek gündemle ilgili içerik paylaşma eğiliminde oldukları ve yüksek lisans mezunu katılımcıların ise ön lisans veya lisans mezunu katılımcılardan daha yüksek gündemle ilgili içerik paylaşma eğiliminde oldukları görülmüştür.

Soru	Eğitim	N	Ortalama Sıra	Kİ-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Sosyal medya hesaplarımda gündemle ilgili konular hakkında içerik (tweet atmak, post oluşturmak, yorum yapmak vb.) üretim.	1. Lise veya Altı	56	284.38	18.041	0.000*	4>1,2,3 1>2,3 3>2
	2.Önlisans veya Lisans	281	230.68			
	3. Yüksek Lisans	153	266.62			
	4. Doktora	10	371.20			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Sosyal medya hesaplarımda gündemle ilgili konular hakkında içerik (tweet atmak, post oluşturmak, yorum yapmak vb.) üretim*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı eğitim durumuna sahip katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde

istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=18.041, sig.<0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan eğitim seviyesi gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde ; Doktora mezunu katılımcıların(O.S=371.20) diğer tüm katılımcılardan daha yüksek üretme eğiliminde oldukları, lise veya altı eğitim seviyesine sahip katılımcılarında(O:S=284.38) ön lisans veya lisans mezunu katılımcılarından (O.S=230.68) ve yüksek lisans mezunu katılımcılardan (O.S= 266.62) daha yüksek içerik üretme eğiliminde oldukları ve yüksek lisans mezunu katılımcıların ise ön lisans veya lisans mezunu katılımcılardan daha yüksek içerik üretme eğiliminde oldukları görülmüştür.

Soru	Eğitim	N	Ortalama Sıra	Kİ-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Fikrime yakın siyasetçileri, gazetecileri ve kanaat önderlerini sosyal medya üzerinden takip ederim.	1. Lise veya Altı	56	247.76	6.828	0.078	
	2.Önlisans veya Lisans	281	242.07			
	3. Yüksek Lisans	153	260.76			
	4. Doktora	10	345.85			
	Toplam	500				

“*Fikrime yakın siyasetçileri, gazetecileri ve kanaat önderlerini sosyal medya üzerinden takip ederim*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı eğitim durumuna sahip katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanamamıştır. (Ki-Kare=6.828, sig.>0.05).

Soru	Eğitim	N	Ortalama Sıra	Kİ-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Sosyal medyada karşıt görüşlü siyasetçileri, gazetecileri ve kanaat önderlerini takip ederim.	1. Lise veya Altı	56	216.60	9.918	0.019*	4>3>2>1
	2.Önlisans veya Lisans	281	243.18			
	3. Yüksek Lisans	153	272.45			
	4. Doktora	10	310.35			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Sosyal medyada karşıt görüşlü siyasetçileri, gazetecileri ve kanaat önderlerini takip ederim*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı eğitim durumuna sahip katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=9918, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan eğitim seviyesi gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde; Eğitim seviyesi arttıkça karşıt düşüncedeki insanları takip etme eğiliminin de arttığı gözlemlenmiştir.

Soru	Eğitim	N	Ortalama Sıra	Kİ-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Toplumsal hareketlere ve olaylara karşı duyarlıyım.	1. Lise veya Altı	56	244.27	2.698	0.441	--
	2.Önlisans veya Lisans	281	243.93			
	3. Yüksek Lisans	153	264.13			
	4. Doktora	10	261.30			
	Toplam	500				

“*Toplumsal hareketlere ve olaylara karşı duyarlıyım.*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı eğitim durumuna sahip katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanamamıştır. (Ki-Kare=2698, sig.>0.05).

Soru	Eğitim	N	Ortalama Sıra	Kİ-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Sosyal medyada desteklediğim toplumsal hareketle ilgili paylaşımda bulunurum.	1. Lise veya Altı	56	278.52	7.509	0.057	--
	2.Önlisans veya Lisans	281	240.84			
	3. Yüksek Lisans	153	252.41			
	4. Doktora	10	335.85			
	Toplam	500				

“*Sosyal medyada desteklediğim toplumsal hareketle ilgili paylaşımda bulunurum*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı eğitim durumuna sahip katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanamamıştır. (Ki-Kare=7.509, sig.>0.05)

Soru	Eğitim	N	Ortalama Sıra	Kİ-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Toplumsal hareketler ve olaylarla ilgili sosyal medyada paylaşımda bulunmak ve tepki ortaya koymak beni iyi hissettirir.	1. Lise veya Altı	56	301.04	16.273	0.001*	4>3>2>1
	2.Önlisans veya Lisans	281	233.68			
	3. Yüksek Lisans	153	256.69			
	4. Doktora	10	345.30			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Toplumsal hareketler ve olaylarla ilgili sosyal medyada paylaşımda bulunmak ve tepki ortaya koymak beni iyi hissettirir*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı eğitim durumuna sahip katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=16.273, sig.<0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan eğitim seviyesi gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde ; Eğitim seviyesi artıkça katılımcılar toplumsal hareketler ve olaylarla ilgili sosyal medyada paylaşımda bulunmak ve tepki ortaya koymak konusunda daha iyi hissettiklerini ifade etmektedir.

Soru	Eğitim	N	Ortalama Sıra	Kİ-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Toplumsal bir olayla ilgili ürettiğim içeriğin insanlar tarafından beğenilmesi, paylaşılması ve etkileşime girmesi beni tatmin eder.	1. Lise veya Altı	56	301.80	18.993	0.000*	4>3>2>1
	2.Önlisans veya Lisans	281	233.25			
	3. Yüksek Lisans	153	255.77			
	4. Doktora	10	367.10			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Toplumsal bir olayla ilgili ürettiğim içeriğin insanlar tarafından beğenilmesi, paylaşılması ve etkileşime girmesi beni tatmin eder.*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı eğitim durumuna sahip katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=18993, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan eğitim seviyesi gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde; Eğitim seviyesi artıka söz konusu tatminin de artığı gözlemlenmiştir.

Soru	Eğitim	N	Ortalama Sıra	Kİ-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Sosyal medya hesaplarımda paylaştığım toplumsal bir olayla ilgili protesto ve yürüyüş hareketlerinde fiziksel olarak bulunurum.	1. Lise veya Altı	56	179.06	18.528	0.000*	4>1,2,3
	2.Önlisans veya Lisans	281	264.22			
	3. Yüksek Lisans	153	248.27			
	4. Doktora	10	299.10			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Sosyal medya hesaplarımda paylaştığım toplumsal bir olayla ilgili protesto ve yürüyüş hareketlerinde fiziksel olarak bulunurum.*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı eğitim durumuna sahip katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=18528, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan eğitim seviyesi gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde ; doktora seviyesinde eğitime sahip (O.S=299.10) katılımcıların diğer tüm katılımcılardan daha yüksek toplumsal bir olayla ilgili protesto ve yürüyüş hareketlerinde

fiziksel olarak katılma eğiliminde oldukları, lise ve alt eğitim seviyesine sahip katılımcıların (O.S=179.06) ise diğer tüm katılımcılardan daha düşük toplumsal bir olayla ilgili protesto ve yürüyüş hareketlerinde fiziksel olarak katılma eğiliminde oldukları gözlemlenmiştir. Ön lisans veya lisans mezunu katılımcılar (O.S=244.81) ile yüksek lisans (O.S=256.67) mezunu katılımcılar arasında ise bu bakımdan manidar bir fark saptanamamıştır.

Soru	Eğitim	N	Ortalama Sıra	Kİ-Kare	Sig.	Karşılaştırma
'Change.org" vb. online platformlardaki fikrime uygun kampanyalara imza ile destek olurum.	1. Lise veya Altı	56	248.77	3.747	0.290	--
	2.Önlisans veya Lisans	281	244.81			
	3. Yüksek Lisans	153	256.67			
	4. Doktora	10	325.60			
Toplam		500				

“*Change.org" vb. online platformlardaki fikrime uygun kampanyalara imza ile destek olurum*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı eğitim durumuna sahip katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanamamıştır. (Ki-Kare=3.747, sig.>0.05).

Soru	Eğitim	N	Ortalama Sıra	Kİ-Kare	Sig.	Karşılaştırma
İnternet üzerinde online olarak katılım sağladığım imza kampanyalarının nasıl sonuçlandığını sorgularım.	1. Lise veya Altı	56	194.32	10.694	0.014*	4>3,2,1 3>1 2>1
	2.Önlisans veya Lisans	281	260.64			
	3. Yüksek Lisans	153	250.70			
	4. Doktora	10	277.10			
Toplam		500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*İnternet üzerinde online olarak katılım sağladığım imza kampanyalarının nasıl sonuçlandığını sorgularım*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı eğitim durumuna sahip katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=10.694, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan eğitim

seviyesi gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde ; doktora seviyesinde eğitime sahip katılımcıların(O.S=277.10) diğer tüm katılımcılardan daha fazla imza kampanyasının sonuçlarını sorgulama eğiliminde oldukları, yüksek lisans mezunu katılımcıların (O.S=250.70) ve ön lisans ve lisans mezunu katılımcıların (O.S=260.64) lise ve altı seviyede bir okuldan mezun olan katılımcılardan (O.S=194.32) daha fazla imza kampanyasının sonuçlarını sorgulama eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Yüksek lisans ve ön lisans ile lisans mezunu katılımcılar arasında bu bakımdan bir fark saptanmamıştır.

Soru	Eğitim	N	Ortalama Sıra	Kİ-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Sosyal medya üzerinden yapılan	1. Lise veya Altı	56	310.10	13.271	0.004*	1>2,3
	2.Önlisans veya Lisans	281	238.85			
"Kan Aranıyor" vb. yardım çağrılarını paylaşırım.	3. Yüksek Lisans	153	246.79	13.271	0.004*	4>2,3
	4. Doktora	10	300.80			
	Toplam	500				

* %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak manidarlığı simgeler.

“*Sosyal medya üzerinden yapılan "Kan Aranıyor" vb. yardım çağrılarını paylaşırım.*” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı eğitim durumuna sahip katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=13.271, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan eğitim seviyesi gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde; Doktora mezunu katılımcılar (O.S=300.80) ile lise ve altı bir okuldan mezun katılımcılar (O.S=310.10) ön lisans veya lisans mezunu katılımcılar (O.S=238.85) ve yüksek lisans (O.S=246.79) mezunu katılımcılardan daha yüksek "Kan Aranıyor" vb. yardım çağrılarını paylaşma eğilimindedirler. Diğer yandan Doktora mezunu katılımcılar ile lise ve altı bir okuldan mezun katılımcılar arasında ve ön lisans veya lisan mezunu katılımcılar ile yüksek lisans katılımcılar arasında bu bakımdan manidar bir fark saptanmamıştır.

Soru	Eğitim	N	Ortalama Sıra	Kİ-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Sosyal medya üzerinde karşıma çıkan "Kan Aranıyor" vb. çağrılara geri dönüş yaptım.	1. Lise veya Altı	56	208.55	9.788	0.020*	2>1,4 3>1,4
	2.Önlisans veya Lisans	281	261.03			
	3. Yüksek Lisans	153	250.57			
	4. Doktora	10	188.45			
	Toplam	500				

“Sosyal medya üzerinde karşıma çıkan "Kan Aranıyor" vb. çağrılara geri dönüş yaptım” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı eğitim durumuna sahip katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=9788, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan eğitim seviyesi gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde ; Ön lisans veya lisans mezunu katılımcıların (O.S=261.03) ve Yüksek lisans mezunu katılımcıların (O.S=250.57), lise ve altı bir okuldan mezun katılımcılar (O.S=208.55) ve doktora mezunu katılımcılardan (O.S=188.45) daha fazla "Kan Aranıyor" vb. çağrılara geri dönüş yapma eğiliminde oldukları görülmüştür. Diğer yandan Doktora mezunu katılımcılar ile lise ve altı bir okuldan mezun katılımcılar arasında ve ön lisans veya lisan mezunu katılımcılar ile yüksek lisans katılımcılar arasında ‘Kan Aranıyor" vb. çağrılara geri dönüş yapma bakımından manidar bir fark saptanmamıştır.

Soru	Eğitim	N	Ortalama Sıra	Kİ-Kare	Sig.	Karşılaştırma
Sosyal medya üzerinde paylaşımda bulunduğum toplumsal bir harekete fiziken katılmama sebebim iktidar korkusu olabilir.	1. Lise veya Altı	56	305.74	18.185	0.000*	4>2.3 1>2,3 3>2
	2.Önlisans veya Lisans	281	230.52			
	3. Yüksek Lisans	153	262.31			
	4. Doktora	10	321.70			
	Toplam	500				

“Sosyal medya üzerinde paylaşımda bulunduğum toplumsal bir harekete fiziken katılmama sebebim iktidar korkusu olabilir.” sorusuna katılım düzeyi bakımından farklı

eğitim durumuna sahip katılımcılar arasında %95 güven düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı farklar saptanmıştır. (Ki-Kare=18.185, sig. <0.05). Söz konusu farkların kaynağı olan eğitim seviyesi gruplarının tespiti için yapılan ikili karşılaştırmalar incelendiğinde; doktora mezunu katılımcıların (O.S=321.70) diğer tüm katılımcılardan söz konusu korkuyu daha fazla hissettiklerini ifade etmiştir. Lise ve altı seviyede bir okuldan mezun olan katılımcılar (O.S=305.74) ise ön lisans veya lisans (O.S=230.52) ve yüksek lisans (O.S=262.31) mezunu katılımcılardan söz konusu korkuyu daha fazla hissettiklerini ifade ederken, yüksek lisans mezunu katılımcılar ise ön lisans veya lisans mezunu katılımcılardan söz konusu korkuyu daha fazla hissettiklerini ifade etmektedirler.

3.3. Değerlendirme

1990 ve sonrası doğumlu yani “Dijital Yerliler” olarak da adlandırabileceğimiz kuşak ile yapılan bu çalışma birçok farklı noktaya değinmektedir. Toplumsal hareketlerin yaşadığı dijital dönüşümün bir sonucu olan dijital aktivizm, 1990’lı yıllardan itibaren hayatımıza girmiştir. Çalışmada anketi bizzat cevaplayan 500 kişinin içinde doğduğu bu teknolojik gelişmelerin yaşandığı süreçte birbirinden farklı coğrafyalarda birçok farklı toplumsal olay meydana gelmiştir. Bu çalışma, dijital aktivizmin olumlu yanlarını kabul eden fakat sadece olumlu yönleri gözetilerek çizilmeye çalışılan hayal dünyasını kabul etmeyen kuramcılarının ortaya attığı slaktivizm (miskin aktivizm) kavramının Dijital Yerliler yani 90 ve sonrası doğumlu kuşak üzerindeki etkilerini ve geçerliliğini sorgulamak üzere yapılmıştır.

Öncelikle katılımcıların %99.8’inin sosyal medyayı kullandığını belirtmesi, artık günümüzde özellikle genç kuşaktaki internet ve yeni iletişim teknolojilerinin kullanım oranı hakkında da önemli bir fikir vermektedir. Sosyal medyayı günlük olarak kullanma sıklıkları sorusuna ise %56 gibi ciddi bir orandaki kişi en az 3 saatten fazla seçeneğini işaretlemiştir. Yani ankete katılanların yarısından fazlası günün ciddi bir bölümünü sosyal medya platformlarında geçirmektedir. Bu da içinde doğdukları küreselleşen dijital dünyanın dinamiklerine ne kadar bağlı ve aslında bağımlı olduklarının göstergesidir. Günde 1 saatten az vakit geçirdiğini yani belki de en sağlıklıasını yaptığını söyleyenlerin oranı sadece %8’dir.

Türkiye’deki gazete satış oranlarının ciddi bir düşüş yaşadığı ortadadır. Yıllık toplam tirajlar çok büyük oranda düşerken, en önemli gazetelerin bile satış oranında büyük düşüş yaşanmaktadır. Bu doğrultuda sorulan soruya gelen cevaplarda, bu kuşağın gazete okuma alışkanlıkları hakkında bilgi vermektedir. Sosyal medya kullanımının %98.8 olduğu grupta her gün düzenli olarak gazete okuyanların oranı sadece %12.8’dir. Yarısından fazlası ise (%52.8) hiç gazete okumadığını belirtmektedir. Yine aynı şekilde gazete gibi televizyon izleme alışkanlıkları da eski kuşaklar ile yeni kuşaklar arasında farklılık göstermektedir. Haberleri televizyondan izlemeyi tercih ederim sorusuna %41.2 gibi yüksek bir oran ‘hiçbir zaman’ cevabını vermiştir. Düzenli olarak televizyonu takip ettiğini söyleyenlerin oranı sadece %6.4’tür. Bu istatistikler, gelecek zamanlarda televizyon dünyasının geleceği nokta ile alakalı yapılan karamsar yorumları doğrular niteliktedir. Televizyon devri bugün olmasa da belki bir sonraki kuşak yok olmaya mahkum olacaktır. Artık insanlar gazetelerden eski haberi okumak yerine sosyal medya uygulamalarının akıllı telefonlarına anlık bildirim göndermesiyle habere ulaşmayı tercih etmektedir. İnternet ortamındaki büyük dezenformasyona ve anonim, güvensiz hesaplardan yayılan doğruluğu anlık olarak kanıtlanamayacak bilgilere rağmen televizyonun eski görece daha güvenilir imajı yok olmuş, Dijital Yerliler’in pek de tercih etmediği bir geleneksel kitle iletişim aracı haline gelmiş olduğunu görmekteyiz.

Gündemde neler olduğunu öğrenmek amacıyla her zaman sosyal medyayı kullandığını söyleyenlerin oranı %66 gibi çok yüksek bir orandır. Bu nesil, şimdi ki orta yaş nesle dönüştüğünde televizyonların ve gazetelerin şu an ki halleri ile kendilerini devam ettirme olasılığı çok düşüktür. Çünkü akıllı telefonlara bağımlı derecesinde kullanan ve günlük olarak birçok bilgiyi oradan alan büyük bir kitle büyümektedir.

Çalışmanın en çarpıcı sonuçlarından biri de kuşkusuz şudur. Herkesin online olduğu ve aktif kullandığı sosyal medya hesaplarında kendi siyasi görüşüne yakın olan kanaat önderlerini ve siyasetçileri takip ettiğini söyleyenler, karşıt görüşlü kanaat önderlerini ve siyasetçileri o kadar da fazla takip etmediğini dile getirmektedir. %45 oranın da her zaman kendime yakın görüşlüleri takip ederim diyenlere paralel olarak %41.6 karşıt görüşlüleri hiçbir zaman takip etmem istatistiği bize aslında sosyal medyada kendi kendimize konuştuğumuzu da gösteriyor. Karşı mahalledekilerle çoğu zaman denk

gelmiyoruz, kendi ufak sanal cemaatlerimizi oluşturuyor; kendi kendimize ürettiğimiz içerikleri beğeniyor ve paylaşma sokuyoruz. İşte fiziki dünyadaki kamusal alan kavramıyla internetin kamusal alan olup olmadığı tartışmasının kilit noktası da burasıdır. Fiziki dünyada kamusal alanda her görüşten insan bir araya, yüz yüze gelerek fikrini beyan edebilir. Fakat internetin yapısı gereği kendi duvarınızı örmek çok daha kolay olduğu için, karşıt görüşlü fikirlere tahammül sınırı az olması sebebiyle çoğu zaman denk bile gelmemekteyiz. Bu da aslında insanların özgürce fikir beyan edilebildiği noktada bir demokrasi aracı olarak görülebilecek sosyal medyanın, aslında anti-demokratik bir sonuç doğurmasına sebep olan etmenidir.

Toplumsal olaylara ve hareketlere karşı ankete katılanların yarısından fazlası her zaman duyarlı olduğunu söylerken, ortalama olarak çoğu zaman duyarlı olduğu ortaya konmaktadır. Aynı şekilde sosyal medya hesaplarında fikren destekledikleri toplumsal hareket ile alakalı paylaşımında bulunmaktadırlar. Bu paylaşımlar ve dijital ortamda ortaya koydukları tepkinin onları iyi hissettirip hissettirmediği sorusuna ise yine çoğunluk olumlu yanıt vermiştir. Toplumsal olaylarla alakalı sorulan sorulara buraya kadar ki kısımda birbiriyle tutarlı cevaplar çıkmıştır. Fakat slaktivizm kavramının da çıkış noktası olan ve aslında dijital aktivizmin protestolara hızlı haberleşme, bilgi yayma ve lojistik katkıları dışında miskin aktivizme de itebileceği iddiasını en çok doğrulayan kısım şudur. Toplumsal bir olayla ilgili ürettiği içeriğin toplum tarafından beğenilmesi, paylaşılması ve etkileşime girmesinin kendisini tatmin edeceğini söyleyenler çoğunlukta buna karşın fikren desteklediği ve sosyal medyada paylaşımlarda bulunduğu toplumsal protestolara, yürüyüşlere vb. fiziki katılım sağlayıp sağlamadıkları sorulduğunda cevap tamamen farklı olmuştur. Sadece %9.4'lük bir kesim her zaman bu fiziki katılımı sağladığını belirtirken %33.4'lük kesim hiçbir zaman, %21.8'lik kesim ise nadiren katıldığını söylemiştir. Slaktivizm kavramının anlatmaya çalıştığı temel olgulardan biri tam olarak budur. İnsanlar bilgisayarları başından olumlu duygularla da olsa sadece tweet atarak ya da bir post paylaşarak gerçekten kötü gittiklerini düşündükleri şeylerin değişebileceğini düşünmektedir. Büyük oranda toplumsal hareketlere duyarlı olduğunu belirten ve sosyal medyada paylaşımlarda bulunup içerik ürettiklerini ifade eden kişiler, iş fiziki katılım noktasına geldiğinde çok az bir kısmı destek çıkmaktadır.

Slaktivizm kavramının daha açıklayıcı olmasını sağlayacak iki karşılaştırma daha mevcuttur. Change.org vb. online platformlardaki imza kampanyalarına çoğu zaman katıldığını belirten kitle, daha sonra süreci takip edip etmedikleri sorulduğunda ortalama olarak bazen cevabını vermiştir. Hayvan hakları ya da nükleer santral inşaatı ile alakalı bir konuda attıkları imzanın takipçisi olmak yerine, tek bir tık ile duygusal bir rahatlama yaşayıp miskin aktivizm örneği ortaya koymaktadırlar. Yine benzer bir şekilde özellikle Twitter’da aktif olarak karşımıza çıkan ‘‘Kan aranıyor’’ vb. yardım çağrılarını bazen paylaştıklarını söyleyenler, bu çağrılara çok nadir geri döndüklerini belirtiyor. %55 oranında kişi ise henüz hiç geri dönüş yapmadığını belirtiyor.

SONUÇ

Toplumsal hareketler tarih boyunca birçok farklı coğrafyada meydana gelmiş ve imparatorlukların, ülkelerin gidişatına yön vermiş, çeşitli değişimlere sebep olmuştur. Tarihin her dönemi birçok farklı toplum siyasi ve ekonomik sebepler, insan hakları, temel hak ve özgürlükler gibi birbirinden farklı konularda iktidarlara karşı isteğini yüksek bir sesle dile getirmek için meydanların dolup taşıdığı protestolar ortaya koymuş, bazen devrimlerle sonuçlandığı gibi bazen de bastırılmak suretiyle son bulmuştur. 20. yy’ın son çeyreğiyle birlikte hızla artarak dünyayı saran küreselleşme olgusu ve yeni iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler artık dünyayı ve yaşananları açıklamak için yeni dinamiklere ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. McLuhan’ın bahsettiği küresel köy kavramı internetinin ortaya çıkması ve dijitalleşmenin bu denli artması ardından dünyayı çok daha iyi ifade eden bir kavram olmuştur. Ağ Toplumu’nda artık zaman-mekan kavramı yoktur. Siyasal olarak olmasa da iletişim anlamında sınırların anlamı artık kalmamıştır. Dünya kocaman bir küresel köy haline gelmiştir.

Web 1.0 olarak adlandırdığımız süreçten henüz internet için gerçek potansiyelinin devreye giremediği bir dönem olarak bahsedebiliriz. Tek taraflı veri akışı, statik içerik, etkileşimin olmadığı ve müdahaleye fazla açık olamayan web siteleri, dünya üzerinde internete erişimin nüfusa oranla çok yüksek olmaması ve hız gibi farklı problemler, bize internetin hayatımızın nasıl temek odak noktalarından biri olacağını sinyalinin verse de net olarak ifade edememişti. İletişim teknolojilerinin her yıl kendini geliştirmesi, Web 2.0 sürecine girmemizle beraber artık internet farklı bir boyuta

ulaşmıştı. Karşılıklı etkileşimin olduğu ve sosyal medya ile iki yönlü iletişimin meydana geldiği bir ortam haline gelmiştir. Anonimlik yerini sosyal ağlara bırakmıştır.

Akıllı telefonların piyasaya sürülmesiyle beraber sadece bilgisayarlar üzerinden online olan kitleler, artık günün her anı sosyal medyada ve internette vakit geçirmeye başlamıştır. İletişim hızı anlamında adeta dünyaya çağ atlatan bu süreç, hayatın birçok temel noktasında da değişimlere ve dönüşümlere sebebiyet vermiştir. Geleneksel kitle iletişim araçlarının yeni neslin ihtiyaçlarına artık karşılık veremediği bir noktaya gelinmiştir. Gazetelerin eski haberlerine karşı internetin anlık veri sağlaması, televizyonların patronlar isteğiyle hareket eden bir taraf olarak yanlı haber paylaşımına karşı halkın bizzat kendisinin bilgi paylaşabildiği sosyal medya özellikle yeni neslin geleneksel kitle iletişim araçlarıyla eski jenerasyonlar gibi bir bağ kuramamasına neden olmuştur.

Yeni iletişim teknolojilerindeki yaşanan gelişmeler ışığında toplumsal hareketler de nasibini almış, hareketler yapısı ve işleyişi itibariyle çeşitli değişim ve dönüşümlere uğramıştır. Aktivizm kavramına yeni bir boyut eklenmiştir: Dijital aktivizm. Tarihsel süreçte ilk olarak Zapatistalar'ın eylemlerinde faydalandığı yeni kitle iletişim araçları ve internet, 99 Seattle protestolarında kullanılmasıyla devam etmiştir. Dijital aktivizm kavramı 21. yy. özellikle 2010 yılından sonra arka arkaya dünyanın birçok farklı noktasında meydana gelen toplumsal olaylarda sıkça bahsedilen bir olgudur. Wall Street'i İşgal Et, Indignados (Öfkeliler) Hareketi, Arap Baharı, Gezi Parkı Protestolar gibi dünyanın farklı noktasında meydana gelen birçok toplumsal harekette dijital aktivizm emareleri de görmekteyiz.

İnternet teknolojisine, dijitalleşmeye ve aktivizmin bu boyutuna iyimser yaklaşanların genel kanısı internetin özgürleştirici yapısına atıf yapmak üzerinedir. Toplumsal hareketlere katkı sağlayarak bir devrim niteliği taşıdığına vurgu yapılarak yeni iletişim teknolojilerinin demokratik katılım süreçlerini hızlandırdığını iddia etmektedirler. Bu hareketlerin içeriğini incelediğimizde internet ve sosyal medyanın farklı katkıları olduğu yadsınamaz bir gerçektir. İletişim hızı ve kolay haberleşme anlamında birçok katkısı olmuş, lojistik problemlerin çözümünde de yardımları dokunmuştur. Geleneksel kitle iletişim araçlarının sansür uyguladığı ve iktidarların

politikaları doğrultusunda taraflı bilgi akışı sağlamasını, halkın kendisi bu sosyal platformlar üzerinden bizzat kırmıştır. Dijital aktivizmin bu ve benzer yararları bir gerçektir. Fakat tekno-kötümserler olarak bahsettiğimiz kuramcılar, internetin o kadar da masum olmadığını ve dijital aktivizmin sağladığı olumlu özellikler dışında kitleleri slaktivizme yani miskin aktivizme yönlendirdiği de bir başka görüştür. Sosyal medyanın herkese açık olması ve aslında sadece yakın çevremizin bilebileceği bilgilerin dahi rahatlıkla paylaşılarak tüm kamuya açık hale gelmesi, kötümser yaklaşanların gözetim toplumu kavramının radikal bir şekilde güçleneceği fikrini kanıtlar niteliktedir. Kıtalar arasındaki dijital uçurum, internete erişim eşitsizliği de aslında internetin küresel çapta bir demokratik katılım sürecine katkısı olduğu iddiasını çürütür niteliktedir. Tekno-kötümserler olarak isimlendirdiğimiz bu kuramcılarının iddialarını açarak incelediğimizde haklı oldukları birçok noktayı görebilmekteyiz.

İktidarların büyük çalışmalarla ulaşabileceği yüzlerce bilginizi, herkese açık sosyal medya platformları vasıtasıyla yayınlıyoruz. Kişiliğimiz, politik görüşümüz, siyasiler hakkındaki düşüncelerimiz olduğu gibi internette ve asla yok olmayacak. Yeni iletişim teknolojilerinden yararlanan sadece toplumlar değil, iktidarlar da normal şartlarda asla paylaşmak istemeyeceğimiz kişisel bilgilerimizi olduğu gibi yayınladığımız sosyal medyayı gözetlemektedir. Eskiden mahrem olan birçok şey artık kamusal alana taşınarak sonsuza kadar orada kalacağı gerçeği, internetin ilk başlardaki anonim yapısından nasıl farklı bir boyuta taşındığının da göstergesidir. 2019 dünya internet kullanım verilerine baktığımızda da gözler önüne çarpıcı bir gerçek serilmektedir. Batı dünyasının yüksek oranda online olduğu internet, Afrika ve bazı Asya ülkelerinde çok düşük seviyelerde seyir etmektedir. Bu da internetin tüm dünyayı kapsayan bir küreselleşmeye sebep olduğu iddiasının aksini göstermektedir. Kuzey Amerika ve Kuzey Avrupa'da nüfusun %95'inin internet kullandığı verisine karşılık, Orta Afrika'nın %12 oranı bize dünya çapındaki dijital sayısal uçurum gerçeğini anlatmaktadır.

İnternet ve sosyal medyanın bir diğer gerçeği de yankı fanuslarıdır. Sadece belirli fikirlere ve bilgilere maruz kalan kişi kendi yankı fanusunun içindedir. Yapılan birçok araştırmaya göre de insanlar, sosyal medyada karşıt görüşlü fikirlere denk gelmemektedir. Herkes kendi görüşüne yakın insanları takip ettiği için, kendi

mahallelerinde çalıp söylemektedirler. Sosyal medyanın yeni tür bir kamusal alan olduğu fikri, yapısı itibariyle doğru gibi gözükse de bu durum karşısında düşündürmektedir. Sağlıklı bir kamusal alan için herkesin fikrini beyan ettiği, demokratik katılımın tamamlandığı bir süreç gereklidir. Fakat sosyal medyada kendi yankı fanusları içinde yok olup, karşı görüşün ne söylediğinden bir haber kitleler vardır. Ayrıca dezenformasyon düzeyinin inanılmaz boyutlarda olduğu sosyal medyada, yanlış bilgi gerçeklerden daha hızlı yayılmaktadır. İnsanların çoğu doğruluğunu teyit etmeden o bilgiyi paylaşımına sokmaktadır. Özellikle kendi politik görüşüne yakınsa, doğrulama gereği duymadan büyük bir dezenformasyonun parçası haline gelebilmektedir. Bunu dijital aktivizmden yararlandığını söylediğimiz bütün toplumsal hareket ve protestolarda görebilmekteyiz. Bambaşka ülkede yaşanmış bir olayın fotoğrafı, bir kişinin bunu tek tuşla paylaşması ardından çok kısa bir süre içerisinde milyonlarca kişiye ulaşabilmektedir. Yalan bilginin dolaşımı hem hareketin içeriğine zarar vermekte hem de karşı tarafın bu durumu propaganda olarak kullanmasına sebep olmaktadır.

Slaktivizm kavramının en net tanımlarından biri eylemi durduğu yerden desteklemektir. Sosyal medya aracılığıyla ilgili protesto hakkında paylaşımlar yapan, beğenilerde bulunan ama fiziksel olarak meydanlarda bulunmayan kişileri tarif ederken miskin aktivizm yaptıkları söylenebilir. Bilgisayar ya da akıllı telefon ekranından ek bir tuşla o eylem için bir şey yaptığını düşünerek kendini iyi hissetmek ya da dünyanın bir diğer ucundaki yardıma muhtaç insanlar için bir ekran üzerinden tek beğeniyle gerçekten bir şeyler başardığına inanmak bu kavramın en çarpıcı noktalarından biridir. İnternet aktivistlerinin oluşturduğu kitleler, aynı şekilde çabuk dağılabilir nitelikte olmaktadır. Çünkü eski toplumsal hareketlerdeki geleneksel kitlelerin dostluk ve yoldaşlık bağları, yüz yüze kurdukları gerçek kamusal alandaki iletişim, internet ortamında mümkün olmamaktadır. Çok kısa bir süre içerisinde sosyal medyada milyonları bulabilen kitleler, koydukları yüksek hedefleri kısa vadede gerçekleştirmek istemekte, fakat bir sonraki adımda ne yapacağından bihaber oldukları için aynı şekilde isteklerini gerçekleştiremeden saman alevi gibi dağılabilmektedirler. Balon gibi sönme eğilimi gösteren bu kitleler, eski zamanlardaki zor şartlarda kazanılmış haklardaki gibi zorlu süreçlerden geçmedikleri için kolay koordine oldukları toplumsal olayları kolay kazanamamaktadırlar. Wall Street'i İşgal Et hareketinin ortaya çıkmasına sebep olan

yasalar, hala varlığını korumaktadır. Gezi Parkı Protestoları'ndaki hedeflerden çok azı gerçekleşebilmiştir. Arap Baharı sürecinde devrimle sonuçlanan hareketlere baktığımızda ise, internetin koordine olma ve haberleşme kısmında katkıları olsa da ülke çapındaki düşük sosyal medya kullanımı aslında bu süreci "Facebook devrimleri", "Twitter devrimleri" olarak abartan Batı medya kuruluşlarının çalışanlarıdır. Birçok insan eski usul yüz yüze iletişimle harekete geçmiş, meydanlarda bulunan toplulukların sosyal medyadan faydalandığı bir gerçek olsa da çok azı bu uygulamaları kullanmaktaydı.

Dijital yerliler olarak bahsettiğimiz 1990 ve sonrası doğumlu kuşakla gerçekleştirilen anket çalışması ise bütün bu süreçleri doğrular nitelikte olup, yeni jenerasyonun geleneksel kitle iletişim araçlarından kopukluğunu ve dijital aktivizm yaparken aslında slaktivizm kavramının iddiasını da doğrular nitelikte tutumlarda olduğunu göstermektedir. Gündemi, haberleri gazeteler ve televizyondan takip etmek yerine yeni iletişim teknolojilerini tercih etmektedirler. Bu da yakın gelecekte geleneksel kitle iletişim araçlarının nasıl bir noktaya evrileceği konusunda bir fikir vermektedir. Kendi politik görüşlerine yakın gazetecileri, kanaat önderlerini takip ettiklerini söyleyip karşıt görüşlülere takip etmemeleri ise yankı fanusları kavramının dijital boyutunu ortaya koymaktadır. Karşı mahallenin ne söylediğiyle ilgilenmeyen, kendi görüşüne yakın insanlarla kurdukları sanal cemaatler içerisinde bilgi paylaşımı yapmaktadırlar. Toplumsal olaylara karşı duyarlı olduğunu belirten kişiler, aynı şekilde konu hakkında içerik üretmekte ve beğendikleri içerikleri paylaşımına sokmaktadırlar. Slaktivizmin iddiası olan "iyi hissetme" sorusuna ise çoğunluk olumlu yanıt vermiştir. Yani ürettikleri içeriğin beğenilmesi gerçekten o protesto adına iyi bir şeyler yaptıkları hissine ulaşmalarını sağlamaktadır. Buraya kadar olan kısım oldukça normal olmakla beraber konu şu noktada slaktivizmi tam olarak doğrulamaktadır. Anket çalışmasına katılanların büyük çoğunluğu toplumsal olaylara ilgi duymakta, sosyal medya hesaplarında paylaşımında bulunmakta ve içerik üretmektedir. Fakat iş hareketin eyleme geçtiği meydanlara inme ve fiziksel katılım boyutuna geldiğinde yine çoğunluk bu duruma eşlik etmediğini belirtmiştir. Bu durum, slaktivizm kavramının tam da iddia ettiği şeydir. Sosyal medyada yapılan paylaşımlar, beğeniler sayesinde kendini iyi hisseden kitleler, konu fiziksel katılıma geldiğinde hepsi olmasa da büyük çoğunluğu aynı katılımı göstermemektedir.

EK 1: ANKET SORULARI

- 1- Yaş aralığınız?
- 2- Cinsiyetiniz
- 3- Eğitim durumunuz?
- 4- Sosyal medya kullanıyor musunuz?
- 5- Sosyal medyayı gün içerisinde kullanma sıklığınız nedir?
- 6- Gazete okuma sıklığınız haftada kaç gündür?

Not: 7. Sorudan itibaren katılımcılar 1 en az, 5 en çok olacak şekilde ifadeleri puanlamıştır.

- 7- Haberleri televizyondan takip ederim.
- 8- Haberleri gazete ve televizyondan takip etmek yerine internet üzerinden takip etmeyi tercih ederim.
- 9- Gündemde neler olduğunu öğrenmek amacıyla sosyal medyayı kullanırım.
- 10- Sosyal medya hesaplarımda gündemle alakalı konular hakkında beğendiğim içerikleri paylaşıyorum.
- 11- Sosyal medya hesaplarımda gündemle ilgili konular hakkında içerik (tweet atmak, post oluşturmak, yorum yapmak vb.) üretirim.
- 12- Fikrime yakın siyasetçileri, gazetecileri ve kanaat önderlerini sosyal medya üzerinden takip ederim.
- 13- Sosyal medyada karşıt görüşlü siyasetçileri, gazetecileri ve kanaat önderlerini takip ederim.
- 14- Toplumsal hareketlere ve olaylara karşı duyarlıyım.

- 15- Sosyal medyada desteklediğim toplumsal hareketle ilgili paylaşımda bulunurum.
- 16- Toplumsal hareketler ve olaylarla ilgili sosyal medyada paylaşımda bulunmak ve tepki ortaya koymak beni iyi hissettirir.
- 17- Toplumsal bir olayla ilgili ürettiğim içeriğin insanlar tarafından beğenilmesi, paylaşılması ve etkileşime girmesi beni tatmin eder.
- 18- Sosyal medya hesaplarımda paylaştığım toplumsal bir olayla ilgili protesto ve yürüyüş hareketlerinde fiziksel olarak bulunurum.
- 19- "Change.org" vb. online platformlardaki fikrime uygun kampanyalara imza ile destek olurum.
- 20- İnternet üzerinde online olarak katılım sağladığım imza kampanyalarının nasıl sonuçlandığını sorgularım.
- 21- Sosyal medya üzerinden yapılan "Kan Aranıyor" vb. yardım çağrılarını paylaşıyorum.
- 22- Sosyal medya üzerinde karşıma çıkan "Kan Aranıyor" vb. çağrılara geri dönüş yaptım.
- 23- Sosyal medya üzerinde paylaşımda bulunduğum toplumsal bir harekete fiziken katılmama sebepim iktidar korkusu olabilir.

KAYNAKÇA

- (2013, Haziran 5). Hürriyet: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/tweet-atanlara-isyana-tesvik-gozaltisi-23438875> adresinden alındı
- (2019, Mayıs 10). Change.org: <https://www.change.org/t/hayvan-haklari> adresinden alındı
- (2019, Nisan 26). BBC: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48088360> adresinden alındı
- Advan, A. (2015). Toplumsal Hareketler ve Sosyal Medya Kullanımı Çerçevesinde "Taksim Gezi Parkı Eylemi" (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Aksulu, M. (2013). Yeni Toplumsal Hareketler: Türkiye'de Hayvan Hakları Savunuculuğu ve Sosyal Medya (Yüksek Lisans Tezi) Maltepe Üniversitesi, İstanbul.
- Anadolu, B. (2016). Üreticinin "Çevrimiçi" Hali: Kitle Kaynak Yönetimi. N. Timisi içinde, *Dijital Kavramlar, Olanaklar, Deneyimler* (s. 127-149). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Aydoğan, F. (2011). Kültürel Küreselleşme, Çokkültürlülük ve Medya. *Küresel Medya* (s. 59-88). içinde İstanbul: Beta Yayıncılık.
- B. K. Hiremath, A. Y. (2016). An Alteration of the Web 1.0, Web 2.0 and Web 3.0: A Comparative Study. *Imperial Journal of Interdisciplinary Research*, 4(2), 705-710.
- Badshah, N. (2018, Nisan 8). *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/technology/2018/apr/08/facebook-to-contact-the-87-million-users-affected-by-data-breach> adresinden alındı
- Bartlett, J. (2016). *Dark Net: İnternetin Yer Altı Dünyası*. (Y. Konyalı, Çev.) İstanbul: Timaş Yayınları.

- Baudrillard, J. (2003). *Sessiz Yiğınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu*. (O. Adanır, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Bauman, Z. (2006). *Küreselleşme*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z., & Lyon, D. (2013). İnsansız Hava Araçları ve Sosyal Medya. Z. Bauman, & D. Lyon içinde, *Akışkan Gözetim* (s. 31-66). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Binark, M. (2012). Türkiye'de İnternet, Kamusalılık ve Demokratik Kanaat Oluşumu. *Folklor, Edebiyat*, 18(72), 51-76.
- Canetti, E. (1998). *Kitle ve İktidar*. (G. Aygen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Castells, M. (1997). *The Power of Identity*. Cambridge: Blackwell Publishers.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplu ve Kültür: Ağ Toplumunun Yükselişi*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ceren Kalfa, F. A. (2008). Küresel Toplumsal Hareketler. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(16), 127-149.
- Cohen, J. L. (1985). Strategy or Identity: New Theoretical Paradigms and Contemporary Social Movements. *Social Research*, 663-716.
- Colaiacovo, K. (2017, Haziran 20). *An Interesting Timeline of the Evolution of Social Media*. Pepper it Marketing:
<https://www.pepperitmarketing.com/facebook/evolution-social-media>
adresinden alındı
- Çalışkan, O. (2014). Kamusal Alan Bağlamında Ağ Toplumu ve Yeni Kamusal Alan Arayışı. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 41-62.
- Çavuş, G. (2018, Mart 9). Teyit: <https://teyit.org/arastirmaya-gore-yanlis-haber-gerceklerden-daha-hizli-yayiliyor/> adresinden alındı
- Çavuş, G. (2018, Kasım 22). Toplumun Yarıısı Diğer Yarısının Ne Okuduğundan Haberdar Değil. (S. Uzunoğlu, Röportaj Yapan)

- Çayır, K. (2016). Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri. *Yeni Sosyal Hareketler* (s. 11-30). içinde İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çımrın, F. K. (2009). Karşı-Küreselleşme Hareketlerinin Kuramsal Tartışmalarına Katkı. B. Çoban içinde, *Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet* (s. 148-173). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Çoban, B., & Ataman, B. (2018). Giriş. B. Çoban, & B. Ataman içinde, *Panoptikon 2.0 Alternatif Medya ve Karşı-Gözetim* (s. 7-17). İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Çoban, S. (2009). Yeni Toplumsal Hareketler ve İktidar Sorunu. B. Çoban içinde, *Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet* (s. 175-189). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Çoşkun, M. K. (2006). Süreklilik ve Kopuş Teorileri Bağlamında Türkiye'de Eski ve Yeni Toplumsal Hareketler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(1), 68-102.
- Çoşkun, M. K. (2017). *Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Dahlberg, L. (2007). *Radical Democracy and the Internet - Interrogating Theory and Practice*. New York: Palgrave Macmillan.
- Dijk, J. V. (2005). *Network Society: Social Aspects of the New Media*. Thousand Oaks: Sage.
- Dijk, J. V. (2016). *Ağ Toplumu*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Dilmen, N. E. (2018, 2 28). *Sputnik News*. <https://tr.sputniknews.com/yeni-seyler-rehberi/201802261032438838-emel-dilmen-gozetlenme-ihtimali-bile-bizi-daha-itaatkar-yapar/> adresinden alındı
- Dolgun, U. (2015). Toplumsal Denetim, Gözetim ve Gözetim Toplulukları Kavramları. U. Dolgun içinde, *Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu* (s. 21-30). İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Furuncu, D. (2014). Yeni Toplumsal Hareketler, Küreselleşme ve Dijital Aktivizm: Gezi Parkı Örneği Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul).
- Gadwalladr, C. (2018, Mart 17). *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election> adresinden alındı
- Gerbaudo, P. (2014). *Twitter ve Sokaklar - Sosyal Medya ve Günümüzün Eylemciliği*. (O. Akınhay, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Gerbaudo, P. (2017). *Maske ve Bayrak - Popülizm, Yurttaşlık ve Küresel Protesto*. (D. Saraçoğlu, Çev.) İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*. (H. Ö. Güzel, Dü.) Ankara: Ayraç Yayınları.
- Gladwell, M. (2010, Kasım 27). *The New Yorker*:
<https://www.newyorker.com/magazine/2010/10/04/small-change-malcolm-gladwell> adresinden alındı
- Gladwell, M. (2017). *Gelecek Daha Güzel Günler mi Getirecek?* (R. Griffiths, Dü., & C. Duran, Çev.) İstanbul: Domingo.
- Goldhill, O. (2017, Temmuz 8). *Quartz*: <https://qz.com/1024117/one-visualization-shows-how-morally-outraged-tweets-stay-within-their-political-bubble/> adresinden alındı
- Göker, G. (2009). İnternetin Yeni Toplumsal Hareketlere Etkisi. *XIV. Türkiye'de İnternet Konferansı*. İstanbul. <http://inet-tr.org.tr/inetconf14/bildiri/91.pdf> adresinden alındı
- Göker, G. (2014, Ankara). Yeni Toplumsal Hareketler ve İnternet İlişkisi: Türkiye'de Muhafif Toplumsal Hareketlerin E-Grupları (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara).
- Gramsci, A. (1997). *Hapishane Defterleri*. İstanbul: Belge Yayınları.

- Habermas, J. (1981). New Social Movements. *Telos*, 33-37.
- Habermas, J. (2004). Kamusal Alan İçinde. M. Özbek (Dü.) içinde, *Kamusal Alan* (s. 95-102). İstanbul: Hil Yayınları.
- Hank Johnston, E. L. (2016). Kimlikler, Şikayetler ve Yeni Sosyal Hareketler. K. Çayır içinde, *Yeni Sosyal Hareketler* (s. 121-151). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Hannerz, U. (1994). *Notes on the Global Ecumene*. London: Sage Publications.
- Harvey, D. (1996). Aydınlanma Projesinin Zaman ve Mekanı. *Postmodernliğin Durumu* (s. 270-290). içinde İstanbul: Metis Yayınları.
- Jackson, N. A., & Lilleker, D. G. (2009). Building an Architecture of Participation? Political Parties and Web 2.0 in Britain. *Journal of Information Technology & Politics*, 3-4(6), 232-250.
- Jasper, J. M. (2017). *Protesto*. (A. Önal, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Joyce, M. (2010). *Digital Activism Decoded The New Mechanics of Change*. New York: International Debate Education Association.
- Kalafatoğlu, Ş. T. (2010). Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Sanal İletişim Ortamlarını Kullanımı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karagöz, K. (2013). Yeni Medya Çağında Dönüşen Toplumsal Hareketler ve Dijital Aktivizm Hareketleri. *İletişim ve Diplomasi / Yeni Medya*, 132-157.
- Karpf, D. (2010). Online Political Mobilization from the Advocacy Group's Perspective: Looking Beyond Clicktivism. *Policy & Internet*, 4(2), 7-41.
- Kemp, S. (2019). *Digital 2019 in Turkey*. Londra.
<https://www.slideshare.net/DataReportal/digital-2019-turkey-january-2019-v01>
adresinden alındı

- Kemp, S. (2019). *Global Digital Report 2019*. Londra: We Are Social.
<https://wearesocial.com/global-digital-report-2019> adresinden alındı
- Koçer, M. (2012). Erciyes Üniversitesi Öğrencilerinin İnternet ve Sosyal Medya Kullanım Alışkanlıkları. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 70-85.
- Kosinski, M. (2017, Eylül 14). Youtube:
<https://www.youtube.com/watch?v=XKNFjVM2SfY> adresinden alındı
- Langin, K. (2018, Mart 8). Science: <https://www.sciencemag.org/news/2018/03/fake-news-spreads-faster-true-news-twitter-thanks-people-not-bots> adresinden alındı
- Lelandais, G. E. (2009). Sosyal Hareketler Teorileri ve Küreselleşme. B. Çoban (Dü.) içinde, *Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet* (s. 63-90). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Maurizi, D. S. (2016, Temmuz 18). L'Espresso:
http://espresso.repubblica.it/attualita/2016/07/15/news/da-un-euro-e-cinquanta-a-85-centesimi-come-change-org-vende-le-nostre-email-1.277479?refresh_ce adresinden alındı
- McLuhan, M. (1962). *The Gutenberg Galaxy: The Makin of Typographic Man*. Toronto: University of Toronto Press.
- Melucci, A. (1985). The Symbolic Challenge of Contemporary Movements. *Social Research*, 789-816.
- Melucci, A. (2016). Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması. K. Çayır (Dü.) içinde, *Yeni Sosyal Hareketler* (s. 75-97). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Morozov, E. (2010, Nisan 26). Foreign Policy:
<https://foreignpolicy.com/2010/04/26/think-again-the-internet/> adresinden alındı

- Morozov, E. (2010, Şubat 20). The Wall Street Journal:
<https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748703983004575073911147404540> adresinden alındı
- Morozov, E. (2011, Şubat 28). Özgürlükler 'Twit'le Gelmez. (E. Başaran, Röportaj Yapan) <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ezgi-basaran/ozgurlukler-twitle-gelmez-1041390/> adresinden alındı
- Morva, O. (2016). Ben, Kendim ve Dijital Benliğim. N. Timisi içinde, *Dijital Kavramlar, Olanaklar, Deneyimler* (s. 41-62). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Nalçaoğlu, H. (2005). İnternette Röntgencilik: Çağdaş Ahlakın Öznesi Üzerine. M. Binark, & B. Kılıçbay içinde, *İnternet, Toplum, Kültür* (s. 53-85). Ankara: Epos Yayınları.
- Narin, B. (2018). Kişiselleştirilmiş Çevrimiçi Haber Akışının Yankı Odası Etkisi, Filtre Balonu ve Siberbalkanizasyon Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 2(11), 232-251.
- Narmanlıoğlu, H. (2016, Mart). İnternet Aktivizmi ve Miskin Eylemcilik Üzerine Bir Araştırma. *Tarih Okulu Dergisi*, 15(9), 437-454.
- Narmanlıoğlu, H. (2018). Sanal Coğrafyalar ve Cemaat. *Vatanını Seven Tıklaşın Sanal Cemaatte Ulusun Tahayyülü* (s. 71-140). içinde İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Offe, C. (1999). Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması. K. Çayır (Dü.) içinde, *Yeni Sosyal Hareketler* (s. 47-73). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Oskay, Ü. (2015). Hayatın Değişmesi ve İletişim. *İletişimin ABC'si* (s. 95-111). içinde İstanbul: İnkilap Yayınları.
- Özcan, S. (2016). Türkiye'de Toplumsal Hareketlere Karşı Kamu Yönetiminin Gösterdiği Olumsuz Refleksin Arka Planı (Yüksek Lisans Tezi) Kahramanmaraş Üniversitesi, Kahramanmaraş.

- Paktin, S. (2013). Change.org: Katılımcı Demokrasi ve Aktivizm. *Akademik Bilişim Konferansı* (s. 1-16). Antalya: Antalya Üniversitesi.
- Pakulski, J. (1993). The Dying of Class or Marxist Class Theory? *International Sociology*, 279-292.
- Papacharissi, Z. (2002). The Virtual Sphere: The Internet As a Public Sphere. *New Media & Society*, 9-27.
- Person of the Year: You.* (2006, Aralık 25). Time Dergisi:
<http://content.time.com/time/covers/0,16641,20061225,00.html> adresinden alındı
- Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon*, 1-6.
- Rahn, W. (2018, Nisan 6). *Deutsche Welle*. <https://www.dw.com/en/cambridge-analytica-causing-trouble-for-facebook-in-southeast-asia/a-43286109> adresinden alındı
- Robertson, R. (1999). *Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*. (Ü. H. Yolsal, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Saymer, İ. (2008). *Sanal Ortamda Halkla İlişkiler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Sezgin, F. (2014). *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24-31.
- Shirky, C. (2008). *Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations*. Londra: Penguin Group.
- Sivitanides, M. (2011). The Era of Digital Activism. *Conference for Information Systems Applied Research*, 1-8.
- Touraine, A. (1999). Toplumdan Toplumsal Harekete. K. Çayır (Dü.) içinde, *Yeni Sosyal Hareketler Teorik Açılımlar* (s. 35-51). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Turgut, S. (2013). *Yeni Medya*. İstanbul: Destek Yayınları.

- Turhan, D. G. (2017). Dijital Aktivizm. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(26), 26-44.
- Turhan, G., & Okcu, M. (2018). *Siyasette Dijital Yerliler ve Göçmenler*. Gece Kitaplığı: Ankara.
- Tüfekçi, Z. (2014, Ekim). TED:
https://www.ted.com/talks/zeynep_tufekci_how_the_internet_has_made_social_change_easy_to_organize_hard_to_win/transcript?language=tr;#t-662618
adresinden alındı
- Uçkan, Ö. (2016, Haziran 1). Yeşil Gazete:
<https://yesilgazete.org/blog/2012/06/01/dijital-aktivizm-mi-aktivizm-mi-ozgur-ucan/> adresinden alındı
- Uysal, A. (2009). Toplumsal Hareketler İçin Kaynak Yaratma ve Kullanma Stratejileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 217-238.
- Uysal, A. (2016). *Toplumsal Hareketler Sosyolojisi*. İstanbul: Tezkire Yayıncılık.
- Wallerstein, I. (2014). The Neo-Zapatistas: Twenty Years After. *Binghamton University*.
- Waltz, M. (2005). *Alternative and Activist Media*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Wohlsen, M. (2014, Eylül 12). Wired: <https://www.wired.com/2014/12/silicon-valley-bets-millions-site-can-improve-democracy/> adresinden alındı
- Wolf, M. (2004). *Why Globalization Works*. New Haven: Yale University Press.
- Wood, E. M. (1992). *Sınıftan Kaçış: Yeni Hakiki Sosyalizm*. (Ş. Alpagut, Çev.) İstanbul: Yazın Yayıncılık.

Yeğen, C. (2015). Bir Dijital Aktivizm Biçimi Olarak Slaktivizm: Change.org Örneği.
Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, 85-108.

